Міністерство освіти і науки України

Уманський національний університет садівництва

Академія імені Якуба з Парадижу в Гожуві Великопольському (Польща)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ
VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО- ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕЕНЦІЇ
ФІЛОСОФІЯ САДУ І САДІВНИЦТВА В СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ: ДЖЕРЕЛА ТА НОВІТНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Умань – 2022

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Уманського національного університету садівництва
(протокол № 2 від 19 травня 2022 року)

Реценценти

Карасевич А. О., кандидат філософських наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);

Мудрак Р. П., доктор економічних наук, професор (Уманський національний університет садівництва);

Запорожець М. О., кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних та правових дисциплін (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Ямчук П.М., доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва; академік НАН ВО України;

Машковська Л.В., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва;

Коваленко-Чукіна І.Г., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Шатохін А.М., доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва академік НАН ВО України;

«Філософія саду і садівництва в світовій культурі: джерела та новітні інтерпретації»: збірник наук. статей за матеріалами VI міжнародної науково- практичної конференції / М-во освіти і науки України, Уманський НУС [та ін.]. Умань: ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2022. 198 с.

Збірник наукових статей містить матеріали VI міжнародної науково- практичної конференції «філософія саду і садівництва в світовій культурі: джерела та новітні інтерпретації». Призначений для викладачів, науковців та студентів аграрних вузів.

The collection of scientific articles contains materials of VI international scientific and practical conference: "Philosophy of the garden and gardening in world culture: sources and newest interpretations". Designed for teachers, scholars and students of agrarian universities.
©Уманський НУС, 2022.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА……..6

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ В ТУРИЗМІ

Асмолова Н. О……..*10*

ГРОТЕСК І ЖИТТЄВА ФІЛОСОФІЯ У ТВОРЧОСТІ МАРТІНА МАКДОНАХА (МАКДОНА)

Білотіл В.Ю……..….*14*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОСНОВ

Білошкурська З.П. …….……..*40*

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Доморослий В. І……..……...*55*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Коваленко-Чукіна І.Г……..*70*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ В ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

Кожухівська Р. Б……74

ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Кожушко Т.В. ……..*78*

САД ПОЗА МЕЖАМИ ЧОРНО-БІЛОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЇ

Комісаренко Н.О……81

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ САДІВНИЦТВО: ДИТЯЧИЙ САДОК – ШКОЛА – ВУЗ

Крисенко І.А……90

АГРОНОМІЧНА ДОПОМОГА З ПОКРАЩЕННЯ ДРІБНОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (РІЛЬНИЦТВА ТА ПРАКТИЧНОГО САДІВНИЦТВА) ЧЕРКАЩИНИ НАПОЧАТКУ ХХ СТ

Костюк М. В.……94

ВИКОРИСТАННЯ ІНОВАЦІЙ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Курінна А. І.……103

ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Малюга Л. М.……107

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНІЦІАТИВИ «САДИ ПЕРЕМОГИ»: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Машковська Л.В.……..112

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ІНДИКАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мовчан Л. В., Суліма Л. В.…….121

ГОСТИННІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Нагернюк Д.В.……...125

ВИХОВНА МЕТА ЧИТАННЯ В ПОЛІВИМІРНОМУ АСПЕКТІ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ніколаєва А.А……..130

РАФАЕЛЬ ЛЕМКІН ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКУ ЯК АКТ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ

Пахольчук І. С…….135

ЗНАЧЕННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ УМОВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Поліщук О.А……..……149

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗАЗЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В ТУРИЗМІ

Рослік А.В…….163

СТАНДАРТИЗАЦІЯ І СЕРТИФІКАЦІЯ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Терещук Н.В……..166

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОЮ МОТИВАЦІЄЮ У СФЕРІ ТУРИЗМУТА ГОСТИННОСТІ

Транченко Л.В. ……171

РОБЕРТ МЕРТОН ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ В УПРАВЛІННІ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Шатохін А.М., Вуйченко М.А. ……..178

СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ: СПАДКОЄМНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Шиманська О. В……...183

УКРАЇНСЬКИЙ САД І ХЛІБОРОБСЬКА ТРАДИЦІЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Ямчук П. М., Ухто Галіна, Рибчак В. І.……189

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……193

ПЕРЕДМОВА

В умовах тривання всеосяжної агресії тих, хто свідомо лінується обробляти власні, а ясно мовлячи – загарбані або обманом вкрадені ними у інших народів величезні, недоглянуті завойовниками

століттями території, натомість прагнучи, загарбавши українські землі, живитись плодами їхнього життя та виснажливої, але щасливої, тому що успішної роботи українських трударів-хліборобів, садівників, садівничих питання, поставлене Тарасом Шевченком: «Хто ми, чиїх батьків діти?» здобуває в XXI столітті не лише трансцендентальний, а й першорядний сенс. А втім, нічого дивного. Хліб буттєвий, яким годували, годують і годуватимуть світ українці є зримим наслідком Головного Хлібу. Хлібу Духовного, дарованого Русі-Україні 988 року Божого Володимиром Хрестителем.

За глибинною сутністю, це питання про те, чи зможе жити і, головне, чи зможе *вижити увесь світ* без українського ХЛІБА. *Хліба* в прямому та переносному сенсах. А отже – без нації, яка ще з трипільських часів, *прагне, може, а тому й уміє* зрощувати на *своїй* не вкраденій ні у кого землі плоди ***власної*** хліборобської й садівничої праці. На предковічній землі, на предковічних обійстях. А нині – на сотках і гектарах рідними руками обробленої рідної землі триває життя хліборобів–пасіонаріїв, які, як годували з трипільсько-передантичних часів світ пшеницею та плодами власних духмяних садів та городів, ще тоді убезпечуючи від голоду десятки народів, так і, як виявилось після блокади московітами українських азовських і чорноморських портів, і зараз годують.

А «вєлікая страна СССР» («какую страну мы потеряли») після геноцидних Голодоморів 1921-22, 1932-33, 1946-47 років, організованих свідомо і цілеспрямовано окупантами в підрадянській Україні, ***завжди купляла*** у

Канади, США, Аргентини за вкрадені у якутів, ненців та інших народів Крайньої Півночі СССР золото та алмази хліб, щоби прогодувати хоча би саму себе.

Занадто сором'язливі, оскільки по-християнському, не хочуть понадміру пишатися своїм внеском у забезпечення повсякденного життя багатьох народів світу, українці. Свого часу Аристотель мовив, що «афіняни навчили світ двом речам: закону і пшениці. Пшеницею люди живуть, а за законами – ні». Дещо не погодимось з Аристотелем. Античні засади демократичного устрою нині визнаються всіма основою сучасного цивілізованого світу. Втім, зазначимо, що ми й досі достеменно не знаємо державно-громадського устрою українства як унікальної одиниці світової цивілізації від доби Трипілля. А це універсалія особлива. Хліборобська. *Хлібороб – завжди людина вільна*. Він ніколи не підлягав і не підлягає наказам агресивних кочівників-завойовників. Натомість – і це головне для хлібороба – особливе відчуття рідної землі, її духа, сутності і перспективи. Від суголосного відчуття хліборобами рідної землі, довколишнього світу і народжується особлива спільнота, яка зветься ***громадою***. Така ***громада*** і формує власне українське хліборобське світобачення, яке ***неминуче*** стає основою демократичного устрою. Неможливо без світоглядно-громадської згоди у любові до рідної землі, як мовив наш найбільший поет-мислитель звертаючись до «мертвих, живих і ненароджених», отримати гідний врожай.

Іманентно-антиавторитарний дух українства починаючи від Трипілля, а надалі до часів Русі-України, Козаччини, спонукає до суттєвих розмислів щодо тривання трансценденції вільнолюбства. За пшеницею і «всякою пашницею», як співається в українській середньовічній колядці, афіняни й усі стародавні греки та й не лише вони, все ж пливли до нас. Із Середземномор'я до Північного Причорномор'я. Вирощування хліборобських культур (не лише пшениці), плекання садів це наша особлива універсальна українська Філософія Саду, яка розпросторюється на всі

епохи і часи. А з неї, знову наголосимо, і постає справжня хліборобська демократична одиниця цивілізації.

Певне лише тоді, коли окупанти заблокували в 2022 році вивіз української пшениці з українських азовських і чорноморських портів увесь світ і навіть ми самі із подивом дізналися яку велетенську частину світу в прямому сенсі годує «страна-ашыбка» не у далекому Трипіллі (іронічно, а може це все вигадки?), а у ІІІ Тисячолітті від Різдва Христового. В 2022 році. А це вже не наукові гіпотези чи припущення. Це об'єктивна реальність, яку відчуває нині увесь світ *Ми не помилка. Ми працівники.* На різних нивах. На різних полях боротьби проти голоду. Духовно-інтелектуального – чи не найперше. А відтак – і проти голоду буттєвого. Українці як хлібороби, які тривалий час перебували в окупаційних реаліях завжди знали чим страшний Голодомор.

По-христолюбному зберегти світ своєю важкою працею від геноциду голодом ще одна ключова константа української пасіонарності у трансцендентальності епох. Те, що пережили ми – не дозволимо пережити нікому знову – вагома філософема українського світогляду. Але, так само, вагомою філософемою є те, що українці як цивілізаційний феномен ніколи не поступалися власною духовно-інтелектуальною ідентичністю. Ніколи не зраджували її. Невблаганна й об'єктивна муза Історії Кліо свідчить. На відміну від Московії, кріпацтво в Україні тривало не століттями, а менш, ніж століття. Від 1783 по 1861 роки. Тобто – українські хлібороби були закріпаченими лише після підступного розгрому Запорізької Січі здійсненого за наказом російської імператриці Єкатєріни ІІ (1775 рік) і до 1861 року. Генетика козацтва в українських хліборобів була, є і буде незнищенною. Українські хлібороби завжди були, є і лишатимуться козаками. А тому й глибокими мислителями-філософами. Велети світової літератури і філософської думки, а саме такі як Микола Гоголь і Тарас Шевченко на вершинах своєї геніальної творчості утверджували саме цю незаперечну Істину.

В іманентно суголосному до вище висловлених концептів ціннісно-смисловому контексті 14 квітня 2022 року в Уманському національному університеті садівництва і відбулась традиційна вже VI Міжнародна науково-практична конференція «Філософія саду і садівництва в світовій культурі: джерела та новітні інтерпретації». Попри звичний вже від Covid-19 он-лайн формат доповідей, відповідей на запитання повномасштабна дискусія відбулась.

Її результати оприявнені у презентованій книзі. Вчені з економічних, філософських, соціально-гуманітарних, правових, філологічних спеціальностей подали оригінальні особисті міркування, які цілком відповідають самій суті філософії вітчизняного Садівництва і Хліборобства. Так, як їх сформулював класик філософсько-консервативної думки В'ячеслав Липинський: «Ми маємо надзвичайно здібну, здорову народню масу з окремою мовою, з окремою своєрідною культурою… що компактно живе на точно означеній території. Маємо отже основні статичні елементи нації, які… можуть перетворити її в елементи динамічні». [1, С.68]

З цією концептуальною думкою автора класичних щодо розуміння філософії українства «Листів до братів-хліборобів», особливо в контексті сучасних реалій важко не погодитись.

Джерела :

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Київ-Філадельфія. – 1995. 470 с.

Доктор філософських наук,
професор, професор кафедри
соціально-гуманітарних і правових
дисциплін Уманського НУС
Павло Ямчук

Асмолова Н.О.

здобувач вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кожухівська Р.Б.

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ В ТУРИЗМІ

Зростання туристичного потоку у світі та динамічний розвиток туристичного бізнесу в Україні особливо актуалізують питан- ня безпеки туристів під час подорожей. Особливість туристичного бізнесу про- являється у наявності різних факторів ризику, які мають безпосередній вплив, з одного боку, на туристів, а з іншого – на діяльність туристичних підприємств.

З огляду на вказане, однією з найважливіших умов формування дієвої системи безпеки в туризмі є страхування. Адже саме в процесі страхування визначається якість послуг, а також створюється імідж туристичної галузі загалом. Станом на сьогодні сучасний ринок страхування потребує нових підходів до розуміння основних категорій його функціонування, оскільки досвід показує, що фінансова надійність посідає чи не останнє місце в структурі страхової послуги [1, с. 274].

Страхування подорожей – це система інтересів, що встановлюється між страховими компаніями та туристами для захисту життя та здоровя туристів за умами страхування [2].

Страхування в туризмі можна розглядати, як систему фінансово-економічних відносин між страховими компаніями, суб'єктами туристичної діяльності та туристами з приводу задоволення інтересів і потреб кожного з них [3].

Туристичне страхування привабливе для страхових зловживань. Страхове шахрайство – це протиправна поведінка суб”єктів договорів страхування. Шахрайські дії в страхуванні досить різноманітні. Умовно їх можна поділити на дві групи. До першої слід віднести страхову діяльність фірм, створених з порушенням діючого законодавства (псевдокомпанії). Шахрайські дії другої групи пов”язані з видачею туристам фальшивих страхових полісів. Тільки від махінацій з полісами «Зелена карта» страхові компанії України щорічно зазнають збитків на суму два млн. грн [4].

Сучасна економічна ситуація в Україні демонструє зростання кількості небанківських фінансових установ, що мають вагомий вплив на загальний стан фінансового сектору країни. Так, за даними Української федерації убезпечення станом на 01.01.2019 р., загальна кількість СК (Non-Life) на страховому ринку становила 384 компанії [4]. Основною діяльністю страхових компаній є страхування життя, страхування відповідальності, особисте страхування, майнове перестрахування тощо.

Необхідною умовою страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання і їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням.

Особливим видом страхування є асистанс. Воно надає технічну (ремонт транспортних засобів), грошову чи інші форми допомоги на місці туристам або фахівцям, які подорожують за кордон. Асистанс – це перелік послуг, які надаються у відповідний час у натурально-речовій чи грошовій формі за допомогою технічної, медичної та фінансової допомоги.

Предметом страхування відповідальності власника транспортного засобу є цивільно-правова відповідальність за шкоду, яка може бути завдана іншим особам внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Матеріальні збитки та витрати, завдані тілесним ушкодженням потерпілому громадянину, відшкодовуються страховою

компанією. За даним видом страхування сплачується матеріальна шкода, пов’язана з ремонтом транспортних засобів та іншого майна, витрати на лікування потерпілого, протезування, перепідготовку, втрату домашнього бюджету внаслідок тілесних ушкоджень або смерті потерпілого тощо [1, с. 276].

Страховий ризик – це певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка маєознаки ймовірності та випадковості настання. Страховий випадок – це подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі [2].

Страхова сума – це грошова сума, в межах якої страховик зобов'язаний здійснити виплату з настанням страхового випадку відповідно до умов страхування, а також сума, що виплачується за особистим страхуванням [2]. Виплати страхових сум за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати одержувач за державним соціальним забезпеченням, і суми, що мають йому сплатити як відшкодування збитків. При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами і тарифами, котрі діють на момент укладання договору, якщо інше не передбачено договором страхування або умовами обов'язкового страхування.

Страхова виплата – це грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку [2]. Страхові виплати за договором страхування здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та(або) у вигляді регулярних, послідовних виплат обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету). Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством.

Отже, страхування в туризмі – це нова галузь для України, яка може розвиватись тільки в умовах стабільної економіки. Це один з перспективних напрямів страхування в цілому. Спектр страхових послуг для туристів є досить великим, різноманітним і зручним для клієнта.

Список використаних джерел:

1. Рібун М.В. Особливості ринку страхування у сфері туризму. *Науковий вісник НЛТУ України,* 2014. Вип. 24(2). С. 274-281.

2. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text

3. Кожухівська Р.Б. Організація безпеки підприємницької діяльності в туризмі. *Економіка та суспільство*, 2022. № 36. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1145

4. Огляд страхового ринку України за показниками фінансової звітності за 2017-2019 роки. Українська федерація убезпечення, 2020. URL: http://ufu.org.ua/ua/statistics/member_statistic/general_insurance/6031

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АГРОЕКОЛОГІЇ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ГРОТЕСК І ЖИТТЄВА ФІЛОСОФІЯ У ТВОРЧОСТІ МАРТІНА МАКДОНАХА (МАКДОНА)

Підготувала
Валентина Білотіл
аспірантка
спеціальність 051 – Економіка

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП……...**3**

РОЗДІЛ І. МАРТІН МАКДОНАХ КЛАСИК НАШОГО ЧАСУ……**7**

1.1. Сучасний класик, або Хто такий той Мартін МакДонах (Макдона)…….....**7**

1.2. Стигмати творчість Мартіна МакДони…….....9

РОЗДІЛ ІІ. «ДИВО СУЧАСНОГО ТЕАТРУ», АБО МАРТІН МАКДОНА ЯК ДРАМАТУРГ……..**11**

2.1. Трохи про нинішній театр та Мартіна МакДонаха в ньому……11

2.2. Проблеми нерозуміння й непорозуміння між поколіннями батьків і дітей і не тільки в «Королеві краси з Лінана»……..……...12

2.3. У пошуках того, що не потрібно й повернути загалом не вдасться, що завжди було поряд, але непомітне вп'єсі«Однорукий»……...14

2.4. Історія пошуку сенсу життя в «Каліці з острова Інішмаан»…….15

РОЗДІЛ ІІІ.ЗІЗНАННЯ В ЛЮБОВІ ДО КІНО……20

3.1. Фільми без відповідей на поставлені питання, або Що знімає МакДона……..……..20

3.2. «Три білборди на кордоні Еббінг, Міссурі», або Фільм не про те, чим може здатися на перший погляд……..……20

ВИСНОВКИ……..……..24

ЛІТЕРАТУРА……..……26

ВСТУП

Життєва філософія – спосіб бачення себе, світу й навколишніх людей.

Згідно з баченням життя, життєвими цінностями і стратегіями, у зв'язку з обраною або звичною життєвою позицією в кожного є своя філософія життя – своя система переконань, ставлень, прагнень…

«Ніхто нікому нічого не винен», «Перемагає сильніший», «Все залежить від мене» чи «Вірити нікому не можна» тощо – варіантів життєвої філософії багато. Залежно від продуманості філософія життя буває ефективною й ні, сприяє розвитку або ж гальмує його.

Життєва філософія буває позитивною і негативною, оптимістичною чи песимістичною, з акцентом на власному «Я» або на оточуючих, з різною життєвою позицією (Творець, Споживач, Паразит, Романтик…), націленою на розвиток або створеною з метою психологічного захисту.http://psychologis.com.ua/stakan_1414060474.jpg

Життєвих філософій багато...

Мистецтво взагалі, як і література зокрема, впливає на нашу життєву філософію, на наше бачення і сприйняття, на наші зміни…. Саме письменники,

художники, композитори та ін.через свої твори здатні формувати нас.Чим більше ми поринаємо вхудожній світ, тим глибшим є наше бачення реального світу, в якому ми живемо. І ми можемо впливати на цей світ, змінювати його на краще.

Не є винятком і творчість британського драматурга ірландського походження *Мартіна МакДонаха, твори якого є актуальними, їх*називають сенсацією, а його самого – «Тарантіно з театру».

Одна з барв іронії у творчості МакДонаха– гротеск. Його гротескові персонажі, з одного боку, створюють спотворене та жахливе враження, з іншого – комічне, комедійне. Кожний із персонажів втілює в собі якесь окреме явище, згущене, сконцентроване в образ.

Гротеск – один із найстаріших типів образності. Французьке grotesque – незвичний, химерний, італійське – grotta – грот, печера.

Особливості гротеску:

1) фантастична основа, тяжіння до особливих, незвичайних, ексцентричних, спотворених форм (звідси зв'язок із карикатурою й огидним); 2) поєднання в одному предметі або явищі несумісних, різко контрастних якостей (комічного з трагічним, реального з фантастичним, піднесено-поетичного з грубо натуралістичним), що веде до абсурду, робить неможливою логічну інтерпретацію гротескного образу; 3) заперечення усталених художніх і літературних норм (звідси зв'язок з пародією, травестією, бурлеском); 4) стильова неоднорідність (поєднання мови поетичної з вульгарною, високого стилю з низьким і т.п.) [1].

За допомогою гротеску Мартін МакДонах створює химерний образний світ.

МакДонах моделює гіркий абсурдний світ, виходячи з достовірних знань справжніх обставин існування персонажів, особливостей мови і звичок. Його історії-притчі проростають із побуту, соціальних умов, відірваності героїв від світу, цивілізації. Наприклад, п'єса «Каліка з острова Інішмаан» багатогранна як саме життя [2].

Бачення МакДона – це особливий художній світ, створений могутньою фантазією автора. Майже завжди у центрі його уваги знаходилося протистояння двох світів – романтичного і буденного, ілюзорного і реального. **Усвоїх творах автор подав власне філософське бачення сенсу життя людини.**

Людська природа химерна, примхлива і мстива, люди часто глухі та жорстокі один до одного, схильні до насильства і все ж – не безнадійні. Саме так думає і про це пише ірландський драматург. Пише нещадно правдиво, гірко і дуже смішно. **Його п'єси глибоко духовні, вони написані водночас з любов'ю до людини і з болем за неї**[3].

Світ, сконструйований МакДонахом в його п'єсах і фільмах, **населений напівбожевільними фріками, диваками всіх мастей,які,** зазвичай, **по-своєму трактують,** здавалося б, **аксіоматичні категорії,** наприклад, **справедливості, добра або кохання.**

Люди як вид, за Мартіном МакДонахом, **брутальні, егоїстичні й загалом насилу переносять компанію собі подібних**, хоча **самотність для них ще нестерпніша, тому вони все-таки живуть разом.** Однак із часом починаєш помічати, що **в їхніх регулярних грубих знущаннях один над одним усе ж відчувається ніжність.** Ці тонкі нюанси, які складно пояснити словами, варто побачити, почути, прожити…

Мартін МакДона детальніше розповів про теми своєї роботи в інтерв'ю The Guardian 2001 року:

«Ну, ми всі жорстокі, чи не так? Ми всі тією чи іншою мірою часом екстремальні, і це те, з чим мала справу драма, починаючи з греків. Я сподіваюся, що загальна точка зору не тільки така або я зазнав невдачі в написанні. Мають бути моменти, коли навіть **у найхибнішому персонажі бачиш щось пристойне, щось життєстверджувальне.** Ось де криється справжнє мистецтво. Бачите, я завжди підозрююперсонажів, що зображені прекрасними, порядними людьми. Я завжди

запитував, де ховається темрява»[4].

Нерідко закоренілий цинізм, яким просякнуті його тексти, сусідить із нахабнуватою солодкавою сентиментальністю, навіть казковістю.

Насправді Мартін МакДонах складає злі казки для дорослих. Не церемонячись у висловах, не добираючи слів (хоча кожне його слово *як в око вліпив*)[5].

Окремі закордонні вчені (StephaniePocock, JosephFeeny, PatrickLonergan) у своїх працях намагалися виділити основні теми, які Мартін МакДонах порушує у своїй літературній та кінематографічній творчості. Водночас зрозуміти, що послужило передумовами для звернення до тієї чи іншої проблеми, вони не змогли. Також дуже рідко можна побачити посилання на соціально-культурні події, що вплинули на його творчість.

Своїми вчителями він назве швидше Мартіна Скорсезе, Девіда Лінча, Квентіна Тарантіно, ніж Вільяма Шекспіра [6].

Мета дослідження: проаналізувати п’єси, поставлені за творами Мартіна МакДона, та фільми, зняті за його творами; обґрунтувати та поглибити знання щодо гротеску та життєвої філософії у творчості Мартіна МакДона.

Об’єкт дослідження:твориМартіна МакДона.

Предмет дослідження:гротеск і життєва філософія у творчості Мартіна МакДона.

РОЗДІЛ І
МАРТІН МАКДОНАХ КЛАСИК НАШОГО ЧАСУ

1.1. Сучасний класик, або Хто такий той Мартін МакДонах (МакДона)

«Головний драматург XXI століття», «Справжня сенсація театральної Європи», «Тарантіно від театру» – саме так сьогодні називають сучасного ірландського драматурга Мартіна МакДонаха, штатного драматурга Королівського

Національного Театру. Його п'єси зібрали багато нагород у галузі драматургії, включаючи «EveningStandardAward», «Tony» і премію Лоуренса Олів'є[7].

Мартін Макдонах – наш сучасник, але при цьому його вважають класиком – його ім'я критики ставлять поряд із Шекспіром, Брехтом. На Бродвеї в його спектаклях грають голлівудські зірки: наприклад, у «Каліці з острова Інішмаан» у театрі Cort грає Деніел Редкліфф[8].

П'єси Мартіна МакДонаха ставлять провідні театри світу. До речі, постановки неодноразово організовували й організовують в Україні.

Народився майбутній кумир театралів та синефілів у Лондоні, куди його батьки-ірландці емігрували в пошуках роботи. Батько працював будівельником, а мати – прибиральницею. Будучи підлітком, Мартін любив фільми за участю Аль Пачіно, які йому вдавалося подивитися по телевізору. У 14 років, підробляючи після школи, він зумів накопичити грошей, щоб купити квиток на перший у своєму житті спектакль, драму Девіда Мемета «Американський бізон», у якому Пачино грав головну роль [9].

Коли старший брат МакДони покинув школу, заявивши, що збирається стати письменником, Мартін, недовго думаючи, наслідував його приклад. Він відклав навчання кудись подалі та взявся за перо. Батьки на той час уже повернулися на Батьківщину, до Ірландії, а брати залишилися жити вдвох у їхній лондонській квартирі. Якось Мартін заявив, що письменницький шлях він вибрав, щоб легше було знайомитися з дівчатами[9].

«Насправді я до ладу не знав, чим хочу зайнятися, – згадував він пізніше. – **У мене не було бажання вчитися якоїсь конкретної професії, щоби отримати роботу за спеціальністю. Мені взагалі не хотілося працювати! А бути письменником – це шикарна відмазка, щоб не ходити кожен божий день на цю бісову роботу».** Проте, щоб МакДона не говорив, процесом написання він щиро насолоджувався і захопливо псував папір із ранку до вечора [9].

Майже десять років Мартін жив на допомогу з безробіття. Вільного часу було достатньо, і більшість його, крім творчості, приділялася перегляду телевізора та читанню. Володимир Набоков та Хорхе Луїс Борхес були, мабуть, його улюбленими авторами. МакДона складав моторошні новели в дусі казок братів Грімм, сценарії до фільмів та радіоп'єси. Він терпляче розсилав свої роботи, куди тільки міг, але скрізь отримував тверду відмову. Лише кілька його оповідань адаптували до постановок на австралійському радіо [9].

Після того, як старший брат поїхав до Каліфорнії вивчати сценарну майстерність, Мартін залишився в гордій самотності і потребував хоч якогось стимулу, щоб не зневіритися і продовжувати писати. Ось тоді він і встановив для себе граничний термін: за два роки досягти успіху. На щастя, погляди було звернено на театр. За твердженням МакДони, він **почав писати для театру лише тому, що інші варіанти зірвалися.** Мартін завзято взявся за роботу і всього за дев'ять місяців видав на-гора сім п'єс [9].

У віці 27 років Мартін МакДона став першим письменником із часів Шекспіра, чотири твори якого одночасно йшли на лондонській професійній театральній сцені. Сьогодні п'єси автора представлені на підмостках понад 40 країн світу, а критики встигли охрестити МакДону **найбільшим драматургом і першим класиком XXI століття.** Зовсім непогано для хлопця з бідної робітничої сім'ї, котрий так і не закінчив школу, а спочатку взагалі не збирався писати п'єси [9].

Коли в п'єсах та фільмах ірландського драматурга та кінорежисера Мартіна МакДони ллється кров, частина глядачів нервово кусає нігті, а інша – давиться від сміху. **Він здатний змусити публіку здригатися і водночас сміятися над чим завгодно: від самогубства та жорстокої бійки до тортур та батьковбивства. Сценічна філософія проста: зброя, вибухи, кров. І все це щедро просякнуте чорним гумором. Неймовірна суміш, повірте!**[9].

Шалений успіх Мартіна МакДонаха полягає не лише в блискучих дотепних діалогах і тонкому гуморі, але й у розумінні національного характеру. МакДонах – ірландець, батько якого виріс у невеликому, колоритному портовому місті на заході Ірландії. **Кумедні герої** п'єс МакДонаха теж часто **живуть на маленькому** ірландському **острові** – Інішмаан або Інішмор, де **всі одне одного знають, часто сваряться та грузнуть у своїх дрібних побутових проблемах, якими драматург майстерно, тонко й іронічно апелює до проблем загальнолюдських, епічних, філософських**[8].

Мартін МакДонах виділяє два головних правила своєї творчості: **«Не задавайся, не нудьгуй» і «Не будь розумнішим за свого глядача».«**На друге я вже точно не претендую», –говорить МакДонах [8].

1.2. Стигмати творчість Мартіна Макдони

У творах Мартіна МакДони постійно присутній **мотив спокути та сумніву віри**, тому варто згадати про три стигмати, на яких тримається його творчість.

Стигмати – це хворобливі рани, що відкриваються й кровоточать на тілі деяких глибоко релігійних християн. І хоч є твердження, що сам МакДона – атеїст, деяких ран не приховати. І вони щоразу проступають у його текстах і кінополотнах[10].

Стигмата перша – це активний **промовистий простір**, навантажений символізмом. МакДона майже завжди відразу вказує на місце події.

На базовому рівні найвідоміший «Три білборди за межами Еббінга, Міссурі». Насправді Еббінга не існує, але це вигадане селище вкорінене в дуже конкретний стереотипний американський простір. У «Залягти на дно в Брюгге» (яке насправді просто – «У Брюгге») містечко Брюгге виступає ще одним персонажем, а не лише простором. Фільм «7 психопатів» розпочинається з вказівки на місце дії, умовність простору – глядача зустрічають величезні літери Hollywood[10].

Стигмата друга – це **ідентичність.** Його герої завжди говорять про те, що значить бути ірландцем, якою є **їхня земля** та чи варто залишатися жити на ній. Ірландія, яку зображує МакДона, – вигадана, уявна, театралізована та гіперболізована. Така, що тригерить і водночас **відлунює нашими пересічними уявленнями про рідну землю.** Простором для своєї другої трилогії він обрав Аранські острови, укорінені в національній ірландській традиції як місцевість, оспівана в історії літератури та мистецтва, як місце сили, де оприявнюється їхня справжня ідентичність[10].

Відповідно, три острови, три історії: «Каліка з острова Інішмаан», «Лейтенант з острова Інішмор» (відома в Україні як «Кицюня») та «Банші з Інішира» (не були опубліковані).

Стигмата третя (найважливіша) – це **дитина**, загибель і знущання з дитини. МакДона у своїй творчості переступає одне з найбільших табу масової культури – **дитина може бути в небезпеці, але ніколи не може загинути.**

Дійсно, якщо впритул подивитися на роботи МакДони, то помітно, що мотив страждання й убивства дитини проходить червоною ниткою крізь усю його творчість[10].

ІІ РОЗДІЛ
«ДИВО СУЧАСНОГО ТЕАТРУ», АБО МАРТІН МАКДОНА ЯК ДРАМАТУРГ

2.1. Трохи про нинішній театр та Мартіна МакДонаха в ньому

Театр – це мистецтво витончене, ефемерне йособливе до духу часу. Сьогодні, коли український театр стає на ноги завдяки різноманітним жанрам, цікавим проєктам, незалежним колективам та соціальним ініціативам, театр стає місцем для

реалізації ідей. Про ідею можна говорити багато: зараз вона одна, а завтра трансформується в абсолютно іншу.

Неможливо вловити ситуацію, не торкаючись основних питань театру й періодично не цікавлячись критикою, що первинно покликана аналізувати роботу й культивувати процес.

Глядача більше не цікавлять захоплюючі сюжети, його не дивують закостенілі стандартні декорації чи рутинні розчарування в житті героїв. Так театр створює майданчики для розвитку інтелектуального глядача.

Сьогодні театр інтенсивний і провокуючий, йде в ногу з часом. Попри загальні традиційні зразки, в Україні є театри, які здатні «вести боротьбу» за глядача.

Про те, що сьогодні актуально, можна говорити багато. Сучасний ірландський драматург Мартін МакДонах своєю чергою в 1996 році написав п'єсу про Біллі з забутого острова Інішмаан і дав нову нішу для реалізації акторів, режисерів та художників. Усі персонажі – кумедні і водночас моторошні. Таємниці і скелети в шафі. **У автора є манера прописувати прості побутові чи кримінальні історії і перетворювати їх у епос про глобальні життєві процеси й небанальні людські відносини.**

Починаючи з 1996 року і досі п'єси ірландського драматурга Мартіна МакДонаха переживають справжній бум популярності в театрах усього світу. Автор семи п'єс, режисер кінофільмів, він є лідером за кількістю критичних та аналітичних публікацій про його творчість уангло-ірландській театральній пресі останнього десятиліттясеред статей про драматургів його покоління. П'єси Мартіна МакДонаха зайняли одне з гідних місць на сучасному драматургічному Олімпі.

З раннього віку брат Мартіна захопився письменством, що пробудило в ньому найбільше бажання спробувати себе в драматургії. МакДона писав постійно і створив кілька десятків п'єс і сценаріїв, проте спочатку вони були відкинуті. Успіх прийшов до нього після п'єси «Красуня з Лінена» в 1997 році, яку він написав за

вісім днів. У результаті вона була поставлена в одному з бродвейських театрів і принесла автору престижну премію «Тоні», яку можна назвати «Оскаром» у театральному середовищі. Серед його найвідоміших п'єс можна виділити такі: «Каліка з острова Інішмаан» та «Сиротливий Захід» [11].

2.2. Проблеми нерозуміння й непорозуміння між поколіннями батьків і дітей і не тільки в«Королеві краси з Лінана»

Прем'єра **його першої п'єси «Королева краси з Лінана», написаної всього за вісім(!) днів,** відбулася в Ірландії. А вже через місяць постановка стартувала в лондонському Royal Court Theatre Upstairs. Критики та публіка здалися без бою. Напружений драматичний сюжет із елементами чорного гумору викликав бурю захоплення. У тому ж році п'єса отримала нагороду Critics' Circle Theatre Award та безліч інших призів та номінацій. Пізніше п'єса була представлена на Бродвеї та номінована на престижну театральну премію Tony Award. Крім того, МакДонах навіть удостоївся похвали Президента Ірландії Мері Макеліс. А вже до початку нульових «Королева» була перекладена 28 мовами і йшла в театрах багатьох країн світу. Після довгих років відокремленого життя на допомогу з безробіття та випадкові заробітки МакДона раптово прокинувся знаменитим. Ставши новим героєм літератури з Британських островів, він отримав нагороду London Evening Standard Theatre Award як «Найперспективніший драматург». Сем Мендес, який вручав герою вечора нагороду, назвав МакДону **«дуже талановитим, дуже самовпевненим, дуже молодим»** [9].

«Королева краси з Лінана» –це трагікомедія ірландського драматурга Мартіна МакДонаха. У маленькому містечку в Ірландії старша жінка Меґ ізолювала себе від світу й тепер робить усе можливе, щоб втримати тут і свою доньку Морін. Молода жінка тим часом мріє про повноцінне життя, кохання, але страхи сильніші [12].

У п’єсі піднято **проблеми нерозуміння й непорозуміння між поколіннями батьків і дітей**, де стара егоїстична матір тримає при собі все життя доньку, занапащаючи її особисте щастя, що зрештою скалічує життя всім.

Колись Морін виграла конкурс краси, а тепер потопає в монотонному побуті, що доводить її до нервових зривів. Єдиним гостем у цій родині є сусід-поштар, крім випадку, коли до головної героїні навідується знайомий, колишнє кохання Морін, завадити якому знову ж таки намагатиметься любляча матір. У спробах реабілітувати нормальні стосунки не рятують і тимчасові прояви ніжності та материнської ласки: «Я ж бажаю тобі всього найкращого, доню»[13].

Темперамент в обох героїнь зашкалює всі мислимі межі, тому з’ясування стосунків виглядає то фарсом, то справжнім «кухонним бойовиком»[3].

Крім того, що це історія про домашню війну, яка точиться між старою матір’ю Мег Фолан і її дочкою – сорокалітньою дівою Морін, це ще й історія кохання. **У героїв МакДонаха безліч життєвих сил і пристрастей. А побутовий реалізм – лише видимість, під якою іскриться фантастичний коктейль із сентиментальної мелодрами, гротескової комедії, явного «театру жорстокості» і філософської притчі**[14].

2.3. У пошуках того, що не потрібно й повернути загалом не вдасться, що завжди було поряд, але непомітне вп’єсі«Однорукий»

У п’єсі «Усікновення руки в Спокані» («Однорукий») зображено чоловіка (Кармайкла), який 27 років блукає лісами та містами в пошуках втраченої кінцівки. Верхньої лівої. Згідно з авторською версією, одного разу на нього (ще юного) напали мерзотники і прицвяхували руку до залізничного полотна. Поїзд мчить чистим полем – рука обривається, як пісня; зривається, як листок із того дерева, по якому скаче його мама[5].

Одним слово, майже три десятиліття Кармайкл вовком нишпорить у пошуках кінцівки і кривдників. Поганців уколошкав. А шукана кінцівка одного разу ввечері приведе його в задрипаний готель. Той самий, у якому мешкає ще один пожилець – найліпший друг просунутих режисерів – Мартін МакДонах. Раніше тільки британська, а тепер – і міжнародна знаменитість, король чорної трагікомедії, чоловік із таким насмішкуватим поглядом, що й без слів зрозуміло, як він ставиться до цього світу, до різних його насельників.

На території МакДонаха, у різних номерах його «готелю», співіснують люди й потвори. Часто те й те – в одній особі[5].

Усе життя Кармайкл **витратив на пошук того, що йому не потрібно й повернути це загалом не вдасться. Та найбільшим розчаруванням для нього стає те, що шукане завжди було з ним, а він цього не помітив.**

Це така собі вистава-треш, поставлена у стилі класичних американських бойовиків (на кшталт «Убити Білла» Квентіна Тарантіно) з лайкою, расизмом і валізою відрізаних рук. У цій кримінальній історії (із запахом «бензину», що от-от вибухне від гарячих емоцій) так само не обійшлося без детективних колізій, тому вона змушує глядача постійно тримати руку на пульсі. **«Однорукий» – абсурдна казка-страшилка для дорослих** про «кровожерливого й нещадного Бармалея», **в якій за дотепним і грубим гумором приховані довічні питання про любов і ненависть, сенс і вагу життя**[15].

2.4. Історія пошуку сенсу життя в «Каліці з острова Інішмаан»

Мартін МакДонах у 1996 році написав п’єсу про Біллі з забутого острова Інішмаан і дав нову нішу для реалізації акторів, режисерів та художників. Усі персонажі – кумедні і водночас моторошні. Таємниці і скелети в шафі. В автора є манера **прописувати прості побутові чи кримінальні історії й перетворювати їх у епос про глобальні життєві процеси й небанальні людські відносини** [16].

У цій п’єсі органічно поєднує невимушену комедійність із глибокою трагедійністю, як воно, зазвичай, і буває в житті.

Герої твору – люди, що мешкають на маленькому ірландському острові протяжністю кілька кілометрів, де **всі один одного знають, люблять і ненавидять одночасно.** Не надто чепурні, непривабливі ззовні, лайливі, вони насправді виявляються здатними на благородні вчинки. **За їхньою зовнішньою грубістю, часом безжалісною прямотою криється тонкий світ ледь вловимої ніжності і любові.Кожен проклинає свою долю, кожен мріє виїхати, але не кожен розуміє, чим може обернутися втілення мрії.**

Завдяки мешканцям віддаленого острова, які начебто мріють поїхати з «цієї діри», але не тікають звідти, а переконують себе та інших, що Ірландія – це не діра, ми усвідомлюємо, що саме ця віддаленість від цивілізації дозволяє головним героям **зберегти справжні людські цінності – любов до рідних, дому, своєї землі…**

Простір маленького острова перенасичений прикметами смішного, доведеного до межі наївного мислення, причому кожен героя має святу улюблену ідею-фікс. Бартлі серйозно роздумує над проблемами американського імпортування M&M’s, Huba Buba, Chupa Chups та цукерок Mentos. Джонніпатінмайк збирає новини з великого світу – про вівцю без вух, французів, які розмовляють французькою, і німців, що особливо дивно, німецькою. Красуня Хелен не може придушити своєї ірландської схильності до тероризму. Але за кожним абсурдним жестом чи реплікою заховано справжнє переживання можливої катастрофи – від’їзду каліки Біллі в далеку, багату на телескопи, акул та ментоси, Америку, за голлівудськими режисерами, що затіяли зйомки фільму про ірландських рибалок. Адже саме в образі Біллі ховається ще парадоксальніша, неймовірніша і по-справжньому красива макдонахівська ідея про гармонію у світі, виражена в добровільному бажанні всіх повірити в по-кіношному сентиментальну історію про батьків каліки, які втопилися

заради порятунку своєї дитини. І за цим же казковим законом – у п'єсі абсолютно всі герої виявляються хорошими [17].

Театральний критик Олег Вергеліс пише: «Вистава про крикливих ідіотів, що населяють Острів Невезіння в чорній комедії Мартіна МакДонаха, –внутрішньо тиха, трепетна, місцями щемлива[18].

У «Каліці» трагічне й комічне виринають (одночасно) – з буденного… З повсякденного. З того, що ми розуміємо під словосполученням «плин часу». Сам Час у цій сценічній історії ніби зупинився. На проклятому ірландському острові, де дорослі – як діти, а діти – як дорослі (просто багато їх – ідіоти, імбецили), лік часу втрачений і необов'язковий. Тому Час цей (у тому числі й сценічний) тече, як рідина в крапельниці. Крапля по краплі. Нікуди не поспішаючи. І мало кого зціляючи[19].

Історія Каліки Біллі **–це історія про пошук відповіді на головне питання в житті: «Хто я? Для чого я живу?».** І коли людина знаходить відповідь на це питання, вона знаходить головне –сенс життя. Іноді за ці знання доводиться платити дуже високу ціну[20].

Каліка Біллі мріє дізнатися таємницю свого народження від тіток, які ним опікуються. Але марно… Одного дня Біллі випадає шанс змінити своє життя. Скориставшись цим подарунком долі, він опиняється на зйомках фільму в Америці [7].

«У житті кожного хлопця настає момент, коли він повинен узяти долю у свої руки, спробувати щось зробити, і, навіть якщо він знає, що в нього один шанс на мільйон, він все ж повинен нимскористатися, інакше, для чого взагалі жити?» – так говорить Каліка Біллі[21].

Сором'язливий каліка Біллі,уражений ДЦП, перебуває в компанії оглашенних веселих мешканців острова (Хелен, Кейт, Ейлін, Джонніпатрінмайк, Бартлі та інші). **Відчуваючи і свою спорідненість із ними, і свою ж відстороненість від них.** Нетрагічна руйнація цього Біллі – лише зовнішній фасад. Його скорчене тіло, його

плутана мова (він, до всього, ще й заїка). У решті – у тому, що тремтить глибоко під лахміттям, – він святий, чистий і нічим не зіпсований. Але не наївний[22].

Біллі – каліка розумний і проникливий. Можливо, навіть прикидається серед зграї ідіотів несміливим дурником, щоб вижити, втриматися в сідлі, на цьому ж далекому острові. **У кожному з них, тих, хто зневажає його, і тих, хто приховано співчуває його немочі, живе ідіотичний сумбур. А в ньому самому, у Біллі, живе музика. Мелодія смутку, мудрості й великої Мрії**[22].

Стоїцизм – головна зброя Біллі, що дозволяє йому зберегти розум. Він свідомо розділяє основні філософські знання: вчення про природу, вчення про пізнання та мистецтво (він весь час думає, аналізує, пробує пояснити речі, які для нього, поки що невідомі), вчення про належне життя (він своєю манерою поведінки, власними мріями і рішучістю змінює життя кожного героя вистави).

Світ розглядався в стоїцизмі як організоване ціле, пройняте животворним логосом. Іманентна породжуюча сила Біллі скеровує його на **світлий і правильний шлях до розвитку, про який ми так часто забуваємо** [16].

Людські цінності дуже важливі для автора. Герої живуть у небезпечному сучасному світі, що переповнений принципами. Абсурдність, сентиментальність і холоднокровність людей з острова доводить нам протилежні речі. **Хто з нас хворий? Ті, що обманюють, ображають і бояться зробити крок уперед, чи ті, хто, не маючи здоров'я, рішуче йдуть до цілі?**[16].

«Та тут повно калік, таких як я, тільки я зовні, а вони всередині»,–саме так говорить Каліка Біллі про себе[21].

«Каліку з острова Інішмаан» недаремно називають найдобрішою п'єсою Мартіна МакДонаха: тут, незважаючи на іронічність тексту та фарсовість багатьох сцен, виразно звучить тема любові до ближнього, яка часто заглушена вбезлічі епізодів насильства інших п'єс. До самозабуття люблять каліку Біллі тітки Кейт і Ейлін, що виховали його. Чума-Хелен (як її називають інші) любить свого брата

Бартлі Маккорміка (що не заважає їй весь час давати йому потиличники), мріючи подарувати йому бажаний ним телескоп із перших же зароблених нею грошей. Та й сам Біллі, закоханий у Хелен, наприкінці п'єси начебто знаходить її взаємність. Поняття «доброта» нерідко є предметом обговорення персонажів п'єси. Малюк Боббі (ще один персонаж «Каліки») говорить про Біллі, що той «надто добрий». Про самого Боббі в п'єсі сказано, що має добре серце. Бартлі каже сестрі, що **«добрим бути не боляче».** Джонніпатінмайк теж називає себедобрим християнином – і наприкінці п'єси, коли з'ясовується його роль у порятунку каліки Біллі (пустодзвін Джонні витяг ізводи каліку Біллі, тоді ще немовля, якого хотіли втопити його власні батьки), стає ясно, що він не так уже й далекий від істини.

Вистава «Каліка з острова Інішмаан» має відкритий фінал. У режисерському рішенні є незавершена кінцівка історії. Глядач бачить світло, нетрагедійне завершення, а спокій, що так часто шукають герої творів [16].

Душа людини розглядалася як частина світової душі; після смерті вона відділяється від тіла і втрачає особистісні ознаки. Залишається лише історія, що сколихає глядача/читача задуматися над власними потребами. Чого ми насправді прагнемо і що робимо для цього? Ціна, яку платять герої, – життя, віра і можливість змінитись.

Цю роботу вже називають проривом для театрального середовища. Похмура і водночас дуже **оптимістична історія вміє зачепити за живе і викрити всі недоліки суспільства.**

П'єси МакДонаха цікаві тим, що вони, незважаючи на те, що дійові особи в них переважно ірландці, **не мають національних кордонів.**

Історії МакДонаха про людей і для людей: про те, що близько і зрозуміло кожній людині. Здається, **не тільки ірландці знають, як болить душа від самотності...**

П’єси Мартіна МакДонаха дуже об’ємні, глибокі, себто змістовно наповнені, тому їх можна прочитати як завгодно – у дусі чорної комедії чи драми, мелодрами чи трагіфарсу, все залежить від людини в цьому випадку [2].

РОЗДІЛ ІІІ
ЗІЗНАННЯ В ЛЮБОВІ ДО КІНО

3.1. Фільми без відповідей на поставлені питання, або Що знімає МакДона

Слава та численні нагороди посипалися на МакДонаха несподівано. Його п’єси ставили й у рідному Лондоні, і на Бродвеї. Проте МакДонах вважає театр лише сходинкою на шляху до слави і зізнається в любові до кіно. А воно відповіло йому взаємністю: Мартін отримав «Оскара» за короткометражку «Револьвер», поставлену за його власним сценарієм.

Фільми Мартіна МакДона не відповідають на всі поставлені в них питання, і навіть більшу половину вони залишають без відповіді, даючи глядачеві шанс самостійно дійти до суті. Цікавим є той факт, що**сам автор**, тобто Мартін МакДона,**залишається максимально відстороненим і не дає вирватися назовні особистим оцінкам. Він не сміє нікого судити, а лише вкладає в руки своїм героям усі підручні засоби, якими вони розпоряджаються одноосібно, відповідаючи за всі наслідки. А трибуналом може бути лише той, хто дивиться, тобто глядач.**

3.2. «Три білборди на кордоні Еббінг, Міссурі», або Фільм не про те, чим може здатися на перший погляд

У 2017 році МакДонах представив свою нову роботу «Три білборди на кордоні Еббінг, Міссурі», виступивши в ролі сценариста, режисера і продюсера.

Хоча в широкий прокат фільм вийшов ще 2017 року, до українського глядача «Три білборди…» дійшли тільки тоді, коли стали очевидними його претензії на Оскар – наприкінці лютого 2018 року.

Картина отримала безліч премій і номінацій, у тому числі «Оскар», «Золотий Глобус», Гільдії акторів, Британської академії, «Сезар», «Золотий Орел», Венеціанського кінофестивалю, Міжнародної асоціації кінокритиків.

«Три білборди на кордоні Еббінга, Міссурі» – це фільм ірландця Мартіна МакДона, за спиною якого дві повнометражні стрічки: «Залягти на дно в Брюгге» та «Сім психопатів». Чи випадково, чи так просто склалося, але режисер випускає рівно один фільм у п’ять років, і його остання картина стала однією з головних у нагородних перегонах. Причини цього криються не лише в гарній назві.

Доньку головної героїні Мілдред Хейс (Френсіс МакДорманд) зґвалтували та жорстоко вбили. Після події, про яку знає все місто, минуло вже кілька місяців, проте місцевий шериф Віллоу Віллоубі та його безглузді помічники, здається, уже поставили хрест на цій справі і зневірилися знайти вбивцю. Очерствіла й божевільна мати не здається і вирішує діяти радикально. Вона купує рекламу на трьох білбордах, розташованих прямо біля дороги, де залишає листи шерифу. Саме так починається її боротьба з правоохоронними органами, яка розростається до масштабів цілого міста та тягне за собою ланцюжок неоднозначних подій.

Три фрази – «Ґвалтували, поки помирала», «Як і раніше немає арештів?» і «Як так, шерифе Віллоубі?»– повинні були нагадати правоохоронцям про нерозкриту справу, але стали каменем спотикання для всього містечка. Лінивий офіцер-расист Джейсон Діксон сприймає білборди як оголошення війни, а хворий на рак Віллоубі– як невчасну образу з боку Мілдред. Навіть син і колишній чоловік героїні не в захваті від її витівки – обидва хочуть якнайшвидше забути про страшну подію [23].

Цей фільм насправді не те, чим може здатися на перший погляд. Глядач очікуєте побачити історію помсти сильної жінки, яка розпалює війну з системою, що

прогниває. Спочатку так воно і є, але пізніше історія повертає зовсім в інший бік і ближче до фіналу стає очевидно, що сенс був зовсім не у відновленні справедливості. Картина дивує кожною новою сценою, а герої роблять усе ірраціональніші вчинки, від яких вони просто так «не відмиються». **Мартін МакДона розкриває перед глядачем як найтемніші й неприборкані сторони людської натури, так і найчистіші та найсвітліші якості своїх героїв. Тут немає хороших чи поганих, є тільки люди, яких режисер оперує своїм гострим скальпелем, демонструючи все, що сховано всередині.**

Картина межує на стику комедії та трагедії, переповнена часом надто чорними жартами, такими, що властиві Мартіну МакДону. Водночас події, які цей гумор обволікає своєю гостротою, змушують по-справжньому жахнутися, тому що у своєму фільмі режисер піднімає надзвичайно серйозні теми й не скупиться на шокуючі прийоми. Крім яскравих пейзажів Еббінга, що надовго врізаються в пам'ять, сюжет переважно побудований на діалогах, що ніби зійшли зі сторінок пєси, що й не дивно, зважаючи на драматургічний досвід Мартіна МакДона. І все це робить «Три білборди» фірмовою стравою ірландського режисера.

Незважаючи на те, що ця картина МакДони є серйознішою за його попередні роботи, а сюжетна лінія про зґвалтування виявилася особливо актуальною у 2018 році, «Три білборди на кордоні Еббінга, Міссурі» – квінтесенція творчого шляху режисера. Це водночас і чорна комедія, і притча про безсилля, і психологічна драма. Хоча в центрі подій знаходиться нерозкритий злочин, фільм максимально віддалений від детектива. Особистість злочинця тут грає приблизно таку ж роль, як і ім'я вбивці Лори Палмер у«Твін Пікс». Лиходій стає каталізатором драми в надрах маленького міста, але в результаті **конфлікти героїв (насамперед внутрішні) виявляються набагато важливішими за саме вбивство**[23].

У фільмі МакДонах торкається **багатьох актуальних тем, від пошуку справедливості до расизму, але головними залишаються дві, які проносяться**

через основний сюжет – гнів і прощення. Саме взаємна агресивність по відношенню один до одного змушує сюжет рухатися далі: Мілдред проти шерифа, жителі міста проти Мілдред, і з кожним разом ситуація стає все жахливішою. **Жорстокий, що спалює зсередини, гнів породжує ще більший гнів. Тим цікавіше спостерігати за другим головним змістом фільму – за важливістю прощення.** Ближче до фіналу тон фільму змінюється на спокійніший, ніби натякаючи глядачеві, що **потрібно охолонути і відпустити всю накопичену лють.**

Таким чином, «Три білборди під Еббінґом, штат Міссурі» є кримінальною драмою з низкою соціальних питань. Режисеровівдалося створити багаторівневу стрічку, яка торкається всіх найгірших якостей людського характеру. **Ніколи не пізно одуматись і зрозуміти, що наші вчинки можуть призвести до найгірших наслідків, які в результаті можуть обернутися катастрофою як для тебе,так і для інших. Недаремно ж гнів - один із смертних гріхів**[24].

Варто сказати, що «Три білборди на кордоні Еббінга, Міссурі» (як і всі картини автора) – це фільм, який необхідно прожити, відчути та осмислити, тому що ви отримаєте унікальний досвід, незалежно від того, яким буде ваш суб'єктивний вирок.

«Три білборди на кордоні Еббінга, Міссурі» – трохи театральна, але щира й чарівна історія про те, що **головна боротьба в житті людини відбувається не із зовнішніми силами, а з самою собою.** Тут майже немає антагоніста як такого, лише півдюжини різних поглядів на те, що є правильним, а що – ні. Іншими словами, дуже доречний вестерн для наших складних часів [23].

Так, як завжди, МакДонах у граничній концентрації **змішує у своєму фільмі цинізм та гуманізм, щоб на виході заспівати гімн людяності**.

Фільм, у якому немає по-справжньому поганих персонажів (хоча сюжет і обертається навколо розслідування вбивства), і тому роль негідників доводиться виконувати хорошим людям, доведених до відчаю. Чи можна виправдати

насильство? Чи можна убити убивцю? Герої вголос ставлять ці питання, але відповідь лишають при собі. І залишають можливість глядачам відповісти на це самостійно [25].

До речі, три білборди миттєво стали мемом, а «Три білборди…» – сучасною кінокласикою [25].

ВИСНОВКИ

Недаремно за свої актуальні п’єси (і твори загалом) Макдонаха називають «Тарантіно від театру», адже в нього гротескна комедійність несподівано зривається в емоційну безодню і трагічну розв’язку.

Мартін Макдонах – майстер чорного гумору й чудовий оповідач. Герої його п’єс і фільмів – маргінали, диваки, люди з особливостями. **Світ, який створює Макдонах, часто сюрреалістичний**: здається, що всі прагнуть одне одного вбити й потихеньку божеволіють. Без жодного поруху він змішує в убивчий коктейль смішне й трагічне, сміється над усім і всіма – і все це з абсолютно серйозним обличчям.

Ірландські реалії в п’єсах МакДонаха – найчастіше не більше ніж антураж для **героїв, які вирішують не суто ірландські, а глобальні проблеми.**

Тим не менше, зруйнувавши у своїх п’єсах багаторічні ірландські стереотипи, розбивши вщент символи католицької віри та патріархального домашнього вогнища, МакДонах все-таки дещо залишає читачеві/глядачеві, крім питань без відповідей. Про це, наприклад, говорить Батько Велш (один із ключових персонажів Ліннейнської трилогії): **«У житті багато поганого, але й багато хорошого. Що переважить? Добро чи зло? У будь-якому житті багато радостей, нехай навіть найпростіших... стежити за течією річки, подорожувати або просто дивитися футбол в телевізорі…».**

Любов тут зовсім не романтична, теж вивихнута, як і весь світ у МакДонаха, з кулаками, бійками та грубими словами, абсолютно не сентиментальна. Але не

висміювана автором. За словами того ж Отця Велша, **«потрібно лише знайти в собі сміливість відгукнутися на найменший її прояв, цієї любові. А любов є, є, я готовий присягнути в цьому всіма святими, разом узятими, і душу закласти».**

За словами МакДонаха, його твори «проходять межу між комедією та жорстокістю», а його роботи охоплюють гаму того, чим можуть бути прекрасні театр і кіно.

Незважаючи на зовнішню жорсткість, іноді навіть жорстокість, відчувається, що МакДонах любить своїх персонажів, любить людей. **Він вірить, що, коли людство опиниться на краю прірви, в останній момент спрацює якийсь механізм, який розбудить у людині її людську сутність – здатність любити, співпереживати**[20].

«...Навіть у найтемнішій із душ завжди повинна знайтися хоча б іскра людяності. Або доброчесності. Або надії. У будь-якому разі варто спробувати відшукати проблиск цієї іскри»– так говорить Мартін Макдонах у одному зі своїх інтерв'ю абсолютно про всіх своїх персонажів.

У МакДонаха багато в чому трагічне народжується з комічного, відповідно комічне – всередині трагедії, а абсурд – у нутрощах усього[20].

У творах МакДонаха закладено потужний життєстверджуючий посил: **перш ніж злетіти високо, треба впасти на саме дно.**Автор реалістично демонструє, до чого можуть докотитися люди, і водночас чітко дає зрозуміти, що від цього дна можна відштовхнутися. **Треба лише захотіти стати людиною...**

«Я хочу писати п'єси, які б трохи розворушили людей»– *ці слова належать ірландцю Мартіну МакДонаху.І варто визнати, що через свою творчість він таки зміг це зробити – розворушити людей: змінити їх* звичну життєву позицію, систему переконань, ставлень, прагнень, їх життєву філософію...

Список використаних джерел:

Гротеск. *Українська література. Електронна бібліотека української літератури.*URL: https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2812-grotesk(дата звернення: 28.02.2022).

1. Siturga. Каліка з острова Інішмаан. Рецензія. *Театраріум.*URL: https://teatrarium.com/kalika-z-ostrova-inishmaan/(дата звернення: 28.02.2022).

2. Однорог М. Театр «БУ!» вперше у Вінниці покаже трагікомедію «Королева краси» від автора «Трьох білбордів під Еббінгом». *ВежА. Вінницький інформаційний портал.* URL: https://vezha.vn.ua/teatr-bu-vpershe-u-vinnytsi-pokazhe-tragikomediyu-koroleva-krasy-vid-avtora-troh-bilbordiv-pid-ebbingom/ (дата звернення: 28.02.2022).

3. The Irascible Irish Genius of Martin McDonagh. *Center Theatre Group.* URL: https://www.centertheatregroup.org/news-and-blogs/news/2016/october/the-irascible-irish-genius-of-martin-mcdonagh/(дата звернення: 28.02.2022).

4. Вергеліс О. Готель двох світів. *Дзеркало тижня ZN.UA.*URL:https://zn.ua/ukr/ART/gotel-dvoh-svitiv-_.html(дата звернення: 03.03.2022).

5. Каліка з острова Інішмаан. Рівненський академічний український музично-драматичний театр. URL:http://dramteatr.com.ua/vist/item/132 (дата звернення: 03.03.2022).

6. Каліка з острова Інішмаан. Херсонський академічний український музично-драматичний театр ім. Миколи Куліша. URL:https://teatrkulisha.org/shows/kalika-z-ostrova-inishmaan (дата звернення: 04.03.2022).

7. Оскар 2018: чому всі говорять про Мартіна МакДонаха. Vogue.ua. URL: https://vogue.ua/ua/article/culture/kino/oskar-2018-pochemu-vse-govoryat-o-martine-makdonahe_1.html(дата звернення: 05.03.2022).

8. Татьяна Майбоженко. Мартин МакДона: талантливый киллер и

незаурядный психопат. *Солонеба.*URL:http://soloneba.com/martin-mcdonagh/(дата звернення: 05.03.2022).

9. Михед Олександр. Він змінив сучасний театр. Мартін МакДона [«Сім психопатів», «Залягти на дно в Брюгге». Подкаст «Станція 451». *TheVillage Україна.*URL: https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/podcast/303291-stantsiya-451-1-season-1-martin-mcdonagh (дата звернення: 06.03.2022).

10. Мартин МакДона. *Киноафиша. Персоны.*URL: https://www.kinoafisha.info/person/8366510/(дата звернення: 08.03.2022).

11. Крижанівська М. Прем'єру ірландської трагікомедії «Королева краси» цими вихідними влаштують курбасівці. *Zaxid.net.*URL: https://zaxid.net/premyeru_irlandskoyi_tragikomediyi_koroleva_krasi_tsimi_vihidnimi_vlashtuyut_kurbasivtsi_n1457015 (дата звернення: 08.03.2022).

12. Усачова О. Для театралів: Королева краси. Format 21. URL: https://format21.org/2017/06/13/dlya-teatraliv-koroleva-krasy/ (дата звернення: 08.03.2022).

13. Королева краси. MoeMisto.ua. URL:https://moemisto.ua/kiev/koroleva-krasi-49418.html(дата звернення: 08.03.2022).

14. Ільків В. Мудрий стратег з молодою душею. *Театрально-концертний Київ.* URL:https://molodyytheatre.com/press/mudryy-strateg-z-molodoyu-dusheyu(дата звернення: 08.03.2022).

15. Стефурак Н. Вистава «Каліка з острова Інішман». Вдалий експеримент. URL:https://teatrarium.com/vustava-kalika-ostriv-inishman/(дата звернення: 15.03.2022).

16. Ковалева Е. Гротескный «Калека с острова Инишмаан». Тайга.Инфо. URL:https://tayga.info/90199 (дата звернення: 13.03.2022).

17. Вергеліс О. Слова МакДонаха, музика Ніколаєва. Рівненський академічний український музично-драматичний театр. URL: http://dramteatr.com.ua/press/item/3110 (дата звернення: 13.03.2022).

18. Вергеліс О. Слова МакДонаха, музика Ніколаєва. *Дзеркало тижня ZN.UA.*URL: https://zn.ua/ukr/ART/slova-makdonaha-muzika-nikolayeva-_.html (дата звернення: 13.03.2022).

19. Каліка з острова Інішман. Мартін МакДонах. Національний академічний театр ім. Лесі Українки. URL: https://www.rusdram.com.ua/ukr/plays/the_cripple_of_inishmaan (дата звернення: 10.03.2022).

20. Мартин МакДонах. Калека с острова Инишмаан. URL:https://coollib.com/b/332894(дата звернення: 01.03.2022).

21. В Одесі покажуть гран-прі міжнародного фестиваля по п’єсі легендарного МакДонаха. Культурометр. URL: https://culturemeter.od.ua/v-odes%D1%96-pokazhut-gran-pr%D1%96-m%D1%96zhnarodnogo-festivalja-po-p%D1%94s%D1%96-legendarnogo-makdonaha-124317-2/ (дата звернення: 02.03.2022).

22. Ринк О. Однажды в Миссури. *Vertigo.* URL: https://vertigo.com.ua/review/review-three-billboards-outside-ebbing-missouri/ (дата звернення: 12.03.2022).

23. Гнів породжує ще більший гнів… Рецензія на фільм «Три білборди на кордоні Еббінга, Міссурі». URL: https://kino-teatr.ua/review/Three-Billboards-Outside-Ebbing-Missouri-4222.phtml (дата звернення: 09.03.2022).

24. Сінєпалов І. Топ-12 найкращих фільмів 2018 року, рекомендованих для перегляду маріупольців. mrpl.city. URL: https://mrpl.city/news/view/top-12-najkrashhih-filmiv-2018-roku-rekomendovanih-dlya-pereglyadu-mariupoltsiv (дата звернення: 10.03.2022).

Білошкурська З.П.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОСНОВ

Конституційний лад будь-якої країни зберігає свою непорушність, стабільність і належним чином функціонує й розвивається лише тоді, коли він має надійні відповідні засоби охорони та захисту (гарантування).

Під гарантіями конституційного ладу сучасної держави варто розуміти систему прийомів, засобів, заходів і умов, за допомогою яких здійснюються охорона, захист, а у разі порушення – відновлення її конституційного ладу.

Умовно гарантії конституційного ладу України можна поділити на дві категорії:

1) юридичні (нормативно-правові);

2) інституційні (організаційно-правові).

До юридичних гарантій можна віднести систему законодавства, в основі якої лежить основний закон.

Інституційними гарантіями є система судових і правоохоронних органів, інших органів державної влади і місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, які покликані захищати і забезпечувати конституційний лад.

Механізм охорони і захисту конституційного ладу України та його засад передбачений безпосередньо Конституцією України.

Гарантіями конституційного ладу є наступні положення Основного Закону:

1) неможливість зміни конституції, якщо ці зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на

ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157);

2) неможливість зміни конституції в умовах воєнного чи надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157);

3) ускладнений порядок внесення змін до розділу І Конституції України, що визначає засади конституційного ладу України;

4) конституційне визначення статусу Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 102) та встановлення відповідальності Президента України у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (ст. 111);

5) заборона утворювати політичні партії та громадські організації, програмні цілі або дії яких спрямовані на зміну конституційного ладу насильницьким шляхом (ч. 1 ст. 37);

6) присяга народних депутатів України щодо додержання Конституції України та законів України (ч. 2 ст. 79);

7) конституційний обов'язок Кабінету Міністрів України забезпечувати державний суверенітет України, виконання Конституції та законів України (п. 1 ст. 116);

8) діяльність спеціального органу захисту конституційного ладу – Конституційного Суду України, який вирішує питання про конституційність чинного законодавства, актів Президента України та Кабінету Міністрів України (ст. 150).

Екстраординарним, винятковим засобом захисту конституційного ладу можна вважати правовий режим надзвичайного та воєнного стану, який може бути введений в Україні або в окремих її місцевостях указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України.

Згідно із Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Метою введення надзвичайного стану є усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

Надзвичайний стан в Україні або в окремих її місцевостях вводиться указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом 2 днів з моменту звернення Президента України.

Гарантувати конституційний лад означає, зокрема, здійснювати його захист через подолання негативних проявів у сфері політики, економіки, соціального та духовного життя суспільства. При цьому варто пам'ятати, що сьогодні конституційний лад нашої держави опинився під загрозою.

Порушення Росією суверенітету і територіальної цілісності України, збройна агресія проти нашої держави, анексія Криму, дії з дестабілізації суспільно-політичної обстановки у східних та південних регіонах спричинили посягання на ту державно-правову та соціальну дійсність, в основі якої лежать постулати громадянського суспільства та демократичної правової держави.

З огляду на це особливої уваги заслуговує Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р., який визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

На територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції України та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації.

Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентові України подає Рада національної безпеки і оборони України. У разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проєкт закону.

Його протягом двох днів розглядає та приймає Верховна Рада України, яка з цією метою збирається без скликання.

Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або оприлюдненню в інший спосіб.

Крім того, Україна негайно через Генерального Секретаря ООН повідомляє про параметри введеного надзвичайного стану держави, які беруть участь у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права.

Вперше рішення щодо запровадження воєнного стану у 10 областях України з 26 листопада 2018 року на 30 днів було прийнято 26 листопада 2018 року у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України, наявною загрозою широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил Російської Федерації.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента №64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.

Указом Президента України від 14 березня 2022 року №133/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації.

Президент України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування, приймає рішення про утворення військових адміністрацій.

Військову адміністрацію населеного пункту очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації.

Структуру і штатний розпис військових адміністрацій населених пунктів затверджує начальник Генерального штабу - Головнокомандувач Збройних Сил України за поданням начальника відповідної військової адміністрації.

Згідно з ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) може здійснювати такі заходи правового режиму воєнного стану:

- встановлювати (посилювати) охорону об’єктів державного значення, об’єктів державного значення національної транспортної системи України та об’єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи. Порядок встановлення (посилення) охорони таких об’єктів та їх перелік, що із введенням воєнного стану підлягають охороні, а також порядок особливого режиму їх роботи затверджуються Кабінетом Міністрів України;

- запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не забронюваних за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України;

- використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських

об’єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

- запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування;

- встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в’їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

- перевіряти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

- забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

- порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об’єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров’я населення;

- встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

- регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі;

- у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку;

- забороняти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі;

- встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- вилучати у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

- забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки

України чи Служби зовнішньої розвідки України; обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби;

- встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;

- встановлювати порядок використання фонду захисних споруд цивільного захисту;

- проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

- запроваджувати у разі необхідності у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами;

- вживати додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці;

- інтернувати (примусово оселяти) громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України;

- здійснювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обов'язкову евакуацію затриманих осіб, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання; підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід - тримання під вартою, що перебувають в слідчих ізоляторах; етапування засуджених осіб, які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне ув'язнення, з установ виконання покарань, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ, які розташовані в безпечній місцевості.

В період режиму воєнного стану повноваження Президента України не можуть бути припинені. У разі, якщо термін повноважень глави держави закінчується під час воєнного стану, то він продовжує свою роботу до закінчення терміну воєнного стану. Крім цього, не можуть бути припинені повноваження Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Уповноваженого Президента з прав людини, суддів, прокурорів, а також контррозвідників і слідчих.

Варто зауважити, що вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень повинен зазначатися в Указі Президента України про введення воєнного стану.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, з 24 лютого 2022 року тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану**,** можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, а саме:

- статтею 30 (Кожному гарантується недоторканність житла);

- статтею 31 (Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції);

- статтею 32 (Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України);

- статтею 33 (Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом);

- статтею 34 (Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань);

- статтею 38 (Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування);

- статтею 39 (Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування);

- статтею 41 (Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності);

- статтею 42 (Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом);

- статтею 43 (Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується);

- статтею 44 (Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів);

- статтею 53 (Кожен має право на освіту).

Також можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

В умовах воєнного стану забороняються:

- зміна Конституції України;

- зміна Конституції Автономної Республіки Крим;

- проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування;

- проведення всеукраїнських та місцевих референдумів;

- проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Верховна Рада України не пізніше ніж у дев'яностоденний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану, якщо чергові або позачергові вибори до відповідних органів мали бути проведені в період, на який було введено воєнний стан, приймає рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих виборів.

Інституційними гарантами конституційного ладу в нашій державі виступають: Український народ, Українська держава в цілому і в особі її спеціалізованих інститутів, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції і прокуратура, політичні партії та громадські організації, засоби масової інформації, територіальні громади та органи місцевого самоврядування, міжнародні організації тощо.

Особлива роль у забезпеченні стабільності і непорушності конституційного ладу та його засад належить Збройним Силам України, Службі безпеки України, Національній гвардії України та іншим військовим формуванням.

В Україні, так само як і в багатьох інших країнах, саме на ці озброєні формування покладено завдання щодо забезпечення (охорони, захисту, відновлення) конституційного ладу та його засад. При цьому відвернення зовнішніх загроз традиційно покладається на збройні сили держави і частково на органи державної (національної) безпеки (точніше на підрозділи розвідки), тоді як гарантування внутрішньої стабільності конституційного ладу є прерогативою національної гвардії (жандармерії, внутрішніх військ, карабінерів), поліції та частково органів державної (національної) безпеки (а саме контррозвідки).

Проте інколи виникають ситуації, коли органи, на які покладено обов'язок захисту конституційного ладу держави, перетворюються внаслідок різнофакторних чинників на суб'єктів-порушників, що становлять безпосередню загрозу

конституційному ладу своєї ж держави. Це може відбуватися внаслідок скоєння державних переворотів, як правило військовими.

Наочним прикладом можуть слугувати події, пов'язані з невдалим державним переворотом військових влітку 2016 р. у Туреччині. Аналогічні за змістом перевороти доволі регулярно відбуваються у деяких країнах Латинської Америки, Африки, Азії.

Наразі чи не основною проблемою забезпечення стабільності конституційного ладу України та його засад можна назвати, насамперед, нестабільність Основного Закону. З моменту прийняття нової Конституції України 28 червня 1996 р. остання неодноразово зазнавала кардинальних змін: у 2004, 2010, 2014, 2016 та 2019 рр.

Наступною проблемою можна визначити неправовий характер деяких законів, що приймаються Верховною Радою України. Такі закони, на превеликий жаль, дуже часто не відповідають уявленням суспільства про справедливість, а також принципам гуманізму, соціальної рівності, гарантованості державою основних прав і свобод людини й громадянина. Відтак, має місце ігнорування такої засади конституційного ладу, як верховенство права.

Третьою ключовою політико-правовою проблемою стабільності засад конституційного ладу України можна визначити фактичне ігнорування державою в особі її політичних еліт принципів найвищої соціальної цінності людини та рівності усіх громадян у своїх правах незалежно від будь-яких ознак (насамперед, перед законом). В основі цієї проблеми лежить високий рівень корупції в державі.

Актуальною залишається й проблема реальності прав і свобод людини і громадянина, оскільки Конституцією України не передбачено конкретних юридичних механізмів, які б не лише змушували забезпечувати права людини, але й надавали людині можливість ефективно захищати свої конституційні права у разі неспроможності держави або її небажання діяти в межах, передбачених Конституцією.

У правовій державі має існувати надійна система захисту прав і свобод людини. Це стосується, насамперед, діяльності судових і правоохоронних органів. Наразі ці дві пріоритетні функції держави – правосуддя і правоохоронна діяльність – є найбільш проблемними. Зважаючи на зазначене, виникає проблема закріплення на конституційному рівні механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, існування якого служило б серйозному обмеженню державної влади.

Нарешті, не можна не відзначити того факту, що гарантування основ конституційного ладу та забезпечення його базових принципів втрачає будь-який сенс, якщо поза увагою залишається проблема його захисту.

Не підлягає сумніву положення про те, що конституційний лад і його засади потребують особливого правового захисту від багатьох негативних чинників. У чинній Конституції України інститут захисту засад конституційного ладу практично не передбачений, оскільки норми ст. 17 мають загальний і неконкретний характер. Усе це разом свідчить про необхідність закріплення конституційних гарантій стабільності і захисту конституційного ладу безпосередньо в тексті самого Основного Закону.

Зазначені зміни дозволять вирішити низку актуальних і важливих проблем сучасного державного і суспільного розвитку України, головною з яких є наповнення поняття конституційного ладу безпосереднім нормативно-правовим змістом, гарантування його стабільності та приведення до фундаментальних гуманістичних цінностей і міжнародних стандартів прав людини.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

3. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

4. Указ Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022«Про продовження строку дії воєнного стану в Україні».

Доморослий В. І.

доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін

Уманський НУС

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

З історичних джерел відомо, що формування українського етносу відбувалося в Середній Наддніпрянщині в період IX–V століття. Православно-руська ідентичність XIII-XIV століть – сформувалася на підконтрольних монголо-татарам українських землях на основі головного на той час ідеологічно-духовного ідентифікатора, яким стає християнське віровчення, завдяки прихильному ставленню до нього монголо-татар. Прилучення до православно-руської ідентичності в той період стає особливо помітним у містах Галицько-Волинського князівства, завдяки зусиллям князівсько-боярської верхівки та духівництва.

Витока української ідентичності необхідно шукати у Київській Русі. Тексти древніх графіті незаперечно свідчать, що саме українська мова була розмовною у Києві тисячу років тому. І – відповідно – нашими пращурами були не хозари, половці чи московити, а українці.

Однак, на думку І. Лисяка-Рудницького, «початків формування української нації треба шукати в період розпаду Київської держави», проте вона викристалізувалась у Галицько-Волинському королівстві та Великому князівстві Литовському [2, т. 1, 18]. Вона починає своє становлення з часів входження

українських земель у «Велике князівство Литовське, Руське і Жмудське» з українською офіційною мовою (1362-1569). У ньому формується власна руська еліта (шляхта) з руською (українською) самосвідомістю, що базувалася на тодішніх поняттях литовсько-польського життєвого простору – «честі», «значності», «справедливості». Реанімується й набуває нового життя поняття «Україна». Межі його вживання розширюються разом зі становленням та зміцненням української військової структури «Військо Запорозьке». Норми публічного життя земель як Литовського, так і Руського князівств виражали «права і вольності» писаного права, що були внормовані Литовськими статутами – Першим 1529 року, Другим 1566 року, Третім 1588 року, який поступово витіснив попередній, а також збірками «німецьких міських прав» – Магдебурзького, Гельминського, застосування яких вважалося в Україні традиційним.

Після литовського й польського панування на українських землях українці відновили свою державу вперше за Хмельницького. звольній війні 1648–1654 рр., а ще раніше існуванню Запорізької Січі, українська культурна ідентичність стала визнаним і вагомим чинником політичної історії Європи. Однак укладений 1654 р. у м. Переяславі договір з Росією надовго загальмував національне самовизначення українського народу. Андрусівські угоди 1667 р., які Москва уклала з Варшавою, поділили українські землі між Польщею та Московією: Правобережжя відійшло до Речі Посполитої, а Лівобережжя з Києвом – до Московського царства. Історично Україна як форпост європейської цивілізації на Сході, що стримував тюрксько-ісламський натиск на Європу, мала всі передумови формування нації європейського зразка. Проте Петро І і його наступники розірвали природні процеси взаємозв'язків Східної України з європейським світом, що негативно позначилося на становленні нації, бо її самобутні культурні структури силоміць прив'язувалися до великоросійської «трійки» (православ'я – самодержавство – народність), що була підґрунтям імперської міфології, а отже, не могла слугувати світоглядною

парадигмою української національної ідеї. Східна Україна відтоді перетворювалася на територію з переважним розселенням українців, тобто на Україну територіальну й демографічну, а не політичну та соціокультурну.

З цього часу українська ідентичність існувала головним чином як спосіб буття нижчих (переважно сільських) верств населення – їхньої мови, звичаїв, обрядів тощо, набираючи інколи й більш рефлексованих форм (наприклад, гасла та вимоги національно-визвольних рухів, шедеври духовної творчості кращих її представників, з-поміж яких найбільш знаковими постатями є Леся Українка та Тарас Шевченко). У цілому українство в цей період формується в парадигмі так званої етнічної нації.

Після Люблінської унії в умовах окатоличення національної верхівки, постійних моральних і матеріальних утисків український етнос зберіг свою самобутність завдяки народному християнству, яке увібрало в себе релігійні ідеї праукраїнського етносу. М. Грушевський у своїх працях стверджував, що сільськогосподарська праця й зумовила специфіку релігії українського етносу. «Сільськогосподарський календар, – писав він, – був скелетом, риштуванням, до котрого чіплялись різні акти релігійно-поетичного і громадського життя. Народне християнство, – стверджує М. Грушевський, – це релігія українського народу, що постала внаслідок злиття і взаємопроникнення магічно-натуралістичного світогляду і християнства та інших релігійних уявлень» [1, т. 1, с.171].

В умовах, коли офіційне християнство стало народним, саме сільський священик у своїх щоденних контактах і щотижневих проповідях використовував народну мову, а вчення, що він проповідував, було настільки ж національним, як і всесвітнім. Своїми проповідями він формував почуття національної гідності українців, а також поширював знання про славне минуле княжої доби.

Козацтво середини XVI ст. об’єднало українське суспільство в справі релігійно-національної боротьби. Першим кроком у справі об’єднання українського суспільства було повстання під проводом Криштофа Косинського у 1591 р,

впродовж якого козацтво і селянство виступило проти польського гноблення. Незважаючи на його поразку, вона мало велике значення, адже козацтво і селянство виступало як єдина спільнота. Наступним етапом в консолідації українського суспільства був вступ гетьмана Петра Сагайдачного разом усім козацтвом до київського братства 1620 р. Братство складалося з міщан і ця подія свідчила, що до спілки селян та козаків долучилося міщанство. Ставши ктитором (опікуном) Києво-Братського монастиря, гетьман найперше подбав про створення при ньому школи. За прикладом гетьмана кожен козацький воєнначальник ставав ктитором якогось монастиря, церкви і дбав за розвиток культури та освіти.

Саме завдяки підтримці козацтва у 1620 р. єрусалимський патріарх Фефан зміг відновити в Україні православну ієрархію. Нові ієрархи православної церкви, більшість з яких були вихідцями з дрібної шляхти мала тісні зв'язки з козаками та братствами. Ототожнення релігії з етнічністю дало змогу, по-перше, зберегти свою окремішність, по-друге, сприяло зміцненню початків національної свідомості і національної ідентичності.

Упродовж століття козак став ключовою постаттю в національній свідомості українців. У цьому контексті, особливо хотілося б зупинитися на ролі козацтва у формуванні національної ідентичності. Отже, стихійне бунтарство отримало втілення в козацтві…. «Жити в Україні значило воювати постійно; за цих умов поява «людей своєвольних» – козацтва – була вмотивована умовами життя. Козаки вважали себе лицарством і підкреслювали свою спорідненість з військово-чернечим Мальтійським орденом. Їхнє життєве кредо виразно відбите у вірші Касіяна Саковича на смерть гетьмана Сагайдачного: свою «золоту вольність» козаки здобули «не грішми, але кров'ю», особистою мужністю і вірністю «ойчизні». Світ для козацтва виразно поділявся на «своїх» і «чужих». Моральні норми у «своєму» світі вибудовувалися на началах відданості побратимству, чесності, своєрідного демократизму. До «чужого» світу – спочатку, а потім і «лядського» – запорожець

ставився по-іншому – тут і підступність, і жорстокість не піддавалися ані найменшому осуду

Із середини XVII ст. починається активна національно-визвольна боротьба проти магнатського панування. Ця боротьба козацтва, що раз у раз переростала в збройні конфлікти, знайшла своєзавершення в часи Б. Хмельницького. Козацька республіка в середині XVII ст. остаточно сформувалася як демократична держава з республіканським методом правління (Гетьманщина).

Нова соціальна структура, що стала наслідком революції, як і створені у її перебігу нові політичні, військові, правові інститути, означали перехід через «точку неповернення»: значно зміцнілому внаслідок інкорпорації Гетьманщини російському самодержавству довелося понад сто років терпіти наявність на своїй території рис автономного українського устрою, а Польща впродовж тих же ста років розгубила ознаки своєї колишньої могутності і наприкінці XVIII ст. взагалі зійшла з політичної арени.

На думку французького соціолога Д. Шнаппера, «війна, протистояння небезпеці із зовнішніми чинниками пробуджують свідомість етнічних груп та народжують спільноту, що усвідомлює власну самобутність [4, с. 46].

Після Переяславських угод поступове поглинання Гетьманщини Московським царизмом призвело до закріпачення українських селян російським дворянством та козацькою старшиною. Великі зміни відбувалися також у релігійно-культурному житті народу.

Офіційний поділ території України між Росією та Польщею «1667 та 1686 рр.) означав новий формат розвитку України: у способі перебування окремими частинами у складі різних, інколи навіть ворогуючих між собою, держав. Поділ України на Лівобережну та Правобережну ще буде даватися взнаки в усіх сферах життя: від соціально-економічної до суспільно-політичної.

У XVII-XVIII ст. вже в новому – московському політико-географічному контексті – процес усвідомлення своєї ідентичності різко загальмувався, оскільки втратив нічим не замінний у той час релігійний характер. Росія, на відміну від Речі Посполитої, не відчужувала українців за релігійною ознакою, й не давала можливості трансформувати свою середньовічну, релігійну ідентичність у нову національну. Еліта отримала дворянські титули, пересічний люд – православних попів, релігійний центр після перенесення з Києва до Москви остаточно збігся з політичним, то ж українцям все, що залишалося, примиритися з власною провінційністю. Адже у той період передусім – віра і належність до певного суспільного стану, а не мова, культура, історія та місцеві звичаї – визначала людську ідентичність.

Станова ідентичність виявилася пріорітетнішою за національну. Цим була зумовлена криза національної самоідентифікації, пов'язана з дедалі глибшою інкорпорацією українських земель до складу Російської держави.

Новостворені російські навчальні заклади переманювали викладачів і випускників Києво-Могилянської академії, Чернігівської, Переяславської та Харківської колегій. Добре освічені священики Української православної церкви направлялися на службу у віддалені райони імперії. Отже, українське християнство, що впродовж століть захищало національну самобутність у боротьбі з католицизмом, у нових умовах поступово перетворювалося в засіб поширення російської імперської культури. Водночас таке поглинання української інтелектуальної еліти, яка впродовж століть формувалася під впливом європейської цивілізації, сприяло транзиту культурних цінностей на обширну територію Російської імперії.

Під впливом Великої французької революції, наприкінці XVIII ст. серед українського дворянства Лівобережжя посилюється зацікавленість історією, особливо історією козацтва.

А вихід у світ «Истории Русів» значно посилила інтерес до української минувшини. Водночас українські інтелектуали того часу намагалися перетворити місцеву розмовну мову на головний засіб самовираження всіх українців. Першим твором, написаним мовою селян, булла комедія «Енеїда» І. Котляревського. Публікація 1798 р. цього твору знаменувала появу української мови як літературної.

«Енеїда» сприймалася по різному. Якщо російський читач сприймав її як комічну забавку без глибинного сенсу, то українці, читаючи твір, відчували його на рівні несвідомого попадання в унісон єдиній колективній емоції та могли задовольнити свої патріотичні амбіції. У мандрах Енея вони могли відчитати символічну проекцію до пошуку національної тотожності з неодмінними на цьому шляху втратами та розчаруваннями, проте так само з неодмінною надією та оптимістичним поглядом у майбутнє.

В умовах перебування під владою двох імперій, коли ні про які «українські» взагалі, а тим більше українські «політичні концепції», годі було й помишляти, сміх виконував компенсаторну функцію, оскільки надавав можливість хоча б для символічної реалізації мрій українців про власну державність, національну незалежність та самовизначення. Не випадково ж кінець Енеєвих пригод у комедії збігається із заснуванням нової держави, у якій герой має панувати, а не підкорятися чужій волі. У цьому контексті нескладно знайти відповідь на те, чому почуття гумору є невід'ємною рисою українського народу, а сміхові настрої закарбувалися в його мові й складають той неповторний національний колорит, який не можна сплутати із жодним іншим.

Провідна роль у поширенні літературної української мови й становленні національної ідентичності на початку XIX ст. належить харківським романтикам. Більшість цих молодих українських інтелектуалів проживала в Слобідській Україні та була пов’язана з Харківським університетом. На основі народної мови українські романтики роблять спроби, на противагу бурлеску і травестії, витворити “високу”

українську літературу. Вони доводять, що народною мовою можна передавати філософські й мистецькі ідеї та глибокі почуття.

До процесу творення української ідентичності долучилася «Руська трійця», яку очолили випускники львівської греко-католицької семінарії Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький. На відміну від старшого покоління, яке було тісно пов'язане з церковними традиціями і старослов'янською церковною мовою, молоді «будителі» прагнули впровадити в тогочасну літературу народну мову. У 1837 р., скориставшись м'якістю цензури в Австрійській імперії, М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький видали у Будапешті збірку «Русалка Дністрова». Хоча збірка не відзначалася високим літературним рівнем, вона відіграла велике значення в національному відродженні Західної України. Її важливість полягала у розриві зі старою традицією літератури церковнослов'янською мовою. Ця збірка ввела народну мову галицьких русинів у літературу і довела, що між їхньою мовою і мовою українців з Російської імперії немає суттєвих відмінностей, а, отже, галичани і наддніпрянці становлять один і той самий народ. Тому її поява стала віхою у розвитку українського національного руху в Галичині.

Найвизначнішою постаттю у першій половині XIX ст. був Т. Шевченко. У 1840 р. він видав збірку поезій «Кобзар». Значення «Кобзаря» виходило поза літературні рамки. Велике значення мав політичний аспект творчості Т. Шевченка. Найпліднішим з цього погляду були 1843 – 1845 рр., коли митець написав свої найбільш революційні поеми – «Сон», «Кавказ», «І мертвим і живим...». Більшість з них увійшли до збірки «Три літа». Його пристрасна поезія не обмежувалася, як у інших українських романтиків, оплакуванням героїчного минулого. Вона збуджувала національні почуття і давала бачення майбутнього: якщо Україна в минулому користувалася правами самостійної держави, то це має служити достатньою підставою для здобуття політичної незалежності у майбутньому.

Основну вину за поневолення України Шевченко покладав на Росію та російських імператорів. Для Т. Шевченка російські імператори – тирани, які позбавили Україну свободи. До Шевченка українські інтелектуали ніколи раніше не піднімали так сильно свого голосу протесту проти Росії. Його поезія різко відкидала конформістську модель «Малоросійства», що ґрунтувалася на ідеї нероздільності Малої та Великої Русі і лояльності до російського імператора. Проте він і гостро картає українців за те, що вони не в достатній мірі захищали свою волю, свою державу і дали можливість московітам уярмити себе. Так у вірші «Якось-то йдучи уночі…» він з сумом зазначає,

«Якби-то,— думаю,— якби
Не похилилися раби…
То не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат!
Була б сестра, і був би брат,
А то… нема тепер нічого…
Ні бога навіть, ні півбога.
Псарі з псарятами царять,
А ми, дотепні доїжджачі,
Хортів годуємо та плачем».

Незважаючи на те, що в XIX ст. українська інтелектуальна еліта була малочисельною, однак її вплив у суспільстві був досить вагомим. Захоплена ідеями Гердера українська інтелігенція ставила собі за мету пробудження національної свідомості шляхом поширення освіти та розвиток української літературної мови. Справжня генерація української еліти виникла у добу романтизму, представниками якої стали: М. Гулак, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, І. Франко, Т. Шевченко. Ці видатні діячі першими перейшли до культурного, а потім і до політичного етапу розвитку нації, що визначило її долю майже на століття. Тоді в

середовищі національної інтелігенції формуються впливові громадські організації, зокрема такі, як Кирило-Мефодіївське товариство, Головна Руська Рада, Громада, «Просвіта» та Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка.

На цей час припадає закріплення терміну «Україна» за нашим краєм. М. Костомаров, який у «Книгах буття українського народу» назвав духовного суб'єкта, покликаного виконати завдання «духу часу», Україною, в практичній сфері не завжди віддавав цьому терміну перевагу перед топонімами «Малоросія» й «Гетьманщина».

У статті «Дві руські народності» (1861 р.) він стверджував, що всі ці назви «мимовільно зробились тепер архаїзмами, адже ні перша, ні друга, ні третя не обіймали сфери всього народу, а означали лише місцеві та тимчасові явища його історії». Іншими словами, взятий історично, часово, жоден із цих концептів не містив потенції не те що схопити ідеальну, позачасову сутність народу (народний дух), але навіть адекватно відобразити його самовиявлення в історії. Переосмислення (по суті, створення) концепту «Україна» у сенсі подолання будь-яких просторово-часових меж було здійснене Т. Шевченком.

Варто зазначити, що питання вибору як такого між «Україною» та «Малоросією» для поета у принципі не стояло – витворений Шеченком концепт «Україна» був концептуалізацією досвідомо засвоєних ним іще у дитинстві емоційних фіксацій. Відкривши в «Україні», поряд із конкретно-історичною модальністю, сферу трансцендентного, він у той же час редукував «Малоросію» мало не до адміністративно-територіальної назви, позбавивши її таким чином духовної складової. В короткій формулі «і мертвим, і живим, і ненародженним землякам моїм в Украйні і не в Украйні» Шевченко сформулював синтетичний погляд на свою національну спільноту як на єдиний, розгорнутий в універсально «відкритому» часі й просторі духовний континуум, – погляд, який дозволив невдовзі включити в цю тяглість усі періоди української історії.

Вплив та привабливість такого розуміння України були настільки великими, що дозволили М. Грушевському дійти висновку, що «Шевченко то, можна сказати, й рішив се питання, як мають себе називати його земляки, – люди, які говорять українською мовою, держаться свого життя, своєї історії» [1, с.111]. Погоджуючись із духом цього висловлювання, ми, проте, схильні дещо змінити акценти: вирішив це питання все-таки не поет, а ті його наступники, які свідомо обрали «український» (в Шевченковому розумінні) модус свого буття. Шевченкова ж роль полягає у відкритті такої можливості – свідомо бути українцем.

Таким чином, віднаходження імені (або – віднаходження себе в імені) стало одним із найважливіших моментів самопізнання, саморозуміння та самоідентифікації української спільноти за доби національного відродження. Завдяки здійсненому Шевченком переосмисленню імені «Україна» у сенсі подолання будь-яких просторовочасових меж українського буття, у перспективі українство зуміло «впізнати» й історичну, насамперед духовно-культурну, тяглість упродовж усіх періодів своєї історії.

В умовах громадянської війни в Російській імперії УНР була приречена через надмірний зовнішній тиск та внутрішні протистояння, насамперед прихильників соціалістичної і націоналістичної ідеологій. На думку американського історика Р. Шпорлюка, саме боротьба комунізму й націоналізму визначила долю України на початку ХХ століття [5, с. 433].

Результатом входження України до складу радянської Росії, а потім Радянського Союзу стало творення нової радянської ідентичності. Нова радянська ідентичність була позаетнічною і позанаціональною – всупереч етнічному принципу, закладеному у фундамент держави. В цьому можна «знайти» намагання подолати розчленованість та фрагментарність українських земель, але у межах створеної наднаціональної спільності: визнаючи нації з їх специфічними рисами і особливостями, радянська влада у той же час з’єднувала їх в одній новій спільноті –

«радянському народові». Але створити певну наднаціональну спільність, лояльність до якої перевищувало б національні почуття, не вдалося. Самоідентифікація людей була можлива лише у чисто формальному сенсі («радянський громадянин») або у етнічній площині (руський, українець тощо). Поняття «радянський народ було лише новим тлумаченням терміну «підданий державця, імператора», воно не несло національного навантаження, не змогло витіснити етнічної самосвідомості»

Національне відродження другої половини 80-х – початку було добре підготовлене зусиллями української інтелектуальної еліти попередніх років. Важлива роль у процесі національного відродження належить українському дисидентському руху. «Шестидесятники» як осередок українського дисиденства однаково прагнули і здобуття громадських свобод, і національних прав. Скориставшись нагодою, яка виникла в другій половині 80-х рр., українська інтелектуальна еліта розпочала процес національного відродження з формування опозиційних структур. Зародження цих перших громадсько-політичних організацій відбувалося за участю досить вузького кола осіб із числа творчої та наукової інтелігенції, для яких гідність людини, прагнення до свободи й справедливості були фундаментальними цінностями. Значний внесок у ці події були внесені безпосередньо Михайлиною Коцюбинською своюєю громадською та творчою діяльністю.

Наприкінці 1988 р. в Україні намітилася тенденція до формування двох політичних течій. Більш радикальна, що виступала як спадкоємниця ідей національно-визвольних змагань 40–50-х рр., була представлена Українською гельсинкською спілкою й мала значну підтримку на західноукраїнських землях. Інша, що зароджувалась у середовищі Спілки письменників України, була виразником частини партійно-радянського керівництва та прагнула більшої автономії, відродження мови й культури народу. На початку 1989 р. саме за сприянням СПУ сформовано Товариство української мови імені Т. Шевченка. У

вересні 1989 р. на основі розрізнених громадських організацій створений Народний рух України за перебудову, який об'єднав усі національні сили України. У своїй програмі Рух передусім обстоював суверенітет української республіки, відродження мови та культури народу. Це й призвело до проголошення Акту про Суверенітет України 24 серпня 1991 р.

Важливою запорукою успіху національної революції 90-х рр. є те, що НРУ очолили авторитетні особистості, для яких націоналізм як ідеологія був не тільки системою вірувань, а й формою культури та різновидом релігії. Проте, на думку Е. Сміта, «з досягненням політичної незалежності, спостерігається спад націоналістичного запалу, як тільки стає ясно, що націоналізм не має рецепту для швидкого економічного розвитку» [3, с. 130].

Більше того, на початку XXI століття не лише поняття національної ідентичності, але й поняття самої ідентичності починає асоціюватися не стільки з самореалізацією і досягненням особистої свободи, скільки з соціальними конфліктами через нескінченні «війни за ідентичність». У Новітній історії України прикладом цього є Майдани 2004 та 2013-2014 рр.

Однак доба суверенітету характеризується наявністю цілого ряду проблем з національною ідентифікацією українців. За століття російської і радянської колонізації України вдалося понівечити ментальність частини українського народу і, провівши антиселекцію, виховати підконтрольного будь-якій владі малороса, який своє особисте фізіологічне виживання та відносний матеріальний добробут ставить куди вище, аніж історичну долю свого народу і самої України. Власне, це є ніщо інше, як концтабірна ментальність, за якої понівечена духом людина прагне прожити ще один день, не дуже задумуючись над тим, що наступних днів у неї може і не бути взагалі. Незважаючи на гідну відсіч російській експансії, яка триває восьмий рік є підстави стверджувати про кризу української національної ідентичності, яка викликана не лише тим, що процеси російської асиміляції в Україні так і не вдалося

зупинити, а й тим, що це і криза переходу від підімперської соціальної моделі до національної.

Розмита національна ідентичність найчастіше спостерігається серед міських українців, які часто вже в кількох поколіннях втратили не лише мову своїх предків, а і зв'язок зі своїм народом. Такі люди, або їхні предки, коли радянська влада ставила їх перед суворим вибором – або вибирай статок і успішне просування по кар'єрній драбині, або ж свободу і приналежність до своєї нації – вибирали несвободу і статок.

Тому було б дивно думати, що ця пояничарена частина українського населення, яка ж до того колись мала численні дивіденди від відмови від самих себе, з радістю буде навертатися до свого українського коріння. Їй взагалі абсолютно чужорідні такі поняття, як зв'язок зі своїм народом, зв'язок зі своїми українськими предками і вкоріненість на своїй Батьківщині. Безнаціоналізація їхньої свідомості дуже повільно здатна зазнавати будь-яких змін у бік українськості, а світосприйняття переорієнтації.

Такі позанаціональні індивідууми, не відчуваючи себе органічною частиною свого народу, свідомо блокують позитивні зміни дезросійщення в Україні та перехід її на рейки зовсім іншої історичної ролі. Очевидно, що за два останні десятиліття не вдалося змінити свідомість пояничарених українців, які взагалі дуже неохоче сприймають саму незалежність української держави, але при цьому не хочуть навіть для себе визнати, що в Росії вони також не можуть прижитися, адже ментально вони опинилися фактично на міждоріжжі між двома народами та культурами, і що в сучасному російському житті вони, як демонструє практика, є просто зайвими.

Міський українець великою мірою є русифікованим українцем, продуктом імперської політики царської Росії, СРСР, а також неоімперської політики сучасної Росії. Історично склалося так, що у більшості випадків модернізаційна розвиненість українців досягалася за рахунок русифікації. І проблемою сучасних міських українців є те, що вони в силу сформованих історичних несприятливих обставин

були поставлені перед альтернативою: інтегруватися у зросійщене українське суспільство або ж опинитися добровільно на його маргінесах.

Домінування російської мови в пресі, на телебаченні, радіо, в книговиданні і навіть у побуті створює таку парадоксальну ситуацію, за якої сучасний міський українець під пресингом штучно нав'язаних із Росії обставин має вибирати для себе: або ідентичність, а це українська мова і українська культура, або розвиток – російська мова і культура.

Відродження національної ідентичності на початку XXI ст. відбувалося під впливом ідей демократії. Український народ зберіг свою самобутність завдяки опору русифікації, поширення атеїзму, закріпачення селянства, а також міфу про славне минуле Київської Русі та Козацької держави.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. Історія Української літератури: в 6 т., 9 кн. – Київ: Либідь, 1993. Т. 1. – 375 с.

2. Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе . Київ: Основи, 1994. Т. 1. 242 с.

3. Сміт Е. Націоналізм. Київ: К.І.С., 2004. 170 с.

4. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації. Харків: Фоліо, 2007. 223 с.

5. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста. Київ: Основи, 1998. 479 с.

Коваленко-Чукіна І.Г.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових відносин, Уманський національний університету садівництва.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Екологічні проблеми сьогодення набули без перебільшення глобального та системного характеру. В основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21 грудня 2010 р., констатується, щоантропогенне і техногенненавантаження на навколишнєприроднесередовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники розвинутих країнс віту. Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років. Значною мірою це зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища[5].

Суспільна небезпечність злочину полягає у посяганні на екологічну безпеку, установлений порядок проведення екологічної експертизи, заподіянні шкоди здоров'ю людей, тваринному і рослинному світові, довкіллю. Екологічна безпека - це такий стан навколишнього природного середовища, за якого гарантується запобігання й забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Об'єктом злочину виступає система екологічної безпеки довкілля. Система екологічної безпеки України як явище є частиною загальної безпеки держави разом з іншими її видами, формує систему національної безпеки України. До національної безпеки України, відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 16 червня 2003 р. (ВВРУ. - 2003. - № 39. - Ст. 351), входять екологічна, військова, суспільна (охорона громадського порядку тощо), соціально-політична, економічна, особиста й інші види безпеки. Вони складаютьшироку систему ключових цінностей, пріоритетно

забезпечених і захищених Конституцією України, та є частиною глобальної безпеки. У пост чорнобильській Україні екологічна безпека поряд із військовою й особистою є єдиним із найбільш складних видів суспільних відносин, що впливають на формування національного інтересу. Це пов'язано з історичною необхідністю збереження генотипу українського народу, недопущення виродження нації в умовах триваючої екологічної кризи, яка постійно змінює свої біосоціальні характеристики та ускладнюється техногенними аваріями і катастрофами, забезпечення необхідного фізичного та морального здоров'я населення[1].

У чинному Кримінальному кодексі злочинніпосягання на довкілля та йогоокреміелементиназвані у статтях, зосереджених в окремомурозділі VIII Особливої частини «Злочини протии довкілля». Вказівка у Кримінальному кодексі на те, що кримінальне законодавство має завданням охорону, поміж інших об'єктів, довкілля (ч. 1 ст. 1 КК), підкреслює особливу значущість важелів юридичного примусу, спрямованих на протидію відповідним злочинним посяганням. Злочини проти довкілля можуть бути визначені як передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на довкілля та його компоненти, раціональне використання та охорона яких забезпечують життєдіяльність людини, а також на екологічну безпеку населення і територій, і полягають у безпосередньому протиправному використанні природних об'єктів або у протиправному впливі на них, що призводить до негативних змін стану та якості довкілля.

Відповідно до положень ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» основними напрямами державної політики з питань національної безпеки України в екологічній сфері є: здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічну безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних

ресурсів, розвиток технологій переробки та утилізації відходів; поліпшення екологічного стану річок України, насамперед басейну р. Дніпро, та якості питної води; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів та поліпшення їх екологічного стану; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин, організмів; реалізація заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення її участі у міжнародному співробітництві з цих питань[3].

Екологічна безпека забезпечується системою організаційно-правових, економічних, технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів екологічного характеру, яка передбачена Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд та інших об’єктів; охорона навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин та інших препаратів; охорона навколишнього природного середовища від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами; екологічна безпека транспортних засобів тощо)[3].

При вирішенні питання про достатність підстав для порушення кримінальної справи та під час розслідування злочинів проти довкілля необхідним є знання та використання стандартів якості навколишнього природного середовища. У низці підзаконних нормативно-правових актів встановлено нормативи гранично допустимих концентрацій (ГДК) забруднюючих речовин в атмосфері, водоймах, ґрунті; ступені шкідливих фізичних впливів на атмосферне повітря, шуму, вібрації, інших хімічних, фізичних, біологічних чинників; нормативи гранично допустимого

навантаження (ГДН) на природне середовище, що використовується в сільськогосподарських, рекреаційних цілях, та нормативи санітарно-захисного характеру. А також ще існують виробничо-господарські стандарти, які покликані лімітувати параметри виробничо-господарської діяльності певного об'єкта з метою екологічного захисту зовнішнього середовища. До них належать нормативи гранично допустимих викидів (ГДВ) шкідливих технологічні, містобудівельні, рекреаційні та інші нормативи господарської діяльності[4].

До суспільно небезпечних наслідків злочинних посягань на довкілля належать, зокрема, загибель людей (смерть хоча б однієї людини), захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу, екологічне забруднення значних територій, інші тяжкі наслідки. Досить вдалий перелік правових орієнтирів у процесі встановлення наслідків злочинних посягань на довкілля міститься у відповідних пунктах постанови Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 року №17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля».

Список використаних джерел:

1. Закону України «Про основи національної безпеки України» від 16 червня 2003 р.№ **964-IV**[Електронний ресурс] - Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/964-15

2. Закону України «Про охоронунавколишнього природного середовища»від25.06.1991р.№ **1264-XII**[Електронний ресурс] - Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12

3. Юридичний журнал «Право України» №3 2010р. Загально державне періодичне видання: ТОВ «Видавничий дім «ІнЮре». -К. Рябець/ Правове регулювання охорони навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів: актуальні проблеми.

4. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки :

Постанова Верховної Ради Українивід 5 березня 1998 року № 188. ВідомостіВерховної Ради України. 1998. № 38–39. Ст. 248.

5. Баб'як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України : Навч. Посібник. – К.: Атіка, 2000

Кожухівська Р.Б.

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,

Уманський національний університет садівництва

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ В ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

З урахуванням жорсткої конкуренції на світовому ринку для підприємств туристичної сфери залишається актуальним питання стратегічного планування їх діяльності та формування маркетингової стратегії управління підприємством. Ефективна маркетингова стратегія туристичного підприємствазабезпечує успіх його комерційної діяльності, прибутковості і стає запорукою економічного розвитку.

Туристичне підприємство розробляє туристичні послуги завдяки набутим на різних умовах матеріальним і нематеріальним цінностям. Матеріальними умовами розвитку туристичного підприємства є стан інфраструктурного комплексу забезпечення туризму, нематеріальними – мотивація, яка визначає конкретні клієнтські переваги.

Маркетингова стратегія туристичного підприємства повинна враховувати як матеріальні, так і нематеріальні умови його розвитку.

Основними завданнями маркетингової стратегії підприємств туристичної галузі є:

1) розроблення перспективної маркетингової політики підприємства;

2) планування маркетингу підприємства з урахуванням наявних ресурсів;

3) організація процесу маркетингу, управління маркетинговими програмами, засобами праці і відносинами в сфері маркетингу; 4) координація діяльності підрозділів підприємства і контроль за їх діяльністю.

Специфіка маркетингової політики у сфері туризму полягає у багаторівневості комплексу маркетингу на підприємстві, що ґрунтується на вивченні потенційного попиту на свої послуги, аналізі власних можливостей для його задоволення, створення оптимального продукту, який задовольняє попит і дає можливість отримання прибутку, формування та розширення клієнтської бази, підвищення якості обслуговування, забезпечення рівномірної цілорічної прибутковості тощо.

Необхідними умовами для реалізації маркетингової стратегії туристичного підприємстваєє аналіз ринкових можливостей, вибір цільових ринків, розробка для них відповідного комплексу маркетингу, здійснення маркетингових заходів і оцінка їх ефективності, залучення, утримання клієнтів, розширення клієнтської бази.

Реалізація маркетингової мети підприємства, полягає у завоюванні частки ринку і утриманні ринкових позицій та обумовлює необхідність формування стратегії. Поряд з інвестиційною та кадровою стратегіями виробництва маркетингова стратегія є елементом загальнокорпоративної стратегії до складу якої входять товарна стратегія, стратегіяпозиціювання, стратегія ціноутворення, стратегія маркетингових комунікацій, стратегія просування товарів [4, с. 215]. Стратегія підприємства, розрахована на певний період і реалізується на основі пріоритетів місії підприємства з урахуванням умов ринкової кон'юнктури [1, с. 193]. Стратегія маркетингу є програмою дій на ринку з чітко сформульованими цілями, шляхами їх досягнення і необхідними ресурсами [2, с. 79].

У рамках маркетингової стратегії туристичного підприємства головним елементом є створення не просто якісного і привабливого для споживача туристичного продукту, від якого залежить успіх комерційної діяльності всього

підприємства, а формування оптимального асортименту туристичних послуг. Процес розробки маркетингової стратегії туристичного підприємства може бути створено або розрахунках, або на «підприємницькій» моделі планування, що ґрунтується на передбаченні ринкових тенденцій, або на основі сценарного підходу [3, с. 212]. Стратегія, заснована на розрахунках, є більш захищеною від ризиків і вимагає високої кваліфікації фахівців, об'єктивної інформації про стан ринку і часу на розробку.

Важливою умовою формування маркетингової стратегії підприємств туристичної сфери є облік запитів ринку та ресурсів території. Для цього необхідно розробити план, який пов'язує цілі і ресурси дестинації із можливостями навколишнього ринкового і соціального середовища, що визначає, який туристичний продукт може бути створено на основі існуючих ресурсів, на якого споживача зорієнтовано даний продукт, яким чином він буде просуватися і які додаткові ресурси для цього необхідні.

На нашу думку, головними питаннями, на яких слід сфокусувати увагу при розробці маркетингової стратегії туристичного підприємства є: пріоритети і напрямки розвитку підприємства; потреба в капіталі та ресурсах; ринок та його сегменти; ефективність віддачі. Акцентування уваги на вказаних питаннях надає туристичному підприємству ряд переваг, зокрема: можливість прогнозувати перспективи розвитку підприємства, раціонально планувати ресурси, можливість уникати ризиків банкрутства, сучасне оновлення та удосконалення туристичного продукту, поповнення переліку послуг та підвищення їх якості відповідно до кон'юнктури ринку, розширення ринків збуту, виявлення слабких сторін діяльності підприємства.

Зважаючи на проведений нами аналіз щодо існуючих форм та методів побудови маркетингової стратегії підприємств туристичної галузі, слід виокремити її принципові засади:

1) формулювання місії підприємства, що відображає основний зміст і причину існування підприємства;

2) розробка маркетингових цілей організації;

3) аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища;

4) аналіз стратегічних альтернатив;

5) визначення терміну маркетингового періоду;

6) встановлення цілей маркетингу – кінцевих (стратегічних) і проміжних (тактичних);

7) розробка заходів, спрямованих на досягнення проміжних і кінцевих цілей;

8) безпосередньо реалізація стратегії;

9) розробка системи контролю (моніторингу) за ходом виконання стратегії;

10) контроль над реалізованою стратегією;

11) оцінка реалізації та ефект від упровадженняінноваційної маркетингової стратегії.

Одержана у процесі маркетингового аналізу інформація слугуватиме підґрунтям для розробки туристичного продукту. Найбільш ефективним інструментом стратегічного аналізу, на основі якого формується маркетингова стратегія діяльності підприємства, є SWOT-аналіз (визначення сильних і слабких сторін інноваційного туристичного продукту, встановлення можливостей і загроз).

На основі результатів проведеного аналізу формулюються цілі та завдання, здійснюється вибір туристичного сегмента, опис туристичного продукту, формування структури бренду і вибір концепції позиціювання. Наступним етапом є розробка плану досягнення поставлених цілей і формування бюджету. На завершальному етапі здійснюється координація та контроль діяльності підрозділів підприємства сфери туризму, провадиться оцінка реалізованої стратегії.

Отже, маркетингова стратегія туристичного підприємства є філософією управління підприємством на принципах маркетингу, метою якого є вироблення

основних ідей, управлінських рішень та інструментарію аналізу навколишнього ринкового, соціального середовища і ресурсів туристичного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Балабаниць А.В. Вимірювання результативності маркетингової взаємодії зі споживачами на основі концепції життєвого циклу маркетингових відносин. *Наука й економіка*, 2009. Вип. 4(16), Т.1. С. 191-198.

2. Бріггс С. Маркетинг в туризмі. К. : Знання. 2005. 358 с.

3. Кожухівська Р.Б. Розвиток індустрії туризму та сфери гостинності на основі методики цільового позиціювання. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*,2019. Вип. 2 (19). С.212-217.

4. Кулішова Н. Алгоритм формулювання маркетингової стратегії туристичного підприємства. *Вісник ДІТБ,* 2008. Вип.12. С.214-219.

Кожушко Т.В.

викладач кафедри соціальних і правових дисциплін

УДПУ імені Павла Тичини

САД ПОЗА МЕЖАМИ ЧОРНО-БІЛОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЇ

Особливістю сьогодення є стрімка активація соціальних процесів, які в свою чергу засвідчують докорінні новації, сутність яких вражає присмаком суперечливості, парадоксальності а подекуди абсурдністю людського буття. Традиційну першість у процесах модернізаціях акумулює духовна сфера. Підтвердженням сказаного постає зростаюче різноманіття футуристичних образів в мистецтві, семантична плюральність в методології та філософії, переосмислення цінності релігії. Ці своєрідні первістки змін, як правило, діють на випередження своєї епохи. Також вагомими провісниками парадигмальних

біфуркацій незаперечно постають і окремі особистості, думки та харизма яких завдають дух епохи на століття вперед. Саме такою вважаємо постать Михайлини Коцюбинської, яка вкотре приваблює дослідників глибиною думки та незламністю духу. Патріотизм Михайлини був органічний, інтернаціоналізм – розумний, не вдаваний, знання не приблизні. Але в основі всього лежав естетизм, як надійний імунітет проти фальшу і зовнішньої імітації [3]. На нашу думку, життя та творчість Михайлини Хомівни – це приклад індивідуального пошуку внутрішньої гармонії шляхом надскладної адаптації до карколомної зовнішньої буттєвості, пронизаної тоталітаризмом та нещадним випробуванням людяності. Але для нащадків, вражаючим постає бачення двадцятого століття самою Михайлиною, зі слів якої, водночас, це час, який карбує внутрішню силу духу, його незламність та могутність, час, що наповнює смислами з середини, розшорює смуток, торуючи майбутнє.

Аналізуючи доробок, майстрині слова, знаходимо міркування про образ людини радянської епохи, в яких переконливо зауважено на пріоритетності «вдумливої аналітики», прогностичності та наголошено на примітивності дихотомії чорно-білого маркування. Зважаючи на складність та варіативність онтологічних лабіринтів радянської епохи, де за кожним наступним поворотом підстерігали протистояння ідеологічного «мусиш» та болісного самоаналізу, боротьби власної волі та сумління з продиктованими зовні кліше, ніби фрустрація духу, карбувалось усвідомлення причетності до абсурдного, ніби вигаданого, маргінесу. Таке «інакомислієє» супроводжувалось суспільним презирством та соціальним переслідуванням, що зовні відбирало засоби до існування, а з середини невидимим стержнем наповнювало впевненістю в істинності власних переконань. Існування впритул монохромній буттєвості та постійна спроба подолати «дифузну» свідомість поступово з роками творила метафізичну присутність інобуття, тому колізії власного життєвого шляху, Михайлина Коцюбинська коментує як «щастя зазнати у своєму

житті такої гідної людини духовної атмосфери» [2]. Саме гуманістичні настрої та щира віра у соло партії «надлюдини» лейтмотивом пронизує міркування Михайлини Коцюбинської. Адже людина у справжньому значенні цього слова це, щонайперше примат духу, це «причетність до легендарної «маленької щопти» з інтуїтивною позараціональною вірою у торжество «чоловіцтва» над «звірством»» [1, с.5] .

Також М. Коцюбинська у своїх роздумах торкається досить актуальних і сьогодні у вітчизняному науковому контенті проблем ідентифікації, самоідентифікації та шляхів їх виявлення. Аналізуючи біфуркаційні моменти для України періоду власного життя, а саме здобуття незалежності, Майдан, події Помаранчевої революції, дослідниця підкреслює незрілість суспільства згадуючи вислів Стуса, відчуття нереалізованості «вічно ембріонної України». Пророчість настроїв мислительки довело бурхливе сьогодення, а саме Майдан 2014 року та революція Гідності, які, на жаль, не ставлять, крапку у боротьбі України та українців за власну свободу. Принагідно підкреслюючи прогностичні думки, зауважимо на важливому онтологічному застереженні, яке промовисто постає між стрічками роздумів Михайлини Хомівни. Адже в буднях сьогодення нам все таки бракує все того стану «щирого офіціозу», який лежить у просторі «окремих проривів у спонтанне», у просторі домінанти «власних оцінок», де відверто звучить соло «усвідомлення справжнього стану справ і реальних цінностей». Це шлях до омріяної свободи в супроводі «оркестру», де злагоджено звучать багатоголочні смисли «пізнай себе» Сковороди, «своїм життям до себе дорівнятись» Лесі Українки, «самому стояти» Стефаника, «самособоюнаповнювання» Стуса та «прямостояння» Михайлини Коцюбинської.

Список використаних джерел:

1. Коцюбинська Михайлина. Вітер з України і наші екзистенцій ні зусилля.- К.: Вид.дім «Києво-Могилянська акад.», 2005.- 30с.

2. Коцюбинська Михайлина: «Моральний імператив і виклики часу» (текст промови на випускних урочистостях в Українському католицькому університеті 19 травня 2004 року) Електронний ресурс, режим доступу: https://maidan.org.ua//static/mai/1294541901.html

3. Сверстюк Є. Михайлина Коцюбинська. Слово і честь імені //Сверстюк Є. На святі надій: Вибране. - К., 1999-С. 531-532.

Комісаренко Н.О.

завідувач кафедри української та іноземних мов, доцент

Уманського національного університету садівництва

ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Нині в Україні якість вищої освіти визначено пріоритетом державної політики у сфері вищої освіти. Цей вектор суголосний із стратегічними пріоритетами реалізації Болонського процесу та розвитком Європейського простору вищої освіти. Якість вищої освіти визначається не тільки набуттям компетентностей та обсягом знань, але й параметрами особистісного, світоглядного, громадянського розвитку, при цьому означена проблема розглядається з позицій загальнолюдської і соціальної цінності освіти. Тому трансформація системи вищої освіти в Україні та розвиток систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти вимагає розроблення нових підходів та механізмів у закладах вищої освіти, що сприятиме формуванню високої культури якості, носіями якої будуть науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти.

У межах попередніх напрямів організації нашого наукового пошуку було доведено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні зазнавала

трансформаційних змін під впливом чинних нормативно-правових документів [1]; імплементації зарубіжного досвіду [2]; фахової підготовки майбутніх викладачів вищої школи [3].

Запорукою результативності та успішності в забезпеченні якості є стабільно функціонуюча система забезпечення якості вищої освіти. Чинні нормативно-законодавчі документи визначають засадничі ідеї державної освітньої політики щодо якості вищої освіти. У законі України «Про освіту» (2017 р.) визначено, що «система забезпечення якості освіти має за мету гарантування якості освіти; формування довіри суспільства до системи та закладів освіти, органів управління освітою; постійне та послідовне підвищення якості освіти; допомогу закладам освіти та іншим суб'єктам освітньої діяльності у підвищенні якості освіти» [4]. У Законі також вказано, що складниками системи забезпечення якості освіти в Україні є: «система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); система зовнішнього забезпечення якості освіти; система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти» [4]. Отже, під трансформацією системи забезпечення якості вищої освіти в Україні розумітимемо структурні та змістові, взаємозумовлені та взаємопов'язані зміни її складників відповідно до бази нормативно-законодавчого забезпечення.

На основі структурно-логічного аналізу та систематизації чинних законів України, підзаконних нормативно-правових актів за принципом верховенства права та хронологічним принципом нами виокремлено такі групи нормативно-правових документів щодо системи забезпечення якості вищої освіти України: нормативно-правове регулювання заходів державного нагляду в сфері вищої освіти, державні інструменти впливу на зміст і якість вищої освіти, акредитація як один із способів забезпечення якості вищої освіти.

Аналіз змісту нормативних документів, розвитку механізмів забезпечення якості вищої освіти та власного досвіду науково-педагогічної та адміністративно-управлінської діяльності у закладах вищої освіти уможливило виокремлення та обґрунтовування чотирьох етапів трансформації системи забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Перший етап інституційного структурування національної системи забезпечення якості вищої освіти (1991–1999 рр.) пов'язаний із «запровадженням ліцензійно-акредитаційної моделі її оцінювання, яку започатковано 1 червня 1992 р.» [5, с. 47]. Знаковими подіям цього періоду стало створення Державної акредитаційної комісії (1995 р.); затвердження Положення про ліцензування та Положення про акредитацію, нової редакції Закону України «Про освіту» (1996 р.).

Низка нововведень щодо стандартизації вищої освіти були затверджені на найвищому урядовому рівні. Так Кабінетом Міністрів України затверджено вимоги до державних стандартів вищої освіти (постанова КМУ від 7 серпня 1998 р. № 1247): державні стандарти вищої освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки. Вони є основою оцінки освітнього рівня громадян незалежно від форм одержання вищої освіти. Відповідність освітніх послуг державним стандартам вищої освіти визначала якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів. Отже, держава встановлює, що саме освітні стандарти є стрижнем освітньої системи та еталоном діяльності усіх суб'єктів вищої освіти, а відтак вони є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами в системі вищої освіти.

Таким чином, упродовж 1991–1999 рр. напрацьовано нормативне поле та структуровано систему забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Другий етап (2000–2010 рр.) декларування та узгодження, уведення в дію нормотворчих документів України щодо забезпечення якості вищої освіти із принципами та засадничими ідеями Болонського процесу.

Упродовж цього етапу затверджено нове Положення про акредитацію (2001 р.), уведено в дію новий закон «Про вищу освіту» (2002 р.) уведено в дію постанову Кабінету Міністрів України «Про Державну акредитаційну комісію» (2003 р.) та ін.

Протягом вказаного періоду поле законодавчо-нормативної діяльності Міністерства освіти і науки України спрямовувалась на реалізацію чинних актів Верховної Ради України, Президента України (Про невідкладні заходи щодо функціонування та розвитку освіти в Україні, 2005 р.; Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні, 2010 р. та ін.), Кабінету Міністрів України (Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, 2006 р.; Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра, 2010 р.) та розпорядчих документів МОНУ, які визначали освітню політику в Україні.

Третій етап (2011–2014 рр.) – офіційно-формувальний, що передбачав організаційно-нормативне оформлення долучення України до Болонського процесу.

Знаковим кроками щодо забезпечення якості вищої освіти стало утворення розроблення та впровадження Національної рамки кваліфікацій (2011 р.), прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) та ін.

Показово, що саме у 2014 р. опубліковано результати низки дослідницьких проектів щодо розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в Україні. Найвагоміший із них – трирічний Темпус-проект «Національна система забезпечення якості взаємної довіри в системі вищої освіти (TRUST)». Позитивним набутком проекту вважаємо те, що під час його виконання напрацьовано посібники [6; 7], які містять концептуальні засади забезпечення якості вищої освіти з опорою на європейський досвід та надають практичні рекомендації щодо реформування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні.

З 2015 р. й до нині триває четвертий інтегративний етап трансформації системи забезпечення якості вищої освіти, що передбачає розбудову та розвиток систем зовнішнього й внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Відправною точкою виокремленого нами четвертого інтегративного етапу вважаємо прийняття «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG), ухвалених Міністерською конференцією в Єревані 14-15 травня 2015 р. Вони складаються з 24 стандартів та мають 3-рівневу структуру [8]. Так, стандарти та рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості включають такі складники: політика щодо забезпечення якості; розроблення і затвердження програм; студентоцентроване навчання, викладання та оцінювання; зарахування, досягнення, визнання та атестація студентів; викладацький персонал; навчальні ресурси і підтримка студентів; інформаційний менеджмент; публічна інформація; поточний моніторинг і перегляд програм; циклічне зовнішнє забезпечення якості [8, с. 9–17].

З метою сприяння процесу створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти України та становлення його ефективної діяльності у світлі реалізацій положень нового Закону України «Про вищу освіту» [9] та задля формування у національному просторі вищої освіти України нової культури вдосконалення якості вищої освіти на засадах об'єктивності та прозорості, довіри і субсидіарності, партнерства та колегіальної відповідальності українськими науковцями підготовлено інформаційно-аналітичний огляд «Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні» [5]. Зважаючи на досліджувану нами проблему, вважаємо позитивним, що авторами окреслено виклики та перспективи розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в Україні та схарактеризовано розвиток механізмів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти [5, с. 33–62].

Наступним кроком щодо трансформування системи забезпечення кості вищої освіти стало прийняття Закону України «Про освіту» (2017 р.) [4], у якому питання забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності системно врегульовано у V розділі. Відповідно до статті 41 (частина 2) складовими системи забезпечення якості освіти визначено: систему забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); систему зовнішнього забезпечення якості освіти; систему забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

У частині 3 статті 41 Закону України «Про освіту» деталізовано внутрішню систему забезпечення якості освіти та вказано її складники, а саме: стратегія (політика) та процедури забезпечення якості освіти; система та механізми забезпечення академічної доброчесності; оприлюднення критеріїв, правил і процедур оцінювання здобувачів освіти; оприлюднення критеріїв, правил і процедур оцінювання науково-педагогічної діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників; оприлюднення критеріїв, правил і процедур оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування; інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти [4].

Закон України «Про освіту» [4] також деталізує систему зовнішнього забезпечення якості освіти, яка може включати: 1) інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти, зокрема: стандартизацію; ліцензування освітньої діяльності; акредитацію освітніх програм; інституційну акредитацію; громадську акредитацію закладів освіти; зовнішнє незалежне оцінювання

результатів навчання; інституційний аудит; моніторинг якості освіти; атестацію педагогічних працівників; сертифікацію педагогічних працівників; громадський нагляд; інші інструменти, процедури і заходи, що визначаються спеціальними законами; 2) визначені цим Законом і спеціальними законами органи і установи, що відповідають за забезпечення якості освіти, та спеціально уповноважені державою установи, що проводять зовнішнє незалежне оцінювання; 3) незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти.

Отже, трансформування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні у 2015–2019 рр. відбувається відповідно до чинних нормативно-правових документів. Дієві практичні поради щодо упровадження нової системи забезпечення якості вищої освіти презентовано у низці методичних видань та ін. Так методичний посібник щодо акредитації освітніх програм вищої освіти України розроблено за результатами вивчення практики акредитації у країнах Європейського Союзу під час реалізації проекту «Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на основі європейських стандартів і рекомендацій (QUAERE)» програми Erasmus+ «КА2: Розвиток потенціалу вищої освіти (СВНЕ)». Авторами запропоновано процедури та шаблони документів, що адаптовані до правового поля України й практики українських ЗВО. Апробацію розробки здійснено у восьми університетах України за участі європейських акредитаційних агенцій, що належать до Центральноєвропейської мережі агентств із забезпечення якості (CEENQA) та Української асоціації студентів [10].

Ключова роль у побудові системи забезпечення якості вищої освіти належить Національному агентству з забезпечення якості вищої освіти, інтенсивна робота якого розпочалася лише на початку 2019 р. За короткий термін своєї діяльності Агентству вдалося зробити ряд знакових кроків, а саме: сформувати новий механізм акредитації освітніх програм закладів вищої освіти, провести публічний конкурс та

сформувати склад галузевих експертних рад, сформувати пул експертів для акредитації освітніх програм та ін. [11].

Відтак на сучасному етапі для України дуже важливим є впровадження ефективних механізмів системи забезпечення якості вищої освіти й ключовими кроками у цьому напрямі є абсолютно нові підходи до нормативно-правового регулювання заходів державного нагляду в сфері вищої освіти, державних інструментів впливу на зміст і якість вищої освіти, акредитації як одного із способів забезпечення якості вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Кірдан О. Л. Виклики та перспективи розвитку системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Безлюдний О.І. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ВПЦ Візаві, 2017. – Вип. 16, С. 277–283. Режим доступу: : https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/7818

2. Комісаренко Н.О. Забезпечення якості як визначальний принцип Європейського простору вищої освіти (немає всіх даних) http://lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789/6332/1/1.pdf

3. Державні стандарти і якість вищої освіти : навч. посібн. / авт.-упор. Михайліченко М. В., Кудла М. В. – Умань : ПП Жовтий О. О. 2013. – 172 с. − (Серія «Педагогіка вищої школи»)

4. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

5. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / Укладачі: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю.,

Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.

6. Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищий школі : практ. посіб. / за ред. С. Гришко, Т. Добка, О. Кайкової та ін. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2014. – 168 с.

7. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб. / За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тііхонена. – Львів: Видавництво «Компанія "Манускрипт"», 2014. – 572 с.

8. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – 32 с.

9. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : ред. від 09.08.2016, підстава 1415-19. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

10. Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE) : методичний посібник / В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк та ін.; за заг. ред. Л.В. Губерського. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 74 с.

11. Квіт С. Нова система акредитації / С. Квіт // Дзеркало тижня. Вип. 30, 17-23 серпня 2019 р. URL: https://dt.ua/EDUCATION/nova-sistema-akreditaciyi-320848_.html?fbclid=IwAR3M_L0j_lkoC7FtpHOJNiXn0B7LqmcC9k71PZpMUn2JC_f6oyK7VgxXd8M

Крисенко І.А

Студентка Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ САДІВНИЦТВО: ДИТЯЧИЙ САДОК – ШКОЛА – ВУЗ

Духовні та інтелектуальні цінності – це два основних компонента, які формуюють нас людей, як особистість. Саме від духовного виховання залежить, як сформується цінності, потреби, характер, а від інтелектуального залежить як ми це все будемо застосовувати в житті. Ми можемо формуватися як особистість під впливом різних обставин : на нас впливають батьки, друзі, оточуюче середовище і в різних вікових періодах людини на неї здійснюють вплив і різні наукові установи. Починається це відповідно з дитячого садочка, школи і вуза і всі вони мають певний вплив на формування нас як особистості.

Отже, почнемо з дитячого садка саме з цього освітнього закладу дитина формується як особистість. У дитячому садку вона стає більш самостійною, поруч немає нікого з близьких лише вона сама. Вона стає дисциплінованою бо в неї створюється режим дня, стає комунікабельною, бо потрібно знаходити спільну мову з вихователями і однолітками, відстоює свою позицію, починає самостійно їсти, збирати іграшки, застеляти ліжко і тому подібне. Відвідування дитячого садка є досить важливим кроком для вашої дитини. Це допоможе її здобути навички, на які вона зможе покладатися протягом усього її життя.Дитина отримуєрізнобічний розвиток здібностей, придбання нових навичок.

У дитячому садку ваша дитина має можливість зростати соціально та емоційно. Її здатність мислити, використовувати і розпізнавати мову, прекрасні моторні навички будуть розвиватися в процесі гри, мистецтва, танцю, музики, руху і

взаємодії з іншими людьми. Найголовніше це те, що ваша дитина навчиться бути ефективним учнем, розвиваючи і розширюючи свої комунікативні навички. [1]

Дослідження показують, що за роки перебування у дитячому закладі покращується фізичний стан і благополуччя дітей, цей досвід сприяє розвитку сильних соціальних навичок дитини і заохочує любов до навчання. У дітей будується впевненість в собі, вони навчаються бути творчими, розвивають здібності, які допомагають їм для читання, письма та математики. Завдяки спеціальній програмі дитячого садка діти стають більш незалежними і підготовленими до плавного переходу до початкової школи.Як ми бачимо, що дитячий садок він закладає фундамент для формування дитини як самостійних особистостей.[1]

Наступним важливим і відповідальним періодом для людини постає школа. На мою думку, вона відіграє важливу роль у нашому житті, оскільки 11 років нашого життя ми в ній навчаємося і вона робить на нас колосальний вплив починаючи з 1 по 11 клас. В учнів 1 – 4 класів у школі розвивається вміння слухатм і слухатися, стає дисциплінованим знову ж графіки, відповідальним бо лише від нього залежить виконання всіх завдань. Формуються правила етикета, розвивається товариськість, повага до старших, вміння не перебивати інших людей, вибачатися перед ними. Ось ці аспекти надзвичайно суттєво впливають не тільки на подальше навчання в школі, а й у духовному розвитку. На далі учні з 5 – 9 класи вони вже прагнуть отримати авторитет, завоювати певну симпатію у них з'являються найближчі друзі, які в цей період роблять особливий вплив один на одного, а вже з 10 – 11 класи надзвичайно важливі бо на цьому етапі вже сформувалися манери поведінки і відповідальний період : іспити, вступ, самостійне життя їх спонукають бути організованими і наполегливими в поставлені цілей.

Школа відіграє динамічну роль в розвитку соціальних навичок, які допомагають учням вчитись та комфортно взаємодіяти з вчителями, однолітками і

батьками. Більше того, школи також навчають учнів навичкам здорових стосунків і допомагають їх розвивати у подальших взаємодіях.

Впливає школа і на розвиток вольових якостей у дітей. Амбіційність, цілеспрямованість, активність — всі ці позитивні якості розвиваються на фоні правильної діяльності педагогів. Стимулюючи своїх учнів до постійного пізнання, до отримання нової інформації, викладач може домогтися того, що діти й життя продовжать проявляти амбітність та цілеспрямованість. [3]

Ще один важливий позитивний нюанс впливу школи на особистість дитини — це формування в учнів нових інтересів. Сучасні навчальні заклади можуть похвалитися різноманітними секціями, театральними та спортивними гуртками. Беручи участь у всіх шкільних заходах, дитина розвивається, знаходить щось справді цікаве для себе. Іноді саме за рахунок грамотної роботи педагогів-організаторів, дитина визначається з бажаною професією, якої хоче присвятити своє життя. [3]

І наступним найважливішим етапом стає вуз, з особистого досвіду знаю що він в прямому сенсі поверне тебе, твій світогляд на 360 градусів. Ми вже стаємо самостійними і починаємо розраховувати лише на себе, розуміємо свої мотиви в житті, знаходимо друзів, які будуть поряд з нами, які потім також будуть вносити корективи у наше життя.

Згідно з опитуванням «Навіщо нам вища освіта?» деякі студенти запевняють, що це лише формальність, для батьків, для деяких отримати хороші знання і буду профі у своїй справі. Але найбільше мені сподобалася відповідь однієї студентки : «Вища освіта — це стандарт для всієї молоді. Колись вступити до університету було не так уже й просто, отримували освіту тільки найсильніші. А зараз студентів багато… Така тенденція — після школи обов’язково в університет. Від цього студентів багато, а в результаті — професіоналів мало, рівень знань низький», і я з нею на 100 відсотків погоджуюся. [2]

Отже, підсумовуючи вище сказане, можна дійти висновку, що всі навчальні заклади : садок, школа і вуз роблять на нас великий вплив і формують нас як особистостей.

Список використаних джерел:

1. Навіщо дітям садок. URL : http://kyianochka.org.ua/what-is-kindergarten/ (дата звернення : 18.02.2022)

2.Навіщо нам вища освіта. URL : http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=976#:~:text=%E2%80%95%20%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%D1%94%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83%20%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D1%83,%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%BC%2C%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%83%D1%94%D1%88%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%97%D1%86%D1%96%D1%8E. (дата звернення : 19.02.2022)

3.Позитивний вплив школи на формування особистості дитини. URL : https://vcf.vn.ua/vpliv-shkoli-na-formuvannya-osobistosti-vixovnij-proces-rol-vplivu-shkoli-na-formuvannya-osobistosti/(дата звернення : 18.02.2022).

Костюк М. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

АГРОНОМІЧНА ДОПОМОГА З ПОКРАЩЕННЯ ДРІБНОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (РІЛЬНИЦТВА ТА ПРАКТИЧНОГО САДІВНИЦТВА) ЧЕРКАЩИНИ НАПОЧАТКУ ХХ СТ.

Аграрне питання в окремих його аспектах завжди привертало увагу дослідників. Особливо актуальним воно є в сучасних умовах, коли відбувається реформування АПК України.

В другій половині ХІХ – початку ХХ ст. українські землі – Лівобережжя, Правобережжя, Південь, Слобожанщина – перебували у складі Російської імперії, тому історія сільськогосподарської освіти, науки та дослідницької діяльності в тогочасній та радянській літературі висвітлювалася через призму історії імперської Росії.

Сьогодні перед науковцями в ранзі пріоритетних постають принципово нові завдання та нові підходи, в тому числі й у плані переосмислення історичного досвіду до з'ясування сучасного стану аграрної освіти та науково-дослідної справи у сільськогосподарському секторі економіки, спираючись на які, за умови їх ефективного розвитку, Україна буде спроможною забезпечити нарощування сільськогосподарського виробництва, підвищення якості продукції, а відтак конкурентоспроможність у глобалізованому світі.

Над розв'язанням проблеми становлення та розвитку аграрної освіти та дослідної справи в Україні працювала велика кількість дослідників. Загальні праці з історії сільськогосподарської освіти в Росії з'явилися в кінці ХІХ – початку ХХ ст. Серед них виділяються дослідження В. Божиєва, В. Брунста, В. Бекетова, І.

Мещерського, І. Міклашевського, В. Москальського, М. Ширмана, С. Щусєва, О. Колесова.

Серед узагальнюючих праць із питань аграрного розвитку Росії та урядової діяльності, спрямованої на піднесення сільського господарства, слід відзначити видання Департаменту Землеробства під редакцією В.Морачевського «Сельскохозяйственный промысел в России» та «Агрономическая помощь в России». Найістотнішу інформацію щодо розвитку сільського господарства взагалі, сільськогосподарської освіти, зокрема, та науково-довідкові дані стосовно всієї Київської губернії містять кращі дореволюційні російські енциклопедії: Ф. А. Брокгауза та І. А.Єфрона та О. Н. та І. Н. Гранат; Народна енциклопедія наукових і прикладних знань,чудово проілюстрований сільськогосподарський словник С. Богданова та довідкове видання по сільськогосподарських дослідних установах Росії під загальною редакцією О. Г. Дояренка.

Серед фундаментальних досліджень історії української освіти унікальною є наукова праця С. Сірополка. У контексті загальної освіти розглядається професійна, зокрема, земська аграрноосвітянська діяльність на теренах України. В колективній праці «Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів до сьогодення)», на основі широкого кола документальних джерел висвітлені передумови виникнення, становлення та розвитку аграрної освіти та науки в Україні.

Дослідження ґрунтується на комплексному використанні принципів історизму, об’єктивності, системності та комплексності, плюралізму, які обумовлюють методи дослідження: пошуково-бібліографічний, історико-ретроспективний, проблемно-хронологічний, персоналістично-бібліографічний, порівняльний і метод класифікації.

Розповсюдження аграрної освіти в Російській імперії, в тому числі і в Україні, здійснювалось двома шляхами: шкільним (створення аграрних навчальних закладів різних типів, категорій і спеціальностей) та позашкільним (організація

сільськогосподарських курсів, читань, бесід, товариств, спеціальних видань, навчально-практичних господарств, виставок, музеїв та ін.).

На початку XX ст. на Черкащині поширення сільськогосподарських знань позашкільним шляхом за обсягами та результативністю займало визначне місце.

Цей період характеризувався посиленою увагою уряду та земств до організації агрономічної допомоги населенню. В період 1907 – 1911 рр. урядова діяльність, пов'язана з землевпорядкуванням, переселенням, роботою Селянського банку, викликала значний попит на громадські агрономічні сили. З 1908 по 1911 рр. чисельність земських громадських агрономічних працівників по всій Росії зросла втричі [3, с. 3].

Головне та найбільш значне збільшення агрономічних організацій сталося внаслідок розширення мережі дільничної агрономії, розвитку потреб сільської кооперації в агрономічній допомозі та зростання потреб у її спеціалізації.

Проте, становище громадських агрономічних організацій мало ряд недоліків: загальний низький освітній рівень агрономічних працівників та постійна плинність її складу (Табл. 1; 2).

Таблиця 1

Освітній рівень земських агрономічних організацій (в Росії) *

Земські агрономии	1907 р.		1908 р.		1909 р.		1910 р.	
	кількість		кількість		кількість	%	кількість	%
Вища освіта	165	7,4	205	9,3	315	20,7	469	23,4
Середня освіта	188	1,2	215	1,8	424	27,8	536	27,2
Нижча освіта	247	1,4	273	9,8	781	51,5	992	49,4

Всього	601		693		1520	-	1997	-

* Таблиця складена автором за відомостями Департаменту землеробства [7]

Таблиця 2

Освітній рівень дільнич них агрономів *

Дільничні агрономи	1909 р.		1910 р.	
	кількість	%	кількість	%
Вища освіта	59	33,3	121	30,6
Середня освіта	98	55,4	226	53,7
Нижча освіта	20	11,3	52	15,7
Всього	177		395	

* Таблиця складена автором за відомостями Департаменту землеробства [7]

Своєрідними спробами подолання вказаних недоліків були особливі наради, періодичні з'їзди, дискусії в тогочасній періодиці та наукові статті, на яких обговорювалися різноманітні способи вирішення цих проблем. Так, пропонувалися особливі місцеві курси, влаштування екскурсій та літніх практичних занять, заснування інституту земельних агрономів-практикантів, доступ до наукових лабораторій та кабінетів, розвиток дослідницьких станцій, сільськогосподарських музеїв, становлення особливого статусу для осіб, що готувалися зайняти посади повітових, районних чи губернських агрономів та ін. [1, с. 7 – 12; 2, с. 2 – 8; 10, с. 102 – 104].

Всі земства Київської губернії піклувалися про підняття загального добробуту селянських господарств, для чого асигнувалися із річного бюджету на агрономічну ділянку значні суми.

В 1908 р. Київський губернський комітет у справах земського господарства відрядив до Уманського повіту постійного інструктора з сільського господарства, який організував на земській ділянці землі в с. Кузьминій Греблі показове поле, прокатну станцію та земський сільськогосподарський склад.

Дільнична агрономія, введена за почином Уманської землевпорядчої комісії, яка запросила в 1909 р. на асигновані урядом 12 000 крб. чотирьох районних агрономів, організувала розподіл популярної сільськогосподарської літератури та плодових дерев для селян, що створювали господарства на відрубах, надала кредит на утворення капіталу для Уманського сільськогосподарського складу. При Уманській управі у справах земського господарства була створена агрономічна рада, перетворена пізніше в повітову агрономічну раду [4, с. 8].

На 1911 р. земська організація агрономічної допомоги населенню в Уманському повіті була наступною: агрономічний персонал складався з 6 агрономів, при яких були агрономічні старости з нижчою сільськогосподарською освітою. На 6 літніх місяців запрошувались 2 агрономи-практиканти з осіб, що закінчували вищі навчальні заклади: один на допомогу агрономічному персоналу для ведення сезонних робіт, другий для завідування мережею ділянок з колективними дослідами мінеральних добрив. Робота дільничного агрономічного персоналу полягала у влаштуванні показових полів, прокатних станцій і сільськогосподарських складів та нагляді за ними, проведенні читань і бесід із різних сільськогосподарських питань, в сприянні до влаштування сільськогосподарських виставок малого району, утворенню сільськогосподарських товариств. Всіх показових полів із прокатними станціями в повіті на 1912 р. було 37. Розмір показових полів становив від 3,5 до 8 десятин. Кузьминське поле оброблялося безпосередньо за земський рахунок,

Синицьке та Осітнянське – віддані в оренду селянам із умовою влаштування там показових полів. Сівозміна на показових полях була 4-х та 7-пільна. В 1911 р. було закладено 14 показових ділянок, де на невеликій площі (від ⅛ до1 десятини), демонструвалися різні способи обробітку та культури нових для краю сільськогосподарських рослин, покращених сортів хлібів і різних трав [4, с. 9 – 10].

В 1908 р. було організовано 5 сільськогосподарських складів. Вони задовольняли дрібні селянські господарства сільськогосподарськими машинами, знаряддями, насінням польових та городніх рослин. Склади знаходилися в Умані, Кузьминій Греблі, Торговиці, Шаулисі. Товарів на складах було продано на суму: в 1909 р. на 30 024 крб., в 1910 р. – 51 699 крб., в 1911 р. – 22 152 крб. [4, с. 10].

При Золотоніській повітовій земській управі агрономом працював О.М.Красовський, який закінчив Ново-Александрійський інститут сільського господарства та лісівництва, з утриманням в 1200 крб. При земській управі був склад землеробських знарядь, машин та городнього насіння. Щорічні оборотні кошти складу – 9 000 крб. Наглядачем складу був С.Ю. Шут, який закінчив Діхтярівське ремісниче училище, з утриманням в 276 крб. В м. Золотоноша працювала метеорологічна станція, що утримувалась за рахунок щорічних асигнувань (120 крб.) землевласника В.П. Кочубея та повітового земства. ЇЇ відповідальним наглядачем був В.С. Романовський[8, с. 68 – 69].

Чигиринським повітовим земством у якості агрономічної допомоги влаштовувалися показові поля, сільськогосподарські склади новітнього типу землеробських знарядь для продажу з відстрочкою, прокатні станції з повним комплектом землеробської техніки, що відпускалась селянам за найнижчими цінами [5, с. 4].

Важливу роль у розповсюдженні сільськогосподарських знань відігравали сільськогосподарські музеї. На них покладалося вирішення наступних завдань: дати повну та закінчену картину життя місцевого населення в природно-історичному та

сільськогосподарському зв'язку; колекції музею повинні бути наочними посібниками агрономам при влаштуванні ними сільськогосподарських лекцій, читань, співбесід [6, с. 5; 9, с. 87]. Земські сільськогосподарські музеї носили практичний характер: в них було зібрано все, що в тій чи іншій мірі стосувалось умов місцевого сільськогосподарського виробництва. Крім того, вони відображали сучасний їм стан сільського господарства в даному районі та висвітлювали всі умови, що сприяли покращенню місцевого аграрного господарства.

Подальшому розвитку аграрної галузі в регіоні сприяли губернські та повітові сільськогосподарські товариства, земства.

Уманько-Липовецьке сільськогосподарське товариство, використовуючи різні методи агрономічного впливу (організаційно-господарський, позашкільне поширення сільськогосподарських знань, просвітницько-показовий), зробило перші спроби організувати практичну агрономічну допомогу сільському населенню краю, займалося організаційним і технічним удосконаленням дрібного господарства, сприяло тим покращенням у господарствах, що пропагувала та запроваджувала агрономічна організація товариства.

Земства та товариства проводили агрономічну консультацію населення, пропагували поліпшення господарства популярними лекціями, читаннями, наочно-показовими заходами. Щорічні сільськогосподарські курси з садівництва, бджільництва, шовківництва та інших галузей господарства проводились при Уманському училищі садівництва і землеробства та Златопільському училищі; зимові вечірні курси для селян – при Мошногородищенській сільськогосподарській школі; для народних учителів – при Уманському училищі. Була добре розроблена методика сільськогосподарських конкурсів (Уманське училище садівництва). Агрономи повсюдно проводили в сільських господарствах досліди з мінеральними добривами, які наочно показували селянам ефективність цих добрив.

Повітові земства засновували показові ділянки та поля, влаштовували прокатні, зерноочисні та злучні пункти, організовували сільськогосподарські склади і виставки (в Уманському, Чигиринському, Черкаському, Золотоніському повітах), тобто здійснювали всі заходи, що мали місцевий характер та безпосередньо сприяли піднесенню селянського господарства.

Таким чином, в загальній системі агрономічної допомоги дрібному селянському господарству, наведені форми позашкільної освіти, займали важливе місце. Сільськогосподарські курси, читання, бесіди, виставки та дослідна справа сприяли розвитку і вдосконаленню всіх галузей аграрного виробництва. Різні форми позашкільної пропаганди та дослідницька діяльність сприяли розвитку тогочасної сільськогосподарської освіти та науки. Дослідники не тільки розвивали сучасну їм сільськогосподарську науку та впроваджували її в практику, а й модернізували прийоми та знаряддя господарювання, прищеплювали землеробському населенню зацікавленість нею.

Проведений нами аналіз не вичерпує всіх аспектів означеної наукової проблеми. Подальшого вивчення та систематизації потребують архівні матеріали, збірники законів Російської імперії, довідкові видання, розпорядження, що стосуються становлення та розвитку аграрної освіти та науки цієї доби.

Вважаємо, що з метою вдосконалення підготовки висококваліфікованих спеціалістів, створення дієвої еліти, як справжніх лідерів аграрно-промислового комплексу XXI ст., перебудови навчального процесу у відповідності з вимогами Болонського освітнього процесу, доцільно ввести на відповідних кафедрах гуманітарної та педагогічної підготовки ЗВО МОН України спецкурси та факультативи з історії розвитку аграрної освіти та науки в Україні, включаючи регіональний аспект, а для студентів, які від'їжджають на практику за кордон, організувати спецкурс з аналогічної історії країни, в якій проходитиме практика; видати унікальні документи та матеріали з даної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Бажаев В.Г. Къвопросу о способах подготовки дЪятелей въ области агрономической помощи населению. К., 1905. 14 с.

2. Брунст В.Э. О пополненія знаній агрономов. Б. м., б. р. 10 с.

3. ВЪстниксельскогохозяйства. 1912. № 33. С. 3 – 4.

4. Газета. ЕженедельноеизданиеКіевскагоГубернскаго земства. 1912. № 2. С. 8 – 22.

5. Кіевлянинъ. 1912. № 270. С. 4.

6. Козловскій С. Земскіе сельскохозяйственные музеи. *Экономическій листокъ Подольскаго губернскаго земства.* 1912. 15 февраля.

7. МацЪевичъ К.А. О современномположенииагрономическихорганизаций. *Сельскоехозяйство и лЪсоводство. Журналъглавногоуправленіяземлеустройства и земледЪлія.*СПб., 1912. № 4. С. 701 – 717.

8. Справочныйуказатель. СПб., 1896. 149 с.

9. Цветаева Е.М. Местныесельскохозяйственныемузеи и ихорганизация /Под.ред. и с предисловием проф. А.Г. Дояренко. М., 1928. 92 с.

10. Шидловскій С.И. ОбщійобзорътрудовъмЪстныхъкомитетовъ. СПб.: Тип. Киршмбаума, 1905. 239 с.

Курінна А.І.

здобувач вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кожухівська Р.Б.

ВИКОРИСТАННЯ ІНОВАЦІЙ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Сьогодні, Інтернет в житті споживачів відіграє дуже велику роль, що проявляється насамперед у трьох площинах:інформаційній – як щоденне джерело будь-якої інформації;комунікаційній – за допомогою електронної пошти і різних систем електронних комунікаторів (наприклад, Skype); розважальній – через доступні веб-сторінки, банери тощо. У цьому контексті, слід відзначити, також, практичну спрямованість Інтернет і мобільних технологій на розвиток і-послуг, що є одним з важливих факторів цивілізаційних змін. Подібний розвиток все більше країн підтримують як прояв побудови інформаційного суспільства, орієнтації на краще задоволення потреб суспільства, підвищення рівня життя [1, с. 113].

І-бізнес – це ведення будь-якої бізнес-діяльності в Інтернет. Він стає новою і все більш популярною формою реалізації власної справи, відкриваючи нові можливості проведення економічної діяльності з надання Інтернет-послуг. І-послуга – задоволення людських потреб через Інтернет з моменту контактування фірми з клієнтом шляхом пропонування відповідної послуги. Віртуальна форма надання послуг робить можливою більшу їх стандартизацію і стосується повного або часткового обслуговування і-клієнтів.

Слід виокремити такі складові успіху в і-бізнесі: безпека – гарантія ведення безпечних операцій, включаючи їх документацію; гнучкість – відкритість до нових продуктів і технологій; інтеграція – побудова комунікації з клієнтами, партнерами і постачальниками засобів і сучасних технологій. Вказані складові покликані закласти

фундамент новітньої маркетингової стратегії, яка вибудовується між і-бізнесом та і-споживачем, тобто споживачем, що задовольняє потреби через Інтернет, на підставі зворотного зв'язку. І-споживач не може задовольняти своїх потреб без і-бізнесу, а і-бізнес не може функціонувати без і-споживача. Відповідно, зростає потреба у всебічному дослідженні структури і-споживання у загальному контексті маркетингових стратегій та і-споживачів як представників суспільства, що знаходиться під впливом не тільки соціально-економічних, але й інформаційних факторів, зокрема Інтернету.

І-споживач має доступ до численних джерел інформації, і-продуктів та і-послуг. Розуміння і-споживача невіддільне від соціального підґрунтя, насамперед, тих соціально-демографічних характеристик, які визначають його вигляд, відображають фонові (соціальні) умови та, в перспективі, зумовлюють рівень і-споживчої активності. Споживач, який володіє інформацією про продукт, його споживчі властивості та зміни, для підприємств та організацій є вагомим джерелом при побудові стратегії подальшої діяльності. Фірми повинні враховувати вказані зміни, створюючи відповідні маркетингові стратегії.

Що стосується українського туристичного ринку, то подальшому розвитку і-торгівлі в ньому перешкоджає ряд бар'єрів, а саме: недовіра туристичним компаніям та агенціям, що працюють в мережі Інтернет; продаж турів тільки за передоплатою; туристичні Інтернет-агенції туристичні оператори часто диктують свої умови потенційним покупцям (у разі відмови від послуги не гарантовано повернення передоплати); відсутність правового поля (законодавства), покликаного регулювати діяльність віртуальної торгівлі, особливо що стосується повернення коштів за неякісно надіті туристичні послуги.

У даний час, усе частіше споживачі туристичних продуктів звертаються до сфери електронної комерції, зокрема і-туризму. Звичайно, мова йде не про віртуальні емоції з приводу екскурсій або відпочинку, а про полегшення вибору та

замовлення туристичних послуг. В останні роки, в Європі частка продажу послуг он-лайн в туристичній області постійно зростає. В Україні подібний продаж відстає від аналогічних традиційних послуг туристичних фірм, але можна говорити про високу динаміку зростання у майбутньому.

І-послуги не є альтернативою традиційній формі продажу послуг, а служать необхідним її доповненням. Збільшення масштабів користування і-послугами вимагає нових маркетингових підходів, покликаних, з одного боку, показати споживачеві, які можливості відкриває перед ним новий засіб інформації, а з іншого – сприяти подоланню бар'єрів технічного характеру, пов'язаних з відсутністю умінь і навичок користування комп'ютером та інформаційними технологіями. Не менше значення має показник недовіри до інформаційних технологій і такий ментальний фактор, як небажання оволодівати новітніми технологічними досягненнями. [2, с. 47].

Дослідження особливостей використання і-послуг і-споживачами туристичних продуктів дало змогу визначити показники, що репрезентують соціальні та демографічні характеристики сфери і-споживачів деяких областей України. Зокрема, такими показниками слід вважати: рівень культури, соціальні норми суспільства, соціальні класи, географічний район проживання, референтні групи, демографічні характеристики споживача, соціальний статус, соціоекономічні показники, психологічний профіль особистості, поведінкові принципи споживача тощо.

Одним з вагомих факторів, що впливає на модель і-споживання, є рівень життя, добробут або нестаток. Усі ці фактори підкоряються мультиплікаторному принципу. У різних соціальних умовах, у різні моменти часу, залежно від соціальної моделі споживання і статусу і-споживача, на перший план виходять ті чи інші фактори впливу, оцінювати і досліджувати які необхідно системно і комплексно, а для цього необхідно добирати відповідну методику. Тобто, враховуючи різні фактори детермінації, можна типологізувати детермінанти (за особливостями їх

впливу) й виокремити різні моделі і-споживання (за активністю, типом культури, характером людей). Зважаючи на вказане, слід констатувати, що основними причинами та мотивами здійснення покупок туристичних послуг он-лайн є економія часу; розмаїття пропозицій; зручність; подолання географічних і тимчасових бар'єрів; економію фінансів тощо.

Серед причин та перешкод, що постають на шляху подальшого розвитку і-торгівлі та просуванняі-послуг у сфері туризму, можна вважати: неможливість перевірити якість надання туристичної послуги; недовіра туристичним компаніям та агенціям, що працюють в мережі Інтернет; продаж турів за передоплатою; відсутність правового поля, покликаного регулювати діяльність віртуальної торгівлі, особливо що стосується повернення коштів за неякісно надані туристичні послуги [1, с. 114].

Отже, незважаючи на економічні кризові явища, що наразі є в Україні та світі, прогноз розвитку і-послуг вельми оптимістичний. Найближчим часом, у сфері туристичної індустрії, слід очікувати, подальшого приросту і-торгівлі та розширення каналів і-послуг. Подібні тенденції пов'язані зі збільшенням кількості і-споживачів, готових переглянути функціональне призначення Інтернет, який вже не є для них способом розваги, але й засобом для пошуку місць відпочинку та організації дозвілля.

Список використанихджерел:

1. Кожухівська Р.Б. Особливості використання Інтернет-послуг споживачами туристичних продуктів. *Економіка та держава,* 2013, № 12. С.112-118.
2. Дергачова В.В. Скибіна О.О. Глобалізація бізнесу та інтернет-маркетинг: перспективи і проблеми. Донецьк : ДонДУЕТ, 2007. 215 с.

МалюгаЛ. М.

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Найголовніше в економіці кожного підприємства – це визначення витрат, результатів виробництва, їх порівняння та оподаткування. Порівняння результатів і витрат дає можливість оцінити ефективність підприємства. Ефективне управління витратами є пріоритетом у діяльності підприємства, а вибір методу обліку і управління витратами є найважливішим завданням.

У нинішніх умовах ефективне управління витратами підприємства неможливе без організації оперативного аналізу собівартості продукції.

На багатьох підприємствах широко використовується аналіз витрат в системі управління для того, щоб констатувати кількісні зміни, які можна було б спостерігати в порівнянні з базовим періодом. Тільки цей вид аналізу не дає корисного ефекту, бо проводиться вже через деякий час після виробничого процесу. Що стосується оперативного аналізу, то він дає можливість більш детально розглянути відхилення в складі собівартості і факторів, що їх торкнулися, крім того,можна використовувати його для визначення негативних відхилень у сьогоденні і запобігання їх виникненню в майбутньому.

Головною перевагою даного виду аналізу є можливість оперативного прийняття рішень щодо відновлення контролю за рівнем виробничих витрат підприємства.

У сучасних умовах практичне застосування аналізу експлуатаційних витрат стримується недостатнім вивченням таких важливих питань, як побудова моделі

оперативного управління витратами підприємства, організація раціонального потоку оперативної інформації, методи вивчення відхилень, організація оперативного обліку відхилень і т.д.

Нині вітчизняні підприємства використовують в основному дорогий метод формування витрат. При собівартості виявляються витрати кожного фактору виробництва і, підсумовуючи з розрахунковим прибутком, дають ціну товару, за яким він продається на ринку (прогресивний розрахунок). Також використовується регресивна собівартість, коли розрахунки здійснюються з заданої, планової ціни, а після вирахування всіх фактичних витрат визначається прибуток.

Методи ціноутворення на основі витрат можуть бути використані:при встановленні початкової ціни на принципово нові товари, коли їх неможливо порівняти з раніше виробленими; визначенні цін на продукцію, яка виготовляється за разових замовлень, і на нові зразки;встановленні цін у галузі, де переважна більшість підприємств використовують цей метод; визначенні цін на товари, попит на які хронічно перевищує пропозицію.

Основною ідеєю ціноутворення витрат є формування цін як суми трьох елементів: змінні витрати на виробництво одиниці товару; середні накладні витрати; прибутку підрозділу.

Розгляд таких питань можна знайти в сучасних зарубіжних методах обліку та управління витратами. Нині розроблено і успішно застосовано багато методів обліку та управління витратами: «Прямі витрати», «Стандартні витрати», «Витрати на поглинання», «Цільова вартість», «Вартість на основі активіті», «Просто вчасно», «Кайдзен вартість» та інші. Безпосередньо до методів обліку витрат можна віднести перші три. У виробництві найбільш актуальною є «Стандартна собівартість», використання якої дає можливість не тільки відстежувати витрати, але і ефективно управляти ними [1].

Основною характеристикою прямої собівартості є поділ витрат на постійні і змінні, в залежності від зміни обсягу виробництва. Головною особливістю прямої собівартості є те, що собівартість продукції і послуг враховується і планується тільки в перерахунку на змінні витрати. Постійні витрати збираються в окремому рахунку і з заданою періодичністю списуються безпосередньо на рахунок фінансових результатів. Таким чином, постійні витрати не включаються в розрахунок собівартості продукції, а списуються з прибутку, отриманого за період, в якому вони були вироблені.

Система обліку витрат на основі методу прямої собівартості містить два основних фінансові показники: граничний дохід і прибуток. При цьому під граничним доходом розуміється різниця між доходом і змінними витратами. Граничний дохід включає прибуток від виробничої діяльності та постійні витрати.

Сучасна система прямих витрат пропонує два варіанти бухгалтерського обліку:проста пряма вартість, при якій в собівартості враховуються тільки прямі змінні витрати;розроблена пряма вартість, в яку в собівартість включаються як прямі змінні, так і непрямі змінні загальні економічні витрати.

Ідея стандартної вартості проста і заснована на тому, що більшість сучасних технологій дуже стабільні і передбачувані за своєю суттю. При дотриманні технології гарантії отримання якісної продукції дуже високі. Стабільна технологія дозволяє з високим ступенем впевненості говорити про обсяги використання ресурсів (сировини, матеріалів, енергоносіїв, праці, послуг) на різних етапах переробки. Щоб визначити витрати, які будуть понесені при виробництві, необхідно додати до цієї інформації ціни на ресурси і можна заздалегідь розрахувати вартість отриманої продукції. Стандартна вартість допомагає зробити одне важливе доповнення до цього – в цьому розрахунку вартості пропонується застосувати кращі показники використання ресурсів і досяжні ціни на них, надаючи такій вартості характер цільової постановки. Планування витрат у стандартній системі витрат

схоже на інженерне проектування, оскільки витрати повинні бути тісно пов'язані з технологічним процесом. Нині зворотна ситуація також стає звичною, коли інженери ще на стадії розробки продукту встановлюють жорсткі рамки майбутньої вартості нового продукту (Система цільової вартості).

Антиподом стандартної системи витрат можна назвати розрахунки собівартості безпосередньо перед або під час виробничого процесу, або розрахунок витрат готової продукції. Для розрахунку такої собівартості необхідно збирати різну інформацію без певного попереднього уявлення про її зміст, часто за фактом вже понесених витрат, або витрат, які практично неможливо швидко відрегулювати. На жаль, планування витрат без встановлення твердих стандартів залишає масу ступенів мінливості, через що результат розрахунків не завжди відповідає очікуванням менеджерів, які враховували поєднання абсолютно різних цін і використання ресурсів при прийнятті рішень. Основна ідея стандартної вартості полягає в тому, щоб «передбачити» витрати. Система вимагає встановлення цільових показників витрат і змушує всі заходи підкорятися досягненню цих цілей.

Стандартна вартість базується на одноразовій великій роботі з нормування, розрахунку і зв'язування отриманих результатів з бізнес-цілями, прийняття і запису на досить значний період результатів цієї роботи у вигляді стандартів, а потім зосередження уваги на досягненні поставлених цілей шляхом аналізу причин відхилень від цільових налаштувань. Основою стандартної собівартості є встановлення доведених норм вартості матеріалів, енергії, робочого часу, кількості і продуктивності праці, заробітної плати та інших витрат, пов'язаних з виготовленням будь-якої продукції, напівфабрикатів на всіх етапах виробництва[2].

Найбільш цілісною концепцією управління є система«Цільова вартість», яка дозволяє підтримувати стратегію зниження витрат і реалізує функції планування виробництва нової продукції, контролю витрат і розрахунку цільової вартості відповідно до сучасних ринкових умов. Цільова вартість – це концепція стратегіч-

ного управління, яка «підтримує стратегію зниження витрат і реалізує функції планування виробництва нової продукції, превентивного контролю витрат і розрахунку цільової собівартості відповідно до ринкових реалій» [2].

Суть цільової вартості полягає в тому, що передусім визначається ціна одиниці продукції (товарів, робіт або послуг), яку планує виробляти організація, а не собівартість, як при традиційному підході. При цьому ціна продукції повинна встановлюватися з урахуванням двох факторів: конкурентоспроможності і рентабельності.

Переваги концепції цільової вартості: є стратегічною для будь-якого підприємства, оскільки базується на принципі зниження витрат на етапі проєктування продукту, тобто на самому початку виробничого процесу; передусім орієнтована не на зовнішнє середовище підприємства, а не на внутрішнє, що свідчить про високу конкурентоспроможність продукції, що випускається з використанням цієї концепції; використовується не ізольовано, а тільки в поєднанні з управлінським обліком, бюджетингом, плануванням. Тобто всі функціональні послуги підприємства працюють консолідовано над створенням нового продукту; фахівці і співробітники, що працюють над розробкою нового продукту, змушені шукати нестандартні рішення виникаючих проблем, орієнтуватися на ринок і пов'язувати свою діяльність з довгостроковою стратегією розвитку підприємства.

Отже, підприємство має право самостійно вибирати, які методи обліку і управління витратами використовувати, але вважаємо найбільш доцільним їх об'єднання в залежності від характеристик і цілей, що переслідуються підприємством.

Список використаних джерел:

1. Новіков І.В. Цільова вартість як стратегічна концепція управління витратами. Київ: Молодіжна, 2019. № 6, Т. 1. С. 166-169.

2. Славніков Д.В. Цільова вартість як метод цільового стратегічного управління витратами. *Управління в Україні і за кордоном*: ІГ «Діло і Сервіс». Київ, 2015. №6. С. 15-22. URL: http:// economy-lib.com/

3. Чернікова С.Ю. Бережливе виробництво – новий підхід до управління витратами. Праці економіко-соціально-гуманітарного факультету. Збірник наукових статей. Київ, 2016. Вип. 3. URL: http:// econom-lib.com/

Машковська Л.В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНІЦІАТИВИ «САДИ ПЕРЕМОГИ»: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

«Сади Перемоги» – всеукраїнська ініціатива, спрямована на ефективне використання доступних земельних ділянок і спрямування ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції задля недопущення продовольчої кризи в Україні. Впровадження ініціативи «Сади Перемоги» – надання консультаційної підтримки територіальним громадам та домогосподарствам, які займатимуться городництвом, зберіганням та переробкою продукції тощо. Кампанія реалізується Міністерством розвитку громад та територій та Міністерством аграрної політики й продовольства спільно з проектом міжнародної технічної допомоги «Супровід урядових реформ в Україні» (далі –SURGe), що впроваджується AlineaInternational за фінансової підтримки уряду Канади.

Мета ініціативи – ефективно використати кожен клаптик землі, на якому можна виростити врожай, що допоможе знизити ризик гострої продовольчої кризи.

Як зазначено у ст. 14 Конституції України[1], а також ст. 1 Земельного кодексу України (далі – ЗК України), земля є основним національним багатством. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

До земель України належать усі землі в межах її території, у тому числі острови та землі, зайняті водними об’єктами, які за своїм цільовим призначенням поділені на дев’ять різних категорій. Відповідно до ст. 19 ЗК України однією з категорій земель виступають землі сільськогосподарського призначення, основне цільове призначення яких – використання у сільськогосподарському виробництві. Статтею 22 ЗК України визначеноземлі сільськогосподарського призначення та порядок їх використання. А саме, землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

До земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо).

Набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється з урахуванням вимог статті 130 ЗК України. А саме, набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть:

а) громадяни України;

б) юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади;

в) територіальні громади;

г) держава.

Право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення може також набуватися банками лише в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави. Такі земельні ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років з дня набуття права власності.

Іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення. Цей абзац втрачає чинність за умови та з дня схвалення на референдумі рішення, визначеного абзацом восьмим частиниперше статті 130 ЗК України .

Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, створеними і зареєстрованими за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, які не є громадянами України, може здійснюватися з дня та за умови схвалення такого рішення на референдумі.

За будь-яких умов, у тому числі у разі схвалення на референдумі рішення, визначеного абзацом восьмим частини першої статті 130 ЗК України, забороняється набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення:

1) юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, які не є громадянами України, –на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, земельні ділянки сільськогосподарського призначення, виділені в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв), які розташовані ближче 50 кілометрів від державного кордону України (крім державного кордону України, який проходить по морю);

2) юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є громадяни держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом;

3) особами, які належать або належали до терористичних організацій;

4) юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є іноземні держави;

5) юридичними особами, у яких неможливо встановити кінцевого бенефіціарного власника;

6) юридичними особами, кінцеві бенефіціарні власники яких зареєстровані в офшорних зонах, віднесених до переліку офшорних зон, затвердженого Кабінетом Міністрів України;

7) фізичними та юридичними особами, стосовно яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції» у вигляді заборони на укладення правочинів з набуття у власність земельних ділянок, а також пов’язаними з ними особами;

8) юридичними особами, створеними за законодавством України, що перебувають під контролем фізичних та юридичних осіб, зареєстрованих у державах, включених Міжнародною групою з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) до списку держав, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України не може перевищувати десяти тисяч гектарів. Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності юридичної особи (крім банків) не може перевищувати загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників (членів, акціонерів), але не більше десяти тисяч гектарів. При цьому, якщо громадянину України належить право власності на частку у статутному (складеному) капіталі, у пайовому фонді юридичної особи або лише на окремі акції, паї, для цілей цієї статті вважається, що такому громадянину, крім земельних ділянок, що належать йому на праві власності, також належить право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення загальною площею, що дорівнює площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності юридичної особи, учасником (членом, акціонером) якої він є, помноженої на розмір частки такого громадянина, вираженої у відсотках, у статутному (складеному) капіталі, пайовому фонді цієї юридичної особи.

Порушення вимог частин першої і другої статті 130 ЗК України є підставою для визнання правочину, за яким набувається право власності на земельну ділянку, недійсним, а також для конфіскації земельної ділянки.

Порядок здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним статтею 130 ЗК України, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Розрахунки, пов’язані із сплатою ціни земельних ділянок сільськогосподарського призначення за цивільно-правовими угодами, провадяться в безготівковій формі.

Не допускається набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення за відплатними договорами у разі відсутності у

набувача права власності документів, які підтверджують джерела походження коштів або інших активів, за рахунок яких набувається таке право.

Продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності забороняється.[2]

Російське вторгнення в Україну 2022 року, спричинило кризу із забезпеченням України зерном, овочами, олійною та м'ясною продукцією. Щонайменше 30% сільськогосподарських полів не будуть засіяні у 2022 році; цілеспрямовано знищується сільськогосподарська техніка в Україні; знищуються склади сільськогосподарської продукції; Росія захоплює та позбавляє можливості працювати потужні сільськогосподарські підприємства; краде запаси українського продовольства; воєнні дії та психоемоційна напруга знесилюють людський потенціал.

Через збройну агресію, яку розпочала Росія проти України, у 2022 році, за оцінками експертів, ми можемо недоотримати близько 42% щорічного врожаю зернових і зернобобових; 53% врожаю гречки; 68% врожаю помідорів; 36% врожаю картоплі; 46% врожаю цибулі; 38% врожаю моркви; 45% врожаю огірків; 32% врожаю капусти; 35% врожаю буряків та багатьох інших культур, що вирощувалися на наших територіях.

На практиці це означає, що третина українців матимуть проблеми в отриманні достатньої кількості харчових продуктів, що є реальною загрозою, яка потребує швидкої та дієвої відповіді.

«Сади Перемоги» — наша відповідь окупантам на загрозу голоду. Це нагода не допустити голоду й водночас шанс для багатьох людей відкрити у собі сільського підприємця, агронома, дослідника. Це шанс змінити у майбутньому парадигму українського аграрного виробництва і перейти від агрохолдингів до ефективних малих ферм.

Почали поширюватись «Сади Перемоги» в Канаді у 1917 році, — в рамках кампанії Міністерства сільського господарства «Город у кожному домі» жителі міст і селищ використовували свої задні двори під вирощування овочів для власного споживання та військових потреб. Дуже значну роль, «Сади Перемоги», зіграли під час Другої світової у продовольчому забезпеченні таких країн як Велика Британія, США, Австралія. На травень 1943 року у США було 18 мільйонів «Садів Перемоги» — 12 мільйонів у містах та 6 мільйонів на фермах. Фрукти й овочі, вирощені в таких «Садах», у 1944 році оцінено у 8,2–9,1 млн т, що дорівнювало всьому комерційному обсягу свіжих овочів за той рік.

В українських умовах, коли у власності домогосподарств є близько 10 млн гектарів землі, коли навколо міст розкинулося багато масивів розподілених і неосвоєних земель під забудову, коли наприкінці 1980-х було роздано під «дачі» сотні тисяч земельних ділянок, запровадження такого руху — самостійно вирощувати продукти для себе та на продаж або поставку у війська — може бути дуже швидким і успішним проектом для Перемоги.

Ініціатива «Сади Перемоги» потребує розроблення плану активних дій із самозабезпечення громади основними харчовими продуктами, який має визначати орієнтовні обсяги виробництва таких продуктів, які після задоволення власних потреб можуть бути спрямовані на забезпечення потреб Збройних Сил України та інших громад. Експерти Проекту SURGe презентували рекомендації для громад щодо впровадження ініціативи, зокрема, щодо оцінки потреб громади в харчових продуктах, проведення обліку наявних земельних ділянок, збору потреб домогосподарств та ВПО, які потребують допомоги у вирощуванні сільськогосподарської продукції та створення відповідних координуючих рад для впровадження ініціативи.[3]

Складовою проекту «Сади Перемоги» має стати підтримка сільських домогосподарств у територіальних громадах по більшості регіонів України, а саме:

надання насіння та посадкового матеріалу культур відповідно до розрахунків із громад або перерахування коштів на їх закупівлю, якщо поставка гарантована; закупівлю корму для птахівництва в індивідуальних домогосподарствах; малої техніки для обробітку невеликих масивів земель із необхідним причіпним/навісним обладнанням; портативного обладнання для виготовлення крупів з місцевої сировини в невеликих обсягах у самій громаді; цистерн для зберігання резервного палива для допомоги домогосподарствам;обладнання для виготовлення м'ясних та овочевих консервів; надання технологій отримання максимальних урожаїв на невеликих ділянках.

У рамках проекту українцям надаватимуть консультації: про організацію «Садів Перемоги»; про ефективне городництво; про зберігання та переробку вирощеної продукції; про вирощування овочів та зелені в домашніх умовах.

«Сади Перемоги» — всі земельні ділянки, придатні для вирощування овочів, фруктів, для іншого сільськогосподарського виробництва, мають бути запущені в роботу. Це гарантує і продукти, і самозайнятість сотень тисяч людей, і відволікання від психологічного тиску воєнних злигоднів. Це нова філософія ставлення до землі як традиційного для українців ресурсу, що оберігає і дає сили для боротьби.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР.Датаоновлення:01.01.2020.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text.

2. Земельний кодекс України : Закон України від 01.01.2004 р.№2768-III.Датаоновлення:01.01.2022.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276814#Text.

3. В Україні запускають ініціативу «Сади Перемоги». URL: https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-zapuskayut-iniciativu-sadi-peremogi.html.

4. Про віднесення держав до переліку офшорних зон: Розпорядження Кабінету Міністрів України від23 лютого 2011 р. № 143-р. Дата оновлення: 29.09.2021.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80#Text.

5. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text.

6. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 09.07.2010 р. № 2480-VIДата оновлення:20.08.2021.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2480-17#Text.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від31.03.2020 р. №552-IX Дата оновлення: 01.07.2021. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від28.04.2021р. №1423-IX Дата оновлення: 27.05.2021. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#n216.

Мовчан Л. В.
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва
Суліма Л. В.
Викладач кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ІНДИКАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Національне відродження XIX століття пробудило інтерес до рідної мови.Рідна мова стала предметом гордощів, а любов до неї була одним із проявом патріотизму. Рідна мова—це невід'ємна частина рідного краю, це душа народу. Звуки рідної мови чує й сприймає дитина ще з колисковою, яку співає їй мати, і супроводжує мова дитину протягом усього життя. Ніжна й співуча, вона звучить у серці кожного з нас. Історія становлення української мови зазнала багато утисків: закривалися школи з українською мовою навчання, її було практично витіснено з галузі науки і техніки, вищих і середніх навчальних закладів, з багатьох державних установ, вона майже перестала звучати в містах. Довгий час українська мова вважалася «мужицькою», «непрестижною». Усі ці деформації суспільно-політичного життя привели до падіння всього українського, передусім мови. Але забути рідну мову — це все одно, що забути рідну матір, яка виростила й викохала тебе. Кожен знає, що руйнування чи заперечення рідної мови призведе до деградації, виродження, занепаду. Тому люди завжди берегли цю живильну криницю — мову, з якої черпали силу для духовного здоров'я і наснаги.

Людство послуговується мовою повсякденно, з її допомогою кожен формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ. Але, крім

комунікативної, мислетворчої, експресивної, гносеологічної та інших функцій, мова може виступати й націєтворчим чинником. Необхідно відзначити, що в історії українського націєтворення українська мова відіграла особливу роль — незалежно від того, який основний чинник вкладається в поняття «українська нація» — етнічний чи політичний. Відповідно до етнічної концепції, українська мова забезпечувала цілісність української спільноти й виступила одним із основних об'єднавчих чинників при творенні української нації [2, с.112].

Про українську мову як інструмент формування української політичної нації писав Ю.Шевельов: «Після свого створення літературна мова перетворилася на гасло, знамено, мету. Наприкінці XIXст. Український національний рух був спрямований передовсім на питання культури, освіти, літератури. Ці питання переростали в політичні проблеми» [4]. На думку вченого, «усупереч звичним теоріям, що розглядають розповсюдження котроїсь мови як наслідок політичного руху, українська літературна мова дає приклад «дива», коли са́ме її розповсюдження й поклало початок політичному рухові. Мовний витвір Шевченка й Куліша вторував шлях, що привів до створення політичних партій, до заснування держав, до формування армій, до воєн, до борні та конфліктів. Аматори парадоксів можуть сказати, що поет створив мову, а мова створила націю». [4].

Вивчаючи рідну мову, людина одночасно засвоює поняття, якими користується її інтелект. Як член спільноти вона формує своє інтелектуальне бачення світу не на основі самостійного опрацювання своїх переживань, а в рамках закріпленого в поняттях мови досвіду її мовних предків. Безмежно багатий і розмаїтий реальний світ у мові спрощується, категоризується – перетворюється у невелике число категорій; наприклад, назв кольорів у мові незрівнянно менше, ніж існує кольорів у природі. До того ж різні мови неоднаково категоризують світ. Так, в англійській мові, на відміну від української, не розрізняються синій і голубий

кольори – для них у цій мові є лише одна назва. У деяких африканських мовах існують тільки дві назви для всієї гамии кольорів: «сухий» і «вологий» колір.

Людина виростає в середовищі рідної мови, «зростається» з нею: вміння говорити рідною мовою стає для людини таким же натуральним явищем, як уміння дихати, ходити, їсти. Людина стає співносієм мови. І хоча від окремого індивіда доля мови не дуже залежить, однак мова доти залишається живою, доки існує спільнота носіїв, що вивчають її і користуються нею як рідною.

Тому рідна мова є основою існування спільноти, це ланцюг, що поєднує нинішнє покоління з минулими і майбутніми, єднає людей у просторі. У живій мові процесс «світотворення», «омовлення» світу не припиняється: кожне покоління робить до нього свій внесок, залишає у ньому сліди свого перебування на світі. За свою чи рідну мову, людина тим самим засвоює і закріплені в ній уявлення про світ, ставлення до нього, способи мислення тощо. «Люди,– писав відомий американський учений Едвард Сепір [5],– живуть не тільки в об’єктивному світі або в світі соціальної діяльності, як звично говориться, але й значною мірою залежать відмови, якою користується суспільство. Неправильно вважати, що людина пристосовується до дійсності без допомогимови і що мова є просто випадковим засобом для виконання завдань комунікації або мислення. Суть у тому, що «реальний світ» значною мірою несвідомо формується на основі мовних навичок спільноти. Ми бачимо, чуємо і сприймаємо дійсність органами чуттів саме так, а не інакше, тому що мовні навички суспільства визначають наперед можливість інтерпретації дійсності». Мова є частиною соціального середовища, в якому формується і в якому живе людина.

Як поняття «національна ідентичність» означає широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв’язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією як самобутною спільнотою, щомає свою історичну термінологію,

мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею.

Визначальним індикатором національної ідентичності, поряд з менталітетом, національним характером, історичною пам'яттю, є мова. Мова є однією з головних ознак нації та складовою національної ідентичності. Виходячи з природного бажання людини ідентифікувати себе з певною спільнотою, найбільш очевидними і дієвими індикаторами можуть стати сааме спільність території та мови між особистісного спілкування самоідентифікація української нації може найуспішніше відбутися через мову. Оскільки мова виникає, розвивається, живе і функціонує в суспільстві і є не тільки витвором історії суспільства, але й активним чинником цієї історії: не тільки об'єкт, а й суб'єкт історії. Мова – цегенетичний код нації, який поєднує минуле, програмує майбутнє і забезпечує бутя нації у вічності. Мова – феномен етносу, народу, нації, одна з основних її ознак, оскільки значною мірою забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його проявах – політичному, державному, економічному, культурному. Іншими словами, «мова народу, народності чи діаспори – то генетичний код національної культури, запорука самобутності та самозбереження» [1, с. 7].

Отже, глибинні знання про народзакладено передусім у його мові, зв'язній ланці поколінь, тій скарбниці, в якународ, за визначенням Панаса Мирного, складає «своє давнє життя, свої сподівання, розум, досвід, почування» [3].На думку В. Жайворонка, «не тільки людина впливає на мову, але й мова великою мірою формує особистість. У свою чергу, формування етносу без мови неможливе, бо остання є однією з ключових ознак нації». Отже, мова – не лише самоорганізована система мовних одиниць, а, образно кажучи, «національний мовний організм, що розвивається, взаємодіючи з різними сторонами життя етно-спільноти» [1, с.7-8].

Список використаних джерел:

1. Жайворонок В.Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
2. Іванишин В. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Видання четверте, доповнене. Дрогобич: Відродження, 1994. 218с.
3. Мирний П**.** Про мову. Мова рідна, слово рідне. К.:Грамота, 2007. С. 335.
4. Шевельов Ю. Українська літературна мова. Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. Харків, 1999. Т. 8. С. 83-100.
5. Edward Sapir. Language. An introduction to the study of speech. New York : Harcourt, 1921. 115 p.

Нагернюк Д.В.

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

ГОСТИННІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Гостинність є складним соціокультурним феноменом, який має багатовекторний характер та по-різному інтерпретується.Щодо походження терміна «гостинність» доцільно виділити два підходи. Згідно з першим, термін походить від латинського слова hospitium у такому значенні: 1) давня греко-римська морально-правова концепція гостинності як дане Богом право гостю і даний Богом обов’язок господаря; 2) гостьовий будинок, в якому приймали подорожуючих. Прихильники другого підходу вважають, що термін походить від старофранцузького слова «hospice» (хоспіс – будинок для приймання подорожуючих, тобто помешкання,

місце, в якому подорожуючі могли отримати прихисток та їжу) [1, с. 12].Інколи термін «гостинність» вживають у побутовому значенні як особливий вид привітності, хлібосольства господаря під час прийому гостей.

Гостинність – це явище, що формується виключно у соціуму на певному періоді його розвитку та являє собою соціокультурний феномен. Інститут гостинності є одним із найстаріших в історії людської цивілізації, що формується ще в архаїчному суспільстві. Прадавні людські цивілізації мали звичаї, обряди, ритуали прийому гостей. При цьому треба відмітити, що спостерігається схожість цих звичаїв та традицій серед різних народів та національностей світу. Культурі всіх народів притаманні правила прийому гостей, які, не дивлячись на певне національне забарвлення, універсальні: привітність, щедрість, заступництво, дружелюбність тощо.

В Європі формування інституту гостинності розпочалося з часів Давньої Греції, де він постає у вигляді так званої проксенії, або інституту договорів про взаємну гостинність. Подорожуючим надавалися основні послуги: у притулку і харчуванні, що дедалі частіше доповнювалися транспортними послугами, а згодом – розваг та відпочинку. Складалася сфера публічної гостинності, що разом із уявленнями про культурні норми у цій сфері перетворювалася вже на соціокультурний інститут. В цей же час формувалась філософія гостинності – та духовна основа, яка визначала її порядок, норми, провідні цінності тощо. У кожну добу в певних суспільствах ця філософія і сфера набувала конкретно-історичних форм.

Незалежно від концепції походження категорії «гостинність», генетично і еволюційно незмінним залишається змістовне значення – поєднане в триєдине людини – господаря та гостя (подорожуючого), стосунків між людьми (допомога, послуга, матеріальні продукти, товари) і місця, де відбуваються ці стосунки –

будинок для прийому гостей (подорожуючих), у якому вони можуть отримати прихисток і їжу.

В сучасних літературних джерелах поняття гостинності розглядається у соціальній і комерційній площині. Соціальна складова первинна в еволюції феномена гостинності й виявляється в морально-етичних (гуманістичних) відношеннях. Саме гуманістичний принцип – основа розвитку людського суспільства, відображена на побутовому рівні, згодом перенесена на соціальний, політичний, комерційний та інші типи відносин, зумовлює ототожнення індустрії гостинності зі сферою послуг. Морально-етичний принцип виявлений у толерантності міжособистісних стосунків у будь-якій сфері суспільних відносин.

Інша складова гостинності – комерційна, виявлена в організаційно-економічних формах підприємництва готельно-ресторанного профілю діяльності. Організаційно й технологічно ця галузь визнана на інституційному рівні UN WTO, авторитетними регіональними та національними професійними організаціями. Ознакою автентичності є нормативно-технологічна база, науково-методична робота, сформована мережа навчальних закладів з підготовки фахівців для цієї сфери, видання профільних періодичних видань.

Сьогодні індустрія гостинності – це сфера економіки зі швидкими темпами зростання, одна з головних складових сфери послуг, сформована з підприємств готельного і ресторанного бізнесу, які забезпечують комплекс послуг з проживання, харчування, побутового обслуговування, дозвілля, розваг та інших послуг, а також реалізації товарів.

Будучи складовою цивілізаційного, суспільного та індивідуального життя, гостинність формується на основі традицій, обрядів, ритуалів, вірувань і тому об’єднує певні спільноти, соціуми, людей через цей сакральний зв’язок. Гостинність виступає як своєрідна наскрізна комунікативна вісь глобалізованого світу, вісь, що

ґрунтується на ідеї спілкування і принципах її нерозривної єдності з буттям людини і соціуму.

Гостинність орієнтована на формування нових життєвих установок особистості. І тому повинна розглядатися як комплексний, системний феномен, щоб надати соціуму нового імпульсу для розвитку й здійснити кардинальні зміни у всіх сферах буття людини. Інститут гостинності, сформований протягом тисячоліть, може виконувати функцію взаємозв'язку, виступати своєрідним комунікатором між різними цивілізаціями, як акторами глобалізаційного процесу, гармонізувати певною мірою відносини між ними. Хоча остання функція є дещо проблематичною з огляду на суперечності в сучасному світі. Але варто пам'ятати, що кожна цивілізація має власну систему цінностей, свої традиції, які не повинні бути знищені чужоюкультурою, а навпаки, запобігти такому явищу й покликана гостинність.

У культурі гостинності різноманіття символів зумовило необхідність виділення серед них сутнісних, що стали основою історичних образів гостинності і здатні забезпечити міжкультурну комунікацію, сприяти взаємопорозумінню між етносами, які належать до різних цивілізацій.

У символіці гостинності відбиваються основні риси ментальності, доля етносів і цивілізацій, особливостей суспільної та індивідуальної свідомості. Гостинність постає системою символів ритуалу прийому гостя, дає можливість в образно-емоційному вигляді осягнути взаємозв'язок і своєрідність принципів гостинності різних народів. Символіка гостинності через образи-символи закріпила ідею глибинного взаємозв'язку з природою, стала основою самоідентифікації людини, етносу, народу.

Гостинність – це «секретний елемент» будь-якого турботливого обслуговування в готелях та ресторанах, який робить спогади приємнішими, а враження такими, що запам'ятовуються. Без відчуття, що про неї піклуються, людина, яка переступила поріг підприємства сфери послуг є споживачем, і лише

завдяки турботливому ставленню персоналу перетворюється на гостя. Відтак, гостинність в індустрії послуг – це майже аксіома. Підприємства сфери послуг, відповідно, при обслуговуванні гостей прагнуть забезпечити їм не лише високий рівень обслуговування та комфорту, але й постійно покращують сервісне обслуговування клієнтів, пропонуючи широкий набір додаткових та супутніх послуг, в тому числі інформаційні, побутові, посередницькі послуги, послуги бізнес-центру, поштово-телеграфні, послуги організації дозвілля, прокату, банківські послуги тощо [2].

Гостинність як соціокультурний феномен є специфічною моделлю моральної поведінки членів певної етнічної спільноти на основі системи діючих у ній звичаїв і ритуалів, норм моралі та права. Кожен етнос, віками виробляючи власні традиції у звичаєвій, обрядовій і повсякденній сферах, створює систему переваг у побуті, певні стандарти утилітарної поведінки. Етнонаціональні особливості складу гостинності зумовлені неоднаковим рівнем розвитку соціальної культури в різних регіонах світу та впливом місцевих звичаїв, обрядів, смаків і вподобань.

Список використаних джерел:

1. УокерДж.Р. Введение в гостеприимство : учебник; пер. с англ. Н.Н. Михайлова. Москва: ЮНИТИ, 1999. 464 с.

2. Дишкантюк О.В. Формуваннння інфраструктурного забезпечення сфери гостинності. *Економіст.* 2016. №7. С. 25-28.

Ніколаєва А.А.,

старший викладач кафедри української мови та літератури

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ВИХОВНА МЕТА ЧИТАННЯ В ПОЛІВИМІРНОМУ АСПЕКТІ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ

В даній розвідці мова йдеться про історію та функціональне відображення дійсності в художній літературі для дітей та місце і роль художньої книги спрямованої до дитячої аудиторії.

Ключові слова: художня література для дітей, співтворчість вчителя і дитини у вивченні літературних творів, особливості психолого педагогічної співпраці дитини і вчителя в контексти вивчення мистецтва слова.

Кожен усвідомлює величезну роль дитячої книги у формуванні світогляду дитини. Книга для дитини – основа розумового розвитку. Вона допомагає пізнавати навколишній світ, супроводжує від народження до становлення і формування особистості. Дитяча книга чинить величезний вплив на покоління та процеси, що відбуваються у сучасному житті, вона як символ відродження української культури повинна стати орієнтиром у житті юного українця. Така книга має бути написана з урахуванням інтересів, захоплень дитини, її підвищеної емоційності і гостроти реакції на події, безпосередності сприймання навколишнього світу. Дитяча література готуємаленького читача до дорослого життя, вона є важливим засобом навчання і виховання.

Візначний український педагог Антон Макаренко стверджував: «коли ми говоримо про літературу для дітей, ми водночас відчуваємо два визначення: по-перше, ми стверджуємо, що ця література також має бути художньою, по-друге, вона має якісь особливості, які роблять її саме літературою для дітей… Особливості,

які відрізняють «дитячу» літературу від «дорослої» полягають не в тому, про що розповідається, а в тому, як розповідається. І якщо письменник бідний у своїй реалістичній правді, невиразний і нерозбірливий в образах, скупий у своїх емоціях ми засудимо його твір, незалежно від того, як він застосував художні прийоми, лаконічний він чи багатослівний, змальовує природу чи обходиться без неї».

Дитяча література має свою специфіку, що зумовлюється віковими особливостями читачів (адресується дітям певних вікових категорій), дидактизмом, мовою творів, педагогічною спрямованістю. Тому мають бути особливі вимоги до книг, що входять в коло дитячого читання. Есеїст Євген Сверстюк зазначив: «У світі прийнято вивчати твори за вибором вчителя, а не обов'язково, не в стилі совєцьких уніфікованих програм. Якщо вчитель любить якийсь твір, навіщо його силувати аналізувати якийсь інший?».

Завдяки художній літературі для дітей кожна дитина має змогу розкрити свої творчі здібності, реалізувати потаємні задуми щодо проби сил у літературній творчості, в мистецтві, розширити світ своїх захоплень. Через читання дитячих книг відбувається формування первинного уявлення про прекрасне, мистецькі жанри та напрямки, відчуття краси поетичного чи прозового твору; поглиблюється вивчення мистецтва, художньої літератури, фольклору; стимулюється власна творчість дитини, її національні погляди тощо. Варто підкреслити: естетичне та національне виховання грунтується, насамперед на читанні дітей і підлітків. Важливо, щоб таке читання набуло системних ознак, не було випадковим, фрагментарним.

Визначний гуманітарій Олександр Грушевський підкреслював, що для виховання дітей у руслі національних традицій необхідна «спеціальна» дитяча література. Проста, зрозуміла, чиста- як око, ясна, світла, мов срібний струмок гірського водоспаду з найтоншими переливами фарб, прекрасними, немов дитячі душі… Вона повинна бути весела й бурхлива, як той же водоспад, і тихо- спокійна,

задумливо мрійлива, як плесо широкого ставу в місячну нічку, а також природна, мов затінок в спеку.

До XIX століття література для дітей не виділялась як специфічна галузь словесного мистецтва і була невіддільною від «дорослої»

З виникненням шкіл та бібліотек при яких дедалі чіткіше вирізняється морально-дидактичне та навчально-пізнавальне спрямування літературних творів. В античному та середньовічному світі не фіксували окремих творів, що призначались спеціально для дітей.На переконання видатного українського мислителя Є. О. Сверстюка: «Хрестоматійні класичні речі Гете чи Шевченка, Ібсена чи Франка залишаються недоступними для людини без виробленої духовної культури».

Поштовхом для розвитку дитячої літератури в Україні було виникнення друкарства. До друку перших книжок, як вважає професор Іван Огієнко у своїй праці «Історія українського друкарства», причетний українець за походженням Святополк Фіоль, який видав у Кракові в 1491р. «Осьмигласник» і «Часословець». Ці ідеї митрополита Іларіона є актуальними не лише для минувшини, а й для сьогодення й майбутнього. На думку Є. О. Сверстюка «більшість із ти хто, захищається «насильного » введення в школу основ християнської етики, не має поняття про учительський зміст Біблії».

В Україні дітей навчали і за книжками білоруса Франциска-Георгія Скорини, який видав у Празі книжки «руською мовою». Тут одна по одній виходили «Псалтир» та 23 книги Старого Заповіту під загальною назвою «Біблія руська». Згодом його ж зусиллями були видані у Вільно «Апостол» і «Мала Подорожна Книжиця».

В Україні розвиток книгодрукування пов’язаний з діяльністю Івана Федорова, який в 1575 р. у Львові видав «Апостол» і «Азбуку». Подвижництво Івана Федорова стало можливим завдяки великій матеріальній підтримці і духовній допомозі активістів місцевого релігійно просвітницького братства. В Острозі він відкрив

друкарню й друкував новий «Буквар». Євген Сверстюк стверджував «покоління, яке не пройшло азбуки релігійної освіти, залишається на пів освіченим і на пів культурним».

На середину XVII ст. припадає на творчість українського, власне дитячого письменника Климентія Зіновіїва, який у своїх гуманістичних роздумах і поетичних творах виявив особливу любов до знедолених дітей. У XVIII ст. літературу для дітей збагатили Іван та Ігнатій Максимовичі, Іван Пашковський, Григорій Сковорода своїми різножанровими творами для дитячого читання ніби вінчав довгий процес зародження дитячої літератури епохи українського ренесансу і бароко.

Твори нової і новітньої літератури представлені іменами Т. Шевченка, Марка Вовчка, Панаса Мирного, Олени Пчілки, І. Франка, Лесі Українки, Б. Грінченка, С. Васильченка. Вони заклали основи української літератури для дітей, теоретично її обгрунтували, осмислили специфіку і значення.

Справедливо вважають теоретиком і критиком дитячої літератури Івана Франка, який у передмові до збірки казок " Коли ще звірі говорили " писав, що твори повинні знайомити дитину з життям, не прикрашати його: " Література, навіть для молодіжі, не е кашка на молоці і мусить не раз оперувати різкими штрихами, інакше буде не малюванням, а фальшуванням дійсності ".

Письменник до кола дитячого читання не радив включати твори, в яких фантастичні образи побудовані на основі містичних уявлень, хоча не заперечував ролі та місця фантастики в цілому: "Я бажав би, щоб наші діти в інтересі здорового і морального розвою якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно ясно.." і радив "вибирати твори, які образують розум, облагороднюють почуття, будять рівночасно розум і дух і душі" ("Пригоди Робінзона Крузо " Д. Дефо, "" Хатина дядечка Тома " Г. Бічер- Стоу, пригодницькі романи Ф. Купера, повісті Г. Квітки-Основ'яненка, "Гамалія", "Москалева криниця" Т.Шевченка).

Особливу увагу Іван Франко надавав казкам про тварин. Він особисто уклав збірку казок для дітей під назвою «Коли ще звірі говорили». Визначний геній української культури прохав сходознавця Агатангела Кримського привести з наукової експедиції на Ісламський Схід добірку фольклорних творів мусульманських народів для опікуваного ним першого українського часопису для дітей «Дзвінок», саме тому він стверджував, «Бажаючи вибрати для наших дітей книжечку щонайкращих казок різних часів і народів, я зупинився поперед усього на тих, де оповідається про самих звірів. Вони найбільше відповідають смакові дітей від шести до дванадцяти літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та уяву до явищ природи». Велику увагу письменник приділяв естетичному оформленню дитячої книги.

На жаль, у сучасних умовах глобальної інформатизації суспільства місце та роль дитячої книги дещо знецінилися. Не є таємницею, що діти раннього віку швидше долучаються до відеопродукції та комп'ютерних програм, ніж починають говорити. Науковці пояснюють таку ситуацію низкою об'єктивних та суб'єктивних причин, але аж ніяк не виправдовують її. Сьогодні досить часто в ефірі, у пресі, на книжковому ринку спостерігаємо засилля несмаку, комерційної псевдокультури, а серед деяких психологів навіть побутує думка, шо ті книги, які читає дитина перші 7 років свого життя, у подальшому формують її долю. У процесі спілкування з книгою дитині відкривається світ у всій його багатоманітній цілісності, краса людських взаємин та цінностей буття. Читаючи, дитина розвиває свій інтелект, пам'ять, увагу, уяву; вчиться думати, аналізувати, засвоювати та використовувати досвід; зіставляти, робити висновки. Спілкування з книгою розвиває мовлення дитини, робить його образним, красивим.

Видання літератури для дітей-справа особлива, адже дитина тимчасовий, швидкоплинний читач. Сьогодні він наш, а завтра- вже не наш. І треба встигнути

якомога більше дати йому, вплинути на нього, поки він ще піддається нашому впливу, поки він ще не розпочав соромитись усього дитячого.

Найважливішою метою виховання людини взагалі,- на думку видатного українського письменника, який все своє життя присвятив творчості для дітей, Всеволода Нестайка-є виховання серцем, до якого веде багато шляхів. Виховання серця-справа тонка і вимагає від вихователів, дитячих письменників, передусім особистого багатства душі. Якісна, яскраво оформлена книжка у руках батьків і педагогів має бути одним із найдієвіших та найбільш ефективних шляхів, навіть у часи інформаційних технологій.

Список використаної літератури:

1.Макаренко А. Стиль дитячої літератури / Українська дитяча К.-Ч.2. - 1992. 1. література : хрестоматія/ А. Макаренко.

2. Франко 1. 3 передмови до збірки казок «Коли ще звірі говорили» Українська дитяча література : хрестоматія.-К. -Ч.1. 1992.

3. Нестайко В. Відповідальність літератури для найменших.

Пахольчук І. С.,

к. і. н., доцент Комунальний вищий навчальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т. Г. Шевченка»

РАФАЕЛЬ ЛЕМКІН ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКУ ЯК АКТ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ

Розкриваються причини і методи організації в Україні Голодомору 1932- 33 років як про свідомо сплановану і значною мірою реалізовану комуністичним режимом СРСР акцію, яку американський юрист Рафаель Лемкін переконливо обгрунтовано підвів під визначення геноциду, метою якого було винищення

української нації.

Ключові слова: Геноцид, Голодомор, Голокост, колективізація, комуністичний режим, Конвенція ООН, культурні традиції, національна ідентичність, російська імперіалістична політика.

Pakholchuk I.S., Ph.D. in History., Associate Professor Municipal Higher Educational Institution
"Uman Humanitarian and Pedagogical College named after
Taras Shevchenko"

RAFAEL LEMKIN ON THE HOLODOMOR-GENOCIDE OF THE UKRAINIAN PEOPLE

The reasons and methods of organizing the Holodomor of 1932-33 in Ukraine as a deliberately planned and largely implemented by the communist regime of the

USSR action, which the American lawyer Raphael Lemkin rightly summed up as agenocide aimed at the extermination of the Ukrainian nation.

Keywords: Genocide, Holodomor, Holocaust, collectivization, communist regime, UN Convention, cultural traditions, national identity, Russian imperialist policy,

На початку березня 2022 року Міжнародний суд ООН у Гаазі провів слухання за позовом України до Росії щодо тлумачення нею Конвенції про геноцид як основу для її агресивних дій у нашій країні. Україна вважає, що Росія спотворює поняття "геноцид" для виправдання агресії і наполягає на забезпечувальних заходах щодо Росії.

Поняття «геноцид» (від гр. genos - раса, нація та рим. «cide» - вбивати) стало у XX столітті розмінною картою в суперечках політиків, істориків і юристів. Це стосується не тільки Голодомору в Україні, а й багатьох інших трагедій світового масштабу - винищення младотурками вірменів у 1915-1916 рр., єврейського Голокосту, організованого нацистами під час Другої світової війни, масових убивств камбоджийців «червоними кхмерами» у 70-80-х рр. минулого століття, етнічних чисток у Руанді в 90-х рр., зовсім недавніх злочинів часів громадянської війни в Югославії.

Геноцид є одним з найстрашніших і найганебніших злочинів відомих людству з прадавніх часів. Три з половиною століття Росія веде проти України масштабну війну, яка із 2014 року набуває щораз більш виразнішого гібридно-геноцидного характеру, кінцева мета якого, чітко простежується в словах колишньої заступниці міністра закордонних справ України Олени Зеркаль: «Росія – це не проблемний сусід, з яким можна домовитися, «просто переставши стріляти», а «екзистенційний ворог», метою якого є повне знищення Української держави» [1]. Промовистим доказом такого плану стала

стаття московського політтехнолога Тимофія Сєргєйцева під назвою «Що Росія має зробити з Україною» на державному російському інформагентстві «РИА Новости», яка відображає офіційну позицію Кремля.

Характеризуючи викладене у цій україномобській статті як доказ геноциду президент України Володимир Зеленський звернув увагу на те, що у ній «описується чіткий і прорахований порядок знищення усього, що робить українців українцями … Сказано, що потрібно провести «деукраїнізацію» і «деєвропеїзацію»України, що навіть назву нашої держави треба стерти» [2].

Наразі весь світ є свідком рашистських намагань щодо практичного втілення цих ідей. Найважливіші для московського імперіалізму складові їх реалізації розкриває філософ Сергій Дацюк: «Стратегія війни Росії проти України має три складові – знищення української нації як етносу, знищення специфічної української ідентичності та фізичне знищення українців…, що заважають створенню імперської Росії» [3]. Перманентне застосування цих трьох складових російського імперіалізму стосовно України в певні історичні періоди набуває виразних ознак геноциду, найпереконливішою ілюстрацією якого був Голодомор 1932-1933 років. На думку Юрія Щербака, - «глобальна трагедія, на жаль, і досі маловідома людству» [4, с. 12].

Появою на світ терміну «геноцид» людство зобов’язане Рафаелю Лемкіну – польському та американському юристу, авторові проекту Конвенції ООН щодо попередження цього злочину та покарання за нього, яка лягла в основу всіх відповідних сучасних міжнародних і національних правничих актів. Ще у 1933 році на Конференції з міжнародного права Лемкін запропонував цей термін. Сам термін геноцид уперше запроваджено в обіг у 1944 році в його книзі «Нацистський режимв окупованій Європі».

Уперше на офіційно-правовому рівні термін «геноцид» вжито в жовтні 1945 року в обвинувачувальному висновку Нюрнберзького суду над

нацистськими злочинцями, що «... здійснювали навмисний і систематичний геноцид, тобто винищення расових і національних груп, винищення цивільного населення частини окупованих територій з метою знищення певних народів і класів, визначених національних, етнічних і релігійних груп, особливо євреїв, поляків і циган, а також інших» [5]. Євреї це правове визначення назвали Голокостом.

Потужний поштовх на гуманістичний процес запобігання масштабним убивствам дала ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН (11.12.1946 р.) Резолюція про попередження злочину геноциду і покарання за нього. Після цієї Резолюції термін міцно закріпився в міжнародній практиці: «Згідно з нормами міжнародного права, геноцид є злочином, який засуджує цивілізований світ і за здійснення якогоголовні винуватці мають бути піддані покаранню» [5].

Нарешті, Конвенція ухвалена Асамблеєю ООН в грудні 1948 року, визначає геноцид як «сукупність дій, здійснених із наміром знищити повністю або частковонаціональну, етнічну або релігійну групу як таку» [6].

Будь-якому неупередженому дослідникові не важко провести паралелі між Голокостом і Голодомором. Теж саме міг би зробити й Нюрнберг-2, засудивши більшовицько-комуністичні злочини проти людства. Якби у 1948-му році Асамблея ООН проголосувала авторський текст Конвенції Рафаеля Лемкіна без змін, то весь світ визнав би Голодомор геноцидом Але, на жаль, із певних причин такого міжнародного процесу не відбулося. На вимогу радянської делегації з тексту Лемкіна було вилучене положення про визнання геноцидом «навмисного винищення соціальних груп або їх частин», що й відбулося в СРСР 1933-го року з українським селянством.

Ще однією підставою піддати сумніву геноцидний характер Голодомору 1932- 1933 рр. є те, що трагічні події «відбулися до набуття чинності Конвенції», Погодитися із таким аргументом, означає суперечити самому собі.

Так вважають чимало сучасних дослідників правової проблематики Голодомору. Історія має прецеденти: «Термін використовувався на Нюрнберзькому процесі 1945 року, стосовно подій в Туреччині 1915 року тощо. Зокрема, термін «вірменський геноцид» застосовується в численних монографіях, хоча трапився задовго до Голодомору 1932–1933 рр. в Україні», – пише в своїй науковій роботі докторка права, керівниця Центру міжнародного захисту прав людини на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» Мирослава Антонович. [7].

Біля 40 років після ухвалення цього документа визначення геноциду та його розуміння у Західному суспільстві майже повністю зосереджувалося на Голокості та долі євреїв під час Другої світової війни. Багато часу й зусиль пішло на те, щоб науковці й політичні діячі здобули можливість сміливо застосовувати термін «геноцид» і до інших історичних прикладів, таких, як різанини вірмен 1915 року таГолодомору 1932-1933 років в Україні.

Не в змозі вплинути на зміну цього рішення Асамблеї ООН, Рафаель Лемкін довів геноцидні дії Кремля відносно українців іншим методом. Нам, громадянам України, чиї предки пережили жахливу трагедію століття, цікаво було б знати точку зору цього титана юридичної думки про голод 1932-1933 рр. у нашій країні. Тим більше, що єдиного погляду на це питання в нашому суспільстві, на жаль, немає й досі. Він зробив це з застосуванням визначених ним же чотирьох етапів нищення української нації комуністичним режимом. Як зазначає канадський історик і політолог українського походження Роман Сербин, цей аналіз чотириступеневого знищення української нації є основним внеском Рафаеля Лемкіна у вивчення українського геноциду.

Першим етапом було винищення більшовиками нашої національної еліти, повну відсутність якої ми, як відомо, переживаємо й досі.

Другим етапом геноциду українців, за Лемкіним, була ліквідація Кремлем нашої національної церкви.

Третім - знищення значної частини українського селянства.

І, нарешті, четвертим - змішування українського народу з іншими національностями шляхом переселення останніх на українські терени [8].

Оскільки на всіх чотирьох етапах нищення українців антинаціональний характер цих дій комуністів був визначальним і очевидним, то, на думку Рафаеля Лемкіна, всі вони згідно Конвенції ООН від 1948 року підпадають під визначення геноциду. Проте кілька світових держав, які входили тоді до Ради безпеки ООН, а серед них і СРСР, із суто політичних міркувань не визнали за потрібне включити це доповнення автора Конвенції до її тексту. Тоді, 11 вересня 1951 р. мужній учений виступає перед чотиритисячною аудиторією в «Мангеттен центрі» у Нью- Йорку з доповіддю «Радянський геноцид в Україні», яку згодом було видано 28-мамовами світу.

Щодо першого етапу винищення української еліти, то уже на початку своєї доповіді Рафаель Лемкін наголошує на тому, що «це не просто масове вбивство. Це – геноцид». На основі незаперечних фактів переконливо доводить, що Голодомор «є класичним прикладом радянського геноциду, найдовшого й наймасштабнішого експерименту з русифікації, а саме - винищення української нації». Це, на думку Лемкіна, було логічним продовженням російської імперської політики, антигуманними проявами якої свого часу були «потоплення 10 тисяч кримських татар за наказом Катерини Великої, масові вбивства Івана Грозного за сприяння «відділів СС» - опричнини, винищення царем Миколою І польських національних лідерів та українських католиків і низка єврейських погромів, які періодично плямували російську історію» [8].

Це вже після Голодомору, російські політики, цинічно використовуючи

його трагічні для української нації наслідки, безцеремонно, як сказав про це Євген Маланюк: «наркотизують різними міфами (спільна історія, спільний цар, спільний соціалізм чи брак географічних кордонів)» суспільну свідомість, мовляв, росіяни й українці - це одна нація зі спільною культурою та історією [9, с. 34]. До Голодомору, який зруйнував не тільки соціально-економічний та побутовий уклад життя, а й викорінив культурні традиції українського народу та знищив їх носіїв, жоден об'єктивний учений не погодився б із цією імперською маячнею. Таким був і Рафаель Лемкін, переконаний у тому, «що українець не є і ніколи не був росіянином. Його культура, його темперамент, його мова, його релігія - все є інакше. Він відмовлявся від колективізації, приймаючи радше депортацію і навіть смерть. Тому було особливо важливо пристосувати українця до прокрустового зразка ідеальної радянської людини» [8]**.** Людини інфантильної, із зруйнованою та нав’язаною новою уніфікованою ідентичністю, схильної вірити у комуністичне диво, поклонятися перед авторитетом влади.

Розкриваючи другий етап геноциду українців, вчений наводить факти нищення комуністами церков, а також священиків і церковних ієрархів – «душі України»: «У період між 1926-м і 1932-м роками було ліквідовано Українську Православну Автокефальну церкву; було вбито 10 тис. священиків і митрополита Липківського. У 1945 р., коли радянську владу було встановлено в Західній Україні, подібна доля спіткала й Українську Католицьку Церкву. Факт, що перед ліквідацією цієї Церкви їй запропонували можливість приєднатися до Російського Патріархату в Москві - політичного знаряддя Кремля, - вказує на те, що єдиною метою тієї акції була русифікація»[8].

Ось чим була насправді насильницька русифікація. І знати про це було б корисно передусім тим, хто сьогодні повсюдно верещить про «примусову українізацію» та «нацифікацію» в сучасній Україні. Незаперечні факти

засвідчують інше: північно-східний сусід не лише привласнив найпривабливіші сторінки нашої вітчизняної історії, а й наразі прагне за допомогою старих і нових міфів та імперських методів довести світові, що України «ніколи не було», а, якщо й була, то лише, як рівна серед рівних, щаслива й заможна – Радянська соціалістична республіка.

Ведучи мову про більшовицькі репресії проти українських селян, Лемкін як людина західної культури називає їх фермерами, якими вони й були насправді за своєю суттю до 1933 року. Почуття національної ідентичності українського селянина у поєднанні з його ментальним індивідуалізмом суперечило ідеології Комуністичної партії. Це було основою українського націоналізму і становило загрозу єдності та самому існуванню СРСР. Саме тому об'єктом злочину геноциду стала українська нація, для послаблення якої сталінський тоталітарний режим здійснив геноцидне винищення українського селянства як питомої частини нації і джерела її духовної та матеріальної сили.

Отже, третє вістря радянської атаки й було спрямоване проти цієї великої маси незалежних селян, зберігачів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, національного духу України. Зброя, яку застосовували проти них, є, мабуть, найстрашнішою з усіх - виморювання голодом. У документах Політбюро ЦК КП(б)У збереглося свідчення про те, як восени 1932 року організовувалися з України так звані «зелені ешелони» для забезпечення промислових центрів Росії продуктами харчування до жовтневих свят. З України вивозили вже не тільки посівний матеріал, але й, навіть квашені огірки, капусту та помідори. Протягом 1932 і 1933 років 5 мільйонів українців померли з голоду; від жорстокості, яку 28 травня 1934 року 73-й Конґрес (США) засудив як нелюдську [9]. Американський історик, професор Києво-Могилянської академії, дослідник Голодомору в Україні Джеймс Мейс подає число – до 7 млн [9]. Утім, іноді кати українського народу забували про

конспірацію вчиненого ними злочину й, не особливо ховаючись, самі цинічно заявляли про свої перемоги. Так, генсек ЦК КП(б)У Станіслав Косіор другого грудня 1933 року заявив у газеті «Известия» буквально таке: «Украинский национализм - наша главная угроза. Украинское крестьянство было принесено в жертву, чтобы искоренить этот национализм...» [11].

Четверте вістря геноциду визначене Р. Лемкіним - це фрагментація народу шляхом переселення в Україну представників інших народів Радянського Союзу (передовсім – росіян) та розпорошення українців по всій Східній Європі, щоб була знищена їх єдність як окремої етнічної групи. Між 1926 і 1939 роками частка українців в населенні УРСР знизилася з 80 до 73 відсотків, в абсолютних числах - з 23,2 мільйонів до 19,6 мільйонів, тоді як неукраїнське населення зросло на 5,6 мільйонів. Якщо взяти до уваги, що колись Україна мала найбільший рівень приросту населення в Європі, приблизно 800 тисяч річно, то можна легко побачити, що російська політика досягла бажаного результату [8].

За підрахунками французьких демографів, внаслідок голодомору в Україні не народився мільйон дітей. На загальні цифри смертності вплинуло й віддане тоді владою розпорядження ЗАГСам не реєструвати смерть дітей віком до одного року. Вчені дійшли висновку, що оскільки у цей період помирали переважно діти й молодь, середня тривалість життя українців у 1933 році становила 7,3 роки у чоловіків і 10,9 років у жінок. За всю історію людства подібних показників ніде незафіксовано [9].

Проте, кожний геноцид – унікальний, своєрідний. При всій повазі до колосального внеску Лемкіна щодо засудження злочинів російського більшовизму проти українського народу, варто зазначити, що він дав напрямок, але з об’єктивних причин не дійшов до кінця. Наприклад, Лемкін не сказав про знищених голодом щонайменше трьох мільйонів українців (Кубань, Північний

Кавказ, Нижнє Поволжя, Казахстан) поза межами УРСР [12]. А це треба додати догеноциду, відповідно до Конвенції Об'єднаних Націй.

В Україні першим правовим актом, який кваліфікував Голодомор як акт геноциду, був Закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», ухвалений Верховною Радою 28 листопада 2006-го року. Стаття 1 цього документа встановила: «Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом українського народу» [6]. Закон став політико-правовим підґрунтям для проведення масштабного офіційного розслідування злочину геноциду в Україні в 1932-1933 роках.

Післямова. Тема Голодомору була табуйованою в СРСР. Допоки існував комуністичний режим, навіть говорити про голод 1932-1933 років було суворо заборонено. За оцінками істориків, Голодомор забрав життя до 9 млн українців. «У найлютіші місяці Голодомору, що випали на весну 1933 року, кожну хвилину в Україні гинули 19 людей, щогодини – тисяча і майже 25 тисяч – щодня» [12].

Наразі й дедалі більше науковців визнає, що жахливий голод 1932-1933 років в Україні відповідає критеріям злочину геноциду. Більше того, деякі з них доходять висновку, що загальний контекст радянських репресій в Україні, починаючи з 1920- х до щонайменше кінця 1940-х років, становив геноцид, і Голодомор 1932-1933 років був одним з актів геноциду, вчинений у контексті серії аналогічних дій, спрямованих проти української нації. Іншими словами, в широкому контексті Голодомор був організований як один із серії злочинів, спрямованих на знищення в XX ст. української нації цілком або частково.

На жаль, але й сьогодні в Україні та за її межами є люди, а серед них і науковці, які не соромляться й надалі стверджувати, як то й робили і роблять апологети сталінізму, що геноцидний характер голоду 1932-1933 років в Україні - це лише політичні спекуляції націоналістів. Але тоді так само

заперечується геноцидна суть Голокосту. Уже тому, що як перший, так і другий злочин проти людства підвела під те саме своє визначення «геноциду» одна й та ж людина - Рафаель Лемкін. Сьогодні, коли агресивний східний сусід веде проти нас небачених із 1939- 1945 рр. масштабів війну, як ніколи варто пам'ятати слова видатного науковця- правника Рафаеля Лемкіна: «Доки Україна зберігає свою національну суть, доки її народ продовжує думати про себе як про українців і домагається незалежності, доти вона становить серйозну загрозу для самої суті совєтизму. Нічого дивного, що комуністичні вожді надавали якнайбільшого значення русифікації цього самостійного мислячого члена «союзу республік» і вирішили переробити його, пристосувавши до свого зразка єдиної російської нації» [6]. Так само, у притомної більшості народів світу не викликають подиву рашистські намагання видати загарбницьку війну 2022 року проти нашого народу за якусь «спеціальну операцію» з метою «демілітаризації» й «денацифікації» України.

Справу Р. Лемкіна стосовно визначення характеру комуністичного Голодомору, як спрямованого геноциду народу продовжив американський історик Джеймс Мейс, який в повній мірі осягнув зв'язок трагедії 1933 р. зі станом сучасного українського суспільства, назвавши його постгеноцидним, цим самим вплинувши на переосмислення всієї історії ХХ століття. Адже, як справедливо зауважив С. Кульчицький, «знання пов'язаних з Голодомором подій не може не привести до переосмислення всієї історії ХХ століття. Хоч який він болісний цей процес переосмислення, але він позбавляє людину засвоєних з дитинства фальшивих догм, допомагає їй адекватно реагувати на швидкоплинні події сьогодення, зберігати душевний спокій» [13].

Наразі Голодомор в Україні 1932–1933 років визнали геноцидом 18 країн світу, а ще у низці країн – органи влади їхніх окремих територіальних одиниць. Є вагомі об'єктивні та суб'єктивні підстави сподіватися, що на тлі

кривавих злочинів проти людства, якими російська воєнщина так щедро усіяла значні території України, процес міжнародного визнання Голодомору, як і його засудження буде справедливо й успішно завершено. По іншому й не може бути, адже непокаране зло породжує інше зло. Хочеться сподіватися, що цю істину за вісімдесят років збагнули не лише українці.

Список літератури:

1. Мета Росії – знищити Україну. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrrain.com/meta_rosii_znishhiti_ukrainu-_zerkal.html

2. Прищепа Я. Зеленський: стаття РИА Новости «Що Росія повинна зробити з Україною» - доказ геноциду для трибуналу. [Електронний ресурс] / Я. Прищепа – Режим доступу: https://suspilne.media/225218-zelenskij-statta-so-rosia-povinna-zrobiti-z-ukrainou-e-dokazom-genocidu-dla-tribunalu/

3. Дацюк С. Війна Росії проти України: три складові. [Електронний ресурс] / С. Дацюк – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n79texts/Dacyuk_Try_skladovi_vijny.htm

4. Щербак, Юрій. Україна в зоні турбулентності: демони минулого і тривоги XXI століття: Роздуми. Порівняння. Передбачення. Статті. Виступи:2003-2010 рр ./ Ю. М. Щербак; Післям. М. Слабошпицького. – К.: Укр. Письменник, 2010. – С. 414.

5. Мохончук С. М. Злочин геноциду: історичне визначення та конвенціальне закріплення у міжнародному кримінальному праві [Електронний ресурс] / С. М. Мохончук / Університетські наукові записки. – 2011. - № 3. – С. 356-361 - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_3_51

6. Визнання в світі Голодомору актом геноциду. [Електронний ресурс] – Режимдоступу: https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-holodomoru-henotsydom/

7. Назарчук І. Голодомор-геноцид: Україна пам’ятає. Чи визнає більшість світу? [Електронний ресурс] / І. Назарчук – Режим доступу:

https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-henotsyd-ukrayina-pamyataye-chy-vyznaye-svit/31576337.html

8. Радянський геноцид в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/1349371.html

9. Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://libya.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/4023-golodomor- 1932-33-rokiv-cifri-ta-fakti

10. Ґудзь В. Джеймс Мейс про український геноцид 1933 року і його наслідки для сучасного суспільства. [Електронний ресурс] / В. Гудзь. – Режим доступу file:///C:/Users/Lenovo/AppData/Local/Temp/Ukralm_2013_11_8-3.pdf

11. Магрицкая И. Голодомор 1932-1933 годов был геноцидом [Електронний ресурс] / И. Магрицкая – Режим доступу: http://paralel-media.com.ua/p29476.html

12. Голодомор геноцид українців [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://belarus.mfa.gov.ua/ru/news/52608-golodomor-genocid-ukrajinciv

13. Кульчицький С. В. Голод проти волі / С. В. Кульчицький // Україна молода. – 2002. – 23 листопада.

Поліщук О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін,

Уманський національний університет садівництва

ЗНАЧЕННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ УМОВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Проблема традиційних форм професійної освіти полягає в тому, що випускник, як правило, готовий до оволодіння професійними функціями, але не до їх реалізації[1]. Раніше до цього факту керівники ставилися спокійно, витрачаючи чималі кошти на «доведення» новоприбулого дипломованого фахівця. На це виділялося достатньо багато часу – від одного року до трьох. Молодий спеціаліст не завжди виконував загальні вимоги, йому прощалися помилки, його доучувати, прикріпляли спеціальних наставників. У зв'язку з переходом України до ринкової економіки проявилася тенденція переваги при прийомі на роботу тих, хто вже пройшов період доучування, має необхідний досвід і здатний відразу ефективно працювати[2]. Така зміна вимог роботодавців до випускників ВНЗ зумовила зміни цілей вищої освіти і параметрів її якості, коли результатом стає готовність людини до ефективного виконання виробничих функцій. Виявом такої готовності є компетентність[3]. Реформування вітчизняної вищої освіти передбачає реалізацію компетентнісного підходу до постановки цілей, оцінки якості, відбору змісту і методів професійної підготовки фахівця [4].

Враховуючи особливості системи освіти, навчання і виховання студентів аграрного університету, формування правової компетентності майбутніх менеджерів розглядається нами через систему освітніх і виховних заходів, що

формують особистість студента, які передбачають оволодіння правовими знаннями та вміннями, виховання моральних якостей. Узагальнюючим результатом навчання і виховання є формування системи ціннісних орієнтацій, установок, поглядів у менеджера аграрної сфери, готовності до різноманітних форм правової діяльності.

Експериментальне дослідження процесу формування правової компетентності майбутніх менеджерів здійснювалося протягом трьох років і складалося з чотирьох етапів: пілотажного, констатувального, формувального та контрольного.

Аналіз кожного з етапів дозволив узагальнити і систематизувати результати експериментальної роботи в цілому.

Пілотажне дослідження розглядається, як спрямовуючий етап, що створює основу для наступних. Мета його полягає у тому, щоб:

1. Зорієнтувати педагогів і студентів, що беруть участь в експериментальній роботі, в цілях і завданнях нашого дослідження.

2. Обговорити та узгодити методи і форми експериментальної роботи зі студентамита педагогами.

3. Сформувати інтерес і позитивну мотивацію у студентів до експериментальної роботи.

4. Виявити наявні у аграрних ВНЗ умови для побудови процесу формування правової компетентності у майбутніх менеджерів.

Процес діяльності напілотажномуетапі(таблиця 1) включав кількапослідовних кроків:

-оцінка реальноїситуації, виявленняпроблем (на підставі вивченоїпсихолого-педагогічної літератури);

-постановка цілей і завдань дослідження;

-визначення способів вирішення поставлених завдань;

-підведення підсумків, підготовка пакету документів інформаційного характеру.

Таблиця1

Основний зміст діяльностінапілотажномуетапі експерименту

Мета	Форми і методи	Основний зміст	Результат
1. Оцінка сучасного стану проблеми формування правої компетентності майбутніх менеджерів	Лекція -бесіда, дискусія	Огляд психолого-педагогічної літератури.Відповіді на підготовлені запитання, складені на основі лекційного матеріалу та практичного досвіду.	Формування загальнихуявленьу студентів та доповнення наявних знань у педагогів про сучасний стан процесу формування правої компетентності майбутніх менеджерів
2. Постановка цілей і завдань дослідження	Лекція -бесіда	Виклад цілей, завдань, гіпотези дослідження. Відповіді на підготовлені питання.	Орієнтуванняв цілях і завданняхдослідження ,умови його проведення
3. Визначення способів вирішення поставлених завдань	Лекція -бесіда	1.Виклад основних способів вирішення поставлених завдань 2.Аналіз та обговорення відповідей,із залученням студентів до аргументації.	Формування загального уявлення про методи і форми проведення дослідження.
4.Підведення підсумків	Робота з посібниками, методичними рекомендаціями	Надання пакета інформаційної документації	Ознайомлення з пакетом документів

Згідно Державного стандарту, підготовка майбутніх менеджерів представляє багато профільну систему, що об'єднує три відносно самостійні, але взаємопов'язані і взаємообумовлені цикли: соціально-гуманітарної; фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної; професійної та практичної підготовки.

Розглянемо потенціал дисциплін професійної та практичної підготовкиу

формуванні правової компетентності майбутніх менеджерів.

Категорія «потенціал» відноситься до числа загальнонаукових понять, методологічне значення яких надзвичайно важливе для педагогіки.

Сутність потенціалу у тому, що: по-перше, він становить сукупність властивостей, можливостей, здібностей, накоплених системою в процесі її становлення і розвитку; по-друге, дозволяє актуалізувати і практично застосувати наявні здібностіі можливості; по-третє,виступає як основа для майбутнього розвитку, у процесі діяльності використовуються не тільки наявні сили іздібності, алеі народжуються нові.

Така багато вимірність зв'язків і відносин відображає багатоплановість реальних можливостей, властивих будь-якому процесу розвитку.

Ми у своєму дослідженні під потенціалом дисциплін професійної та практичної підготовки будемо розуміти сукупність ціннісних, змістовних і методичних засобів, що дозволяють здійснювати необхідний формуючий впливна студентів.

Оскільки в якості основної методологічної основи для дослідження обрано компетентнісний підхід, що передбачає трансформацію знань, уміньі навичок у розвитку компетентності, готовність до різних змін, розглянемо дисципліни професійної та практичної підготовки з погляду реалізації основних положень цього підходу.

В таблиці 2 представлено потенціал дисциплін циклу професійної та практичної підготовки з позиції реалізації основних завдань компетентнісного підходу.

Таблиця2.

Правознавчий потенціал дисциплін циклу професійної та практичної підготовки

Основні завдання компетентнісного підходу	Правознавчий потенціал дисциплін циклу професійної та практичної підготовки в умовах компетентнісного підходу
1. Орієнтація діяльності студентів на нескінченну різноманітність професійних, правових і життєвих ситуацій	1. Теоретичний і методологічний блоки роблять значний вплив на формування правового
2. Посилення практико орієнтованності освіти, зокрема правознавства	2. Практичний блок забезпечує перехід від знань до умінь, їх застосування у практичній діяльності.
3. Отримання досвіду самостійного рішення правових питань	3.Проблемний зміст, постановка практико-орієнтованих задачі безперервна практична діяльність(на лекційних, семінарських та інших заняттях)
4.Етапність професійної підготовки у напрямі формування правової компетентності студентів	4.Послідовне, поетапне проходження в процесі навчання студентом в рамках кожної дисципліни рівнів, згідно структури формування правової компетентності.
5.Включення в навчальний матеріал правового суб'єктивного досвіду студентів, що додають знанням та вмінням особистісний сенс	5.Можливість створення проблемних ситуацій, вирішуючи які студент отримує нове знання про навколишню дійсності і застосовує свої знання і особистий досвід.

З точки зору реалізації компетентнісного підходу дисципліни циклу професійної та практичної підготовки володіють необхідним потенціалом для

орієнтування діяльності студентів на нескінченну різноманітність професійних, правовихі життєвих ситуацій, а в якості основного шляху визначення мети освіти забезпечують отримання досвіду самостійного вирішення правових питань. Все це сприяє формуванню готовності до здійснення функцій менеджера.

Важливо відзначити, що в фаховій підготовці чітко виражені два блоки: знаннєвий (методологічний, теоретичний) та практичний блок умінь. Кожен з названих блоків в достатній мірі володіє потенціалом для формування правової компетентності майбутнього менеджера, який показано у таблиці 3.

Таблиця3

Правознавчий потенціал дисциплін циклу професійної та практичної підготовку **в формуванні правової компетентності майбутнього менеджера**

Назва дисципліни	Основна мета дисципліни	Основні знання, уміння, якості обистості
Правознав-ство	підготовка спеціалістів управлінського профілю, що працюватимуть в умовах побудови правової держави та ринкової економіки. У професійному плані вивчення дисципліни спрямовано на правове регулювання у сфері виробничих відносин.	знання з теорії держави і права, основ цивільного, сімейного, трудового, адміністративного та кримінального права України, навички практичного застосування цих знань.

Адміністративне право	необхідність підготовки фахівців сфери управління, що працюватимуть в умовах побудови правової держави та ринкової економіки; вивчення сукупності правових норм, які регулюють суспільні відносини і формуються під час забезпечення органами виконавчої влади реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також у процесі державного управління економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом у державі.	здобуття знань про особливості адміністративно-правового регулювання управлінських відносин та чинну систему органів державного управління, форм і методів державного управління національною економікою, соціально-культурним та адміністративно-політичним устроєм, а також міжгалузевого державного управління; вміння застосовувати набуті теоретичні знання у вирішенні правових питань у практичній діяльності.

Трудове право	засвоєнні студентами обсягу знань, що формують юридичне мислення; набутті навичок щодо застосування теоретичних правових знань у практичних управлінських ситуаціях, а також навичок самостійної роботи, необхідних для подальшого поглиблення й своєчасного оновлення професійних менеджерських знань, формування правосвідомості і правової компетентності у майбутніх працівників ділової еліти	знати та вміти аналізувати норми трудового законодавства, їх вплив на стратегічне планування, застосовувати норми трудового права у практичних ситуаціях при роботі з кадровими ресурсами, профспілками, партнерами, державними органами, правильно користуватися правовою термінологією, працювати з договорами, звітністю та іншою кадровою документацією, будувати свою управлінську діяльність на принципах, що закріплені в діючому трудовому законодавстві.
Господарське право	формування у студентів системи правових знань, невід'ємно пов'язаних з управлінською діяльністю; засвоєння теоретичних знань та практичних навичок, пов'язаних із правовим	розвиток творчих навичок учасників економічних процесів, визначення відповідності їх дій вимогам чинного законодавства, застосування фундаментальних знань господарського права в

Менеджмент	освоєння теоретичних та науково-методичних знань, набуття практичних умінь і навичок, які базуються на попередніх знаннях і вміннях з гуманітарних і економічних дисциплін.	вивчення основних категорій науки управління як системи наукових підходів до керівництва організаціями або їх підрозділами з урахуванням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, функцій управління і процесів розробки та прийняття управлінських рішень, методів використання базових інструментів управління організаціями

Зовнішньо-економічна діяльність підприємства	засвоєння теоретичних основ зовнішньоекономічної діяльності, набуття системних знань і навичок щодо забезпечення економічної ефективності зовнішньо-економічної діяльності у різних сферах діяльності.	усвідомлення: специфіки механізму функціонування зовнішньоекономічної діяльності в Україні на сучасному етапі; нормативної бази щодо регулювання зовнішньо-економічної діяльності підприємств; методів оцінки тенденцій, суперечностей та доцільності діяльності у визначенні головних напрямів зовнішньо економічної діяльності для підприємств різних форм власності, що є суб'єктами зовнішньо-економічної діяльності; специфіки запровадження різних форм виходу на зовнішні ринки; основних процедур щодо укладання зовнішньоекономічних контрактів; методів і способів визначення ефективності укладених угод і зовнішньо-економічної діяльності підприємства в цілому.

Міжнародні економічні відносини	формування правової компетентності та вміння користуватися нормативно-правовими актами.	забезпечити достатню правову підготовку майбутніх працівників, фахівців народного господарства, підприємців, правильно застосовуючи її в практичній роботі для забезпечення нормальної роботи організації, колективів, заснованих на різних формах власності і відвернути можливі неправомірні дії, які наносять збитки суспільству, господарствам, а також окремим громадянам.

Управління персоналом	формування системи знань і розвиток здібностей, що дасть менеджерам змогу в ході управління організаціями провадити управлінську, організаційну, методичну, діагностичну, інноваційну діяльність, спрямовану на розвиток і ефективне використання їхнього кадрового потенціалу.	сприяти розумінню: сутності та соціальної значущості управління персоналом за сучасних умов; місця й ролі курсу в системі менеджменту та формуванні якостей менеджера, розвивати здібності: до саморозвитку власних фахових якостей відповідно до службового становища в ієрархії управління; формування ефективної управлінської команди, яка високопрофесійно використовує людський потенціал у досягненні цілей організації, засвоїти методологічні засади управління персоналом, використання соціальних і психологічних технологій управління.

Отже, можна зробити висновок,що теоретично кожна з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, відповідно до її мети і завдань, володіє достатнім потенціалом для формування правової компетентності майбутнього менеджера.

Однак на якість підготовки студентів великий вплив робить також зміст досліджуваних дисциплін і способи його проектування.

Зміст будь-якої навчальної дисципліни відрізняється від змісту відповідної галузі науки і якісними і кількісними параметрами.

Для навчального курсу вибираються базові знання (сукупність основних найбільш великих цілей викладання курсу); прикладні аспекти курсу розробляються з урахуванням спеціальності, тобто курс профілюється; крім виконання навчальних завдань курс відповідним чином структурується.

Список використаних джерел:

1. Поліщук О. А. Правова компетентність майбутнього менеджера зовнішньо-економічної діяльності: навч. посібн. для студентів вищих аграрних навчальних закладів. УНУС, 2015. 200 с.

2. Польова Т. В. Упровадження методів активізації навчання як засіб підготовки економістів нової генерації. Облік, аудит, фінанси : сучасні проблеми теорії, практики та підготовки фахівців : ІІ міжнар. наук.-прак. конф., 26 жов. 2012 р. : тези допов.Х. : ХДУХТ, 2012. С. 213–214.

3. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. С. 64–71.

4. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. С. 15–24.

Рослік А.В.

здобувач вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кожухівська Р.Б.

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗАЗЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В ТУРИЗМІ

Одним з найважливіших елементів організації туризму є забезпечення безпеки життя і здоров'я туристів. Небезпеки фізичного і соціального характеру повинні прийматися до уваги суб'єктами індустрії туризму, яким варто мінімізувати й запобігати різноманітним ризикам загроз безпеці туристської діяльності. Забезпечення безпеки передбачає цілий комплекс заходів у рамках національного законодавства, що гарантують безпеку переміщення туристів по території держави, їхнього перебування, збереження здоров'я, життя і майна.

Безпека туристів і захист у сфері туризму зв'язані з великою кількістю правил і постанов, що повинні виконуватися не тільки туристською адміністрацією, але і цілим рядом інших адміністративних органів, що працюють у різних економічних і соціальних секторах (фінанси, охорона здоров'я, охорони навколишнього середовища, розвиток територій, енергетика, зайнятість і т.п.), і насамперед у приватному. Таким чином, питання забезпечення безпеки в туризмі можна розглядати у наступних напрямках:

- особиста безпека туристів і їхнього майна, забезпечення якої найважливішою задачею національного розвитку туризму і міжнародного співробітництва;
- безпека навколишнього середовища в місцях масового перебування туристів, безпека туристських об'єктів;
- безпека національних інтересів приймаючих держав.

Закон України «Про туризм» в розділі VIII надає гарантії безпечного перебування туристів на території України і зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. Зокрема, в ст. 26 сказано: «Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності.

Згідно із Законом України «Про туризм» з метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати: підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем; навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж з надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів; контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів; надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих; розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму [1].

Соціологічні опитування, проведені Німецьким Інститутом Вивчення Вільного Часу в державах Європейського Союзу, показали, що найбільше подорожуючих хвилюють наступні проблеми:

– війна, неспокій, політична нестабільність (74%). Цей фактор найбільше стримує туристів від здійснення закордонних поїздок до тієї чи іншої країни;

• екологічні проблеми (57%). Негативний ефект екологічного чинника посилюється ще й тим, що він носить довгостроковий характер, адже зміна

свідомості суспільства відбувається набагато повільніше, аніж ліквідація наслідків екологічної катастрофи;

- хвороби та епідемії (55%). Вплив цього фактора є особливо значимим для африканського континенту;
- природні катаклізми та катастрофи (49%). Складність впливу цього фактора полягає в тому, що природні катастрофи можуть відбуватись практично в будь-якому регіоні, а передбачити і, тим більше, попередити їх практично неможливо. Руйнівна дія природних катастроф спрямована, перш за все, на існуючу туристичну і транспортну інфраструктуру;
- злочинність (44%). У даному контексті маються на увазі не лише поодинокі випадки нападу, пограбування або навіть вбивства туристів, але й сплановані терористичні акти [2].

Організація безпеки підприємницької діяльності в туризмі – це комплексне завдання, яке реалізується на основі: мети процесу: складових, що регламентують діяльність (менеджмент, економіка, фінанси, тощо); визначення ролі та завдань учасників процесу; критеріїв оцінки системи бізнес-процесів; розробки пропозицій щодо вдосконалення діяльності тощо. Ключовою позицією при забезпеченні безпеки у сфері туризму мають бути принципи інноваційності, інтеграції та розвитку, оскільки економічний підхід розвитку бізнесу орієнтується на постійне вдосконалення бізнесу і спрямований на адаптацію до нестабільних умов економічної діяльності [3].

Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо виділити те, що особливе завдання щодо забезпечення безпеки у сфері туризму є одним із пріоритетів державної політики будь-якої держави. Держава здійснює правове регулювання діяльності суб’єктів, які організовують відпочинок громадян, а також створюють умови для їхніх комфортних і безпечних подорожей. Також необхідно створити ефективну державну політику, спрямовану на підвищення конкурентоздатності

суб'єктів надання туристичних послуг, шляхом прийняття законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що стимулюватимуть розвиток вітчизняних туристичних підприємств та інших суб'єктів туристичної сфери. Завдяки цим шляхам відповідно дозволять їм надавати якісні послуги у цій галузі та забезпечити безпеку туристів. Відповідно, щоб зберегти туристам свою безпеку, їм потрібно дотримуватись заданих правил і постанов.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text

2. Брін М. Інформаційний буклет ESS Європейське соціальне дослідження Європейський Дослідницький Інфраструктурний Консорціум, 2022. URL: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/about/ESS_Prospectus_Ukrainian.pdf

3. Кожухівська Р.Б. Організація безпеки підприємницької діяльності в туризмі. Економіка та суспільство. 2022. № 36. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1145

Терещук Н.В.

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

СТАНДАРТИЗАЦІЯ І СЕРТИФІКАЦІЯ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

На сучасному етапі якість обслуговування на підприємствах індустрії гостинності України є об'єктом вивчення й аналізу, планування та управління як на рівні підприємства, так і на державному та міжрегіональному рівнях. Одним з

основних методів державного контролю якості послуг їх є стандартизація та сертифікація. Остання являє собою систему заходів, які засвідчують і документально підтверджують відповідність послуг встановленим стандартам. Досвід інших країн, зокрема Росії, свідчить про те, що цей метод державного контролю є досить ефективним, адже вже під час підготовки до сертифікації послуг керівництво й персонал підприємства докладають максимальних зусиль до вдосконалення показників якості обслуговування, ставлячи за мету отримання сертифікату вищого рівня.

Сфера обслуговування вкрай важлива для економіки країни та розвитку туризму. Щоб гості відчували себе бажаними, отримували якісні послуги, завжди залишались задоволеними та повертались ще, необхідно слідкувати за певними нормами щодо надання готельних послуг. Через таку необхідність були введені певні стандарти, яким мають відповідати послуги готельних закладів, а самі заклади періодично проходять сертифікацію.

До основних методів державного контролю якості послуг належить їхня стандартизація – найвагоміший спосіб управління, що встановлює норми і правила, сформульовані у вигляді нормативного документа з юридичної чинності.

Стандарт – це нормативно-технічний документ, який визначає комплекс норм, правил і вимог до якості готельних послуг, затверджений компетентним органом стандартизації. Стандарти встановлюють порядок та методи планування підвищення якості обслуговування на всіх етапах гостьового циклу, вимоги до засобів і методів контролю й оцінки якості обслуговування. Державний стандарт якості готельних послуг відображає міждержавні, галузеві стандарти, стандарти якості окремих готельних корпорацій.

«Як об'єкт стандартизації, послуга представляє певну складність, оскільки не всі її характеристики можуть бути виражені кількісно. Об'єктом стандартизації є конкретні готельні послуги: прийом і розміщення гостей, послуги покоївки з

прибирання номерів, послуги харчування. У цьому ж полягає і особливість сертифікації послуг» [1].

ISO 9000 – це норми міжнародної стандартизації, що зумовилипочаток сертифікації якісних послуг. Завдяки цьому стандарту користувачі послуг отримали право активно впливати на якість надання готельних послуг. Для якісного обслуговування у готелях заклади повинні діяти згідно стандартів ISO 9000.

Сертифікація – це сукупність процедур, що проводяться задля підтвердження послуги або продукту відповідності стандартам і технічним умовам.

Сертифікація готельних послуг виконує певні функції:

1. Забезпечує захист життя та здоров'я гостей;
2. Захищає споживачів від неякісного надання послуг.

В Україні використовуються добровільна та обов'язкова сертифікації.

Добровільна сертифікація проводиться на вимоги до послуг, що не є обов'язковими, якщо заклад господарювання виявив на це бажання.

Обов'язкова сертифікація передбачає проведення перевірки послугу або продукту, щоб визначити їх показники та характеристики і надалі за ними здійснювати державний нагляд. «Обов'язкову сертифікацію готельних послуг здійснюють органи сертифікації, які отримали акредитацію в Системі сертифікації УкрСЕПРО» [2].

Готельні послуги, що підлягають обов'язковій сертифікації:

1. Послуги готелів, які мають в своєму складі ресторан;
2. Послуги готелів, які не мають ресторану в своєму складі;
3. Послуги кемпінгів;
4. Послуги гірських притулків та молодіжних баз;
5. Послуги будинків відпочинку;
6. Послуги оздоровчих закладів;
7. Послуги літніх таборів.

Після того, як суб'єкт пройшов сертифікацію, йому надається відповідний сертифікат, що підтверджує відповідність рівня якості послуг. Ці сертифікати мають різні терміни дії, залежно від номеру схеми сертифікації:

1. Проводяться: оцінювання процесу надання послуги, вибіркова перевірка результатів послуг, технічний нагляд – сертифікат видається не більше, ніж на 1 рік;

2. Проводяться: атестація підприємства, вибіркова перевірка результатів послуг, технічний нагляд – сертифікат надається не більше, ніж на 3 роки;

3. Проводяться: сертифікація системи якості, вибіркова перевірка результатів послуг, технічний нагляд – сертифікат видається не більше, ніж на 5 років.

Не пізніше як за три місяці до закінчення терміну дії сертифікату власний суб'єкту господарювання має подати нову заяву в орган сертифікації.

Під час перевірки готельних послуг проводяться:

1. Обстеження комісією готельних приміщень, у яких надаються послуги та перевірка претензій щодо них;

2. Перевірка відповідності кваліфікації працівників, згідно їх посадових інструкцій;

3. Оцінка самого процесу надання послуг;

4. Перевірка відповідності готельних приміщень санітарно-гігієнічним вимогам

5. Перевірка необхідної нормативної документації.

Зазвичай процес сертифікації, що включає в себе оцінку процесу надання послуг, рекомендують проводити закладам готельного господарства, що мають категорію дві зірки (**) та більше.

Якщо ж після отримання сертифікату органу сертифікації надходять скарги від гостей та органів державного або громадського контролю за готельними послугами

щодо сертифікованих послуг, то цей орган має право провести додаткову позапланову перевірку.

Дія сертифікату може бути зупиненою, якщо:

1. Готельні послуги не відповідають вимогам нормативної документації;
2. Не гарантується безпека готельних послуг;
3. Порушуються правила користування сертифікатом;
4. Заявник відмовляється оплачувати роботи з технічного нагляду.

«Після призупинення дії сертифіката відповідності орган сертифікації в триденний термін надає письмову інформацію про прийняте рішення (призупинити або відмінити дію сертифіката) в Держстандарт України, його територіальний орган, Держкомтуризм України та заявнику. Таке рішення про призупинення дії сертифіката відповідності можна відмінити у випадку здійснення коригуючих заходів заявником у термін визначених органом сертифікації готельних послуг. Після закінчення цього терміну виконують технічний нагляд за спрощеною процедурою з урахуванням результатів попереднього технічного нагляду» [3]. Підприємство після виправлення порушень може подати заяву на повторну сертифікацію.

Заявник має право подати апеляцію, якщо він не погоджується з рішенням про відміну діїсертифікату в орган сертифікації готельних послуг, а орган у місячний строк зобов'язаний її розглянути. Для вирішення цього питання створюється апеляційна комісія.

Заклади, що надають готельні послуги і які не проходять сертифікацію, сплачують штрафні санкції у сумі, що диктує закон.

Ліцензування діяльності в готельній сфері, згідно зі законодавчою та нормативною базою України щодо засобів, котрі надають послуги з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного обслуговування, розваг та інших туристських послуг, але не забезпечують розробку і комплексну пропозицію

туристських послуг (туроператорська діяльність) і не здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту або реалізацію супутніх послуг (тур-агентська діяльність), не підлягають ліцензуванню.

Готельні підприємства, окрім обов'язкової сертифікації, можуть проходити добровільну сертифікацію, однак лише щодо системи якості послуг.

Список використаних джерел:

1. Стандартизація та сертифікація якості послуг в готельному господарстві. URL: http://infotour.in.ua/rykunova.htm (дата звернення: 20.10.2021).

2. Сертифікація готельних послуг. URL: http://testmetrstandart.com.ua/sertifikacziya-gotelnih-poslug/ (дата звернення 20.10.2021).

3. Стандартизація якості готельних послуг. URL: https://pidru4niki.com/12920522/turizm/standartizatsiya_yakosti_gotelnih_poslug(дата звернення 20.10.2021).

Транченко Л.В.

доктор економічних наук, професор

Уманського національного університету садівництва

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОЮ МОТИВАЦІЄЮ У СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

Туризм є одним з найбільш динамічно розвинутих секторів світової економіки. При цьому, з огляду на те, що розвиток туризму в нашій країні певною мірою стримується тим, що значна частина матеріальної бази туризму знаходиться в задовільному стані, необхідний всебічний розвиток туристичної інфраструктури, яка

включає в себе не тільки масштабне будівництво нових об'єктів розміщення, а й супутню інфраструктуру (транспорт, громадське харчування, індустрія розваг, туристичні виставкові об'єкти тощо). Формування нових туристичних регіонів, які забезпечують унікальні туристичні продукти, створить додаткові умови для задоволення підвищених потреб як внутрішнього, так і міжнародного туризму.

Фундаментальним завданням розвитку таких нових туристичних регіонів є створення туристичних потоків на основі формування споживчих переваг, які зумовлюють вибір потенційними клієнтами того чи іншого виду відпочинку (туризму) і тематики найбільше забезпечує розвиток того чи іншого українського курорту.

Масштаб завдання (підвищення якості пропозиції в сфері українського туризму) і аналіз світових тенденцій розвитку туризму зумовлюють необхідність формування клієнтських потоків в українські регіони на основі не тільки природних мотивацій (пов'язані з природними, кліматичними та іншими характеристиками території), а також на основі штучних мотивацій (пов'язаних зі створенням нових туристичних об'єктів, а також маркетингових і економічних прийомів). Такий підхід забезпечить формування оптимальних туристичних потоків завдяки цілеспрямованому залученню сегментів туристичного ринку, які є найбільш перспективними з точки зору туристичної активності, розміру групи, доходів та інших характеристик.

Слід додатково зазначити, що формування туристичних потоків в кожному регіоні має здійснюватися з урахуванням особливостей і специфіки туристичних регіонів, а також з урахуванням збереження стабільних туристичних потоків на інші існуючі курорти. Таким чином, актуальністю даної теми є розробка комплексу заходів зі створення штучних мотивацій для формування туристичних потоків в регіони України з метою розвитку внутрішнього туризму в країні.

Туристична поїздка заснована на мотивації, яка є одним з

найважливіших факторів при прийнятті рішення про подорож і виборі туристичного продукту і його складових елементів. Туристична мотивація може бути визначена як мотивація людини, спрямована на задоволення рекреаційних потреб, в залежності від його індивідуальних фізіологічних і психологічних особливостей, системи переконань, цінностей, схильностей, освіти тощо.

Мотиви людини певною мірою формують його поведінку як покупця і споживача товарів і послуг, особливо в туризмі. Немає такого продукту, який можна було б продати на ринку, якщо він не вироблений відповідно до споживчого попиту. Адресність туристичного продукту є ключем до його продажу. Розуміння мотивів потенційного туриста має велике значення в плануванні, формуванні та організації процесу реалізації туристичного продукту. Це дає можливість виробляти і пропонувати на ринок тільки той туристичний продукт, який найкраще відповідає очікуванням споживачів.

Є багато мотивів, якими керується турист, і у туриста завжди є цілий ряд мотивів, з яких тільки певні можуть мати істотне значення і впливати на механізм і результат прийняття остаточного рішення. Однак будь-який мотив в тій чи іншій ситуації під впливом певних обставин може вплинути на поведінку споживача в процесі прийняття рішення про поїздку і вибору туристичного продукту.

Знання та використання туристичних мотивів, що впливають на вибір того чи іншого туристичного продукту та прийняття рішень про поїздку, може стати запорукою успішного функціонування туристичного регіону, просування та популяризації туристичного напрямку. Визначивши мотиви, можна виробити ефективні методики, які допомагають залучити туриста і надати йому статус постійного, що, в кінцевому підсумку, прямо або побічно може вплинути на збільшення туристичного потоку в українські регіони.

При цьому важливий двосторонній і взаємодоповнюючий підхід: з одного боку, ретельне, всебічне вивчення і використання мотивів споживача, орієнтація виробництва на них, адресність туристичного продукту; з іншого боку, активний вплив на існуючі мотиви, їх формування.

Існує велика кількість мотивів, якими керує потенційний споживач туристичного продукту: з усього набору мотивів одні – основні, або мотиви першого порядку – мають істотне значення і впливають на механізм прийняття остаточного рішення, інші – додаткові, або мотиви другого порядку – здатні впливати на поведінку. споживач в процесі прийняття рішення про вибір туристичного продукту.

Сукупність поєднань мотивів першого і другого порядку може варіюватися від єдиного переважаючого мотиву (характерного для споживачів з чітко визначеною системою цінностей з точки зору відпочинку), повністю визначаючи вибір споживача, до сукупність рівних мотивів, які, тільки будучи залученими в комплекс, можуть привести до необхідного вибору (для споживачів, основним мотивом яких на момент прийняття рішення про відпустку є «зміна обстановки», конкретні мотиви оформляються вже у відпустці).

Співвідношення основних і вторинних цілей відпочинку, які визначають вибір туриста, дозволяє класифікувати мотиваційні результати наступним чином[1]:

1) єдиний явно переважаючий і виправданий мотиваційний результат є вирішальним при виборі туристичного регіону, наприклад, гірськолижного курорту, елітного і дорогого виду відпочинку і розваг. Навчений турист віддасть перевагу лижному туру на відомому курорті з якісним матеріально-технічним оснащенням і, по можливості, максимально скористається запропонованими туристичними ресурсами для реалізації своєї головної мети – катання на лижах. Всі інші цілі

вторинні і не є вирішальними у відборі. Група мотивацій при виборі цієї поїздки буде наступних мотивів:

– спортивний інтерес – катання на лижах на схилах та/або участь у спортивних змаганнях, а також, залежно від досвіду, у спорті та розвагах лижні шоу;

– розважальний інтерес – елітне суспільство, цікаві знайомства, зустрічі, спілкування, приємне проведення часу, присутність в якості глядача на змаганнях, показові виступи з фристайлу і сноубордингу, лижні розважальні супер-шоу;

– оздоровчий інтерес – свіже повітря, відмінне, хороше або терпиме (в межах засобів) умови проживання і харчування, інтенсивні навантаження, весняна засмага.

2) один переважаючий мотиваційний результат і кілька вторинних, або очікуваних, результатів, вибір яких може бути зроблений при відповідному наборі обставин під час поїздки. Це освітні тури, наприклад, до Франції, де комплекс екскурсій і розваг часто визначає сам турист: одні можуть відвідати Діснейленд, інші – Лувр тощо. Група мотивацій при виборі цієї поїздки буде наступною мотивацією: пізнавальними; престиж; культурно-розважальні заходи тощо;

3) основний мотиваційний результат і кілька чітко визначених супутніх результатів, наприклад, при виборі пляжного відпочинку, значною мірою залежить від компанії, наявності готівки та досвіду попередніх поїздок. Як правило, двох-трьох днів достатньо для відпочинку на пляжі, тоді добре доповнити його розвагами, екскурсіями або іншими активними заходами. Група мотивацій при виборі цієї поїздки буде наступних мотивів:

– пляжно-рекреаційні – море приваблює всіх, хто не живе в прибережній смузі; морське повітря і морська вода корисні для зміцнення здоров’я;

– пляжно-активні і спортивні – море має не тільки пасивний відпочинок, але і для активних розваг;

– витрати і покупки – відпочинок на морі не заважає, навпаки, сприяє прояву інтересу до витрачання накопичених коштів (придбання легкого одягу і

пляжної атрибутики, сувеніри та дрібнички); розважальний – так як турист насичується процесом засмаги є інтерес до різних видів розваг.

Відповідно, мотивації, ключові і додаткові, повинні розроблятися з урахуванням цих комбінацій і наданих ними можливостей: спочатку повинні розвиватися сильні мотивації, вони повинні бути основним фокусом, інші мотивації в даному випадку повинні виступати як взаємодоповнюючі, але не привертати надмірної уваги; там, де немає явних сильних мотивацій, необхідно впровадити багатовимірний підхід, який стверджує, що задовольняє різноманітні мотиви «нерішучих» споживачів.

Вивчення мотиваційних результатів слід проводити на прикладі середньостатистичного туриста, який подорожує під час своєї щорічної відпустки (повної або часткової).

Мотиви у виборі туристичного продукту, а, отже, і розроблені для їх задоволення мотивації, певною мірою залежать від таких факторів, як вік, соціальна приналежність тощо, очевидно, що в цілому основні мотиви відрізняються у літніх і молодих людей, в сім'ях з дітьми і одиноких.

Слід зазначити, що останнім часом розвинулися ряд тенденцій [2], які мають значний вплив на формування мотивацій, якими керуються різні цільові групи туристів. Серед цих тенденцій можна виділити наступні:

– скорочення часу відпустки (уникнення тривалих відпусток на користь декількох короткострокових відпусток, включаючи міжсезоння);

– прагнення до більш інтенсивного і якісного відпочинку в умовах обмеженого часу;

– вибір на користь не надто віддаленого місця, щоб уникнути порушення добового ритму через перетин декількох часових поясів;

- перехід від свята виключно за принципом «сонце/море/пісок» до

пізнавальних поїздок, в рамках яких є можливість познайомитися з культурою країни, що відвідує країну, набути нових навичок, а також спробувати себе в нових видах діяльності.

Обсяг самоорганізованих поїздок збільшується в міру набуття впевненості в собі і пробудження «тенденції до авантюризму».

Таким чином всі перераховані вище тенденції призводять до підвищеної ролі вторинних мотивів у прийнятті рішень потенційними споживачами визначається основна мотивація, і відповідно до неї найкраще підбираються додаткові мотивації, або представлений оптимальний набір мотивацій, що дозволяє потенційному споживачеві зробити вибір вже в процесі відпочинку.

Вивчення туристичних мотивацій – дуже складне завдання, Існує ряд методологічних труднощів, пов'язаних з наступними обставинами: туристичний продукт не можна назвати однорідним, він являє собою поєднання багатьох продуктів інших сфер економіки; при вивченні туристичної мотивації, очевидно, особливу увагу слід приділити опитуванням туристів. згадувати деякі фактори, вважаючи їх незначними. Мотивація може бути багатофакторною і суперечливою.

Список використаних джерел:

1. Головня О.М. Тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства в умовах формування соціально орієнтованої національної економіки. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 1. С. 53-69.

2. Шумлянська Н. В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини [Електронний ресурс] / Н. В. Шумлянська // Культура України. – 2014. – Вип. 47. – Режим доступу : http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/kultura47/15.pdf.

Шатохін А.М.

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін,

Вуйченко М.А.

доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту

Уманський національний університет садівництва

РОБЕРТ МЕРТОН ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ В УПРАВЛІННІ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Класик сучасної соціології **Роберт Кінг Мертон** (англ. *Robert* KingMerton; уроджений Меер *Роберт* Школьник (англ. Meyer *Robert* Schkolnick) народився у 1910 році в Філадельфії, прожив довге життя і помер у 2003 році у Нью-Йорку. Майже усе життя пропрацював професором Колумбійського університету, здобув світове визнання як засновник теорії функціонального аналізу, авторитетний розробник теорії соціальної структури суспільства, теорії соціальної дії. Окрім того – батько ще одного Роберта Мертона, свого сина, Нобелевського лауреата з економіки[1].

Як соціальний філософ і автор фундаментальної праці «Соціальна теорія і соціальна структура» Р. Мертон пропонує своїм прихильникам та опонентам певний набір методологічних правил та теоретичних настанов, які, на його думку, могли стати своєрідним дороговказом «в період розпаду і хаосу» в управлінні соціальними процесами. Простота і чіткість функціоналістської думки Р. Мертона, її спрямованість на науковість, доказовість, простоту інтерпретацій і разом з тим масштабність і багатовекторність фактів, що розглядаються, - характерна риса Р. Мертона як дослідника соціальних процесів.

Які ж саме принципи і методологічні «інструменти» соціології Роберт Мертон вважав головними при аналізі соціальних явищ і процесів?

Поза сумнівів, пальма першості належить соціологічній «теорії середнього рівня». Навіть студенти, які вивчають соціологію, знають Роберта Мертона як «батькатеорії середнього рівня». Мертон пояснює філософський сенс «ТСР»: це «теорії, що знаходяться у проміжному просторі між частними, але теж необхідними робочими гіпотезами, що виникають у великій кількості в ході повсякденних досліджень, і всеохоплюючими систематичними спробами розвинути єдину теорію, яка буде пояснювати усі спостерігаємі типи соціальної поведінки, соціальних організацій і соціальних змін» [2,p.39].

Власне йдеться про те, що специфіка соціології як науки є особливим баченням соціального світу переважно, а можливо й виключно проявляється у неповторній «локалізації» соціології у «проміжному просторі», що розміщується між чисто емпіричними робочими гіпотезами і соціально-філософськими теоріями соціуму «взагалі» [3,с.115].

Проте Р. Мертон зовсім не протиставляє загальні теорії робочим гіпотезам і не пов'язує ТСР з якимось середнім становищем. Кожен тип цих теорій має свою «зону охоплення», а теорії і гіпотези можуть накладатися одна на одну. К числу ТСР Мертон відносив також такі соціологічні концепції, як теорії «референтних груп», «соціальних ролей», «соціальних статусів» тощо. Розробляючи концепцію ТСР, Р Мертон поклав в її основу поняття «функціональність», котра й розглядалася ним в якості головного прояву соціологічного аналізу. При цьому Роберт Мертон виділив три головних чинника функціонального аналізу, а саме:

«*постулат функціональної єдності*» - єдність теоретичного бачення суспільстваполягає не в загальній теорії цього суспільства, а у безмежній глибині соціального фактузавдяки його багатофункціональності;

«*постулат універсальності функціоналізму*» - усі існуючі форми культури обов'язково несуть у собі функціональні властивості, що потребують кодифікуючого аналітичного дослідження;

«*постулат примусовості*» - певні функції мають примусовий характер, що веде до функціональної і замінників усіх суспільних інститутів. Проте це не заперечує можливості існування «функціональних альтернатив, еквівалентів і замінників» [2,p.90].

Роберт Мертон формулює парадигму функціонального аналізу, її смислові «вузли» та принципи побудови. М. Покровський, називає їх «заповідями функціоналізму Роберта Мертона». Ці «заповіді» зводяться до наступного.

Заповідь перша. Функціональний аналіз ґрунтується лише на розгляді стандартизованих об'єктів. Функціональним об'єктом можуть стати типові соціальні явища, що повторюються, (соціальні ролі, інституціальні об'єкти, соціальні процеси, засоби соціального контролю, соціальні структури тощо).

Заповідь друга. Функціональний аналіз при деяких обставинах передбачає включення у сферу дослідження суб'єктивної мотивації, що називається «суб'єктивною диспозицією». На відміну від об'єктивних наслідків тих чи інших суспільних поглядів, вірувань та поведінки «суб'єктивна диспозиція' може входити до деяких функцій.

Заповідь третя. Об'єктивні наслідки складають основний зміст функції. При цьому слід розглядати як вже існуючу множину функціональних досліджень, так і підсумковий баланс агрегованих наслідків як певних соціальних функцій.

Функціями Роберт Мертон вважав ті спостерігаємі наслідки, котрі сприяють саморегуляції даної системи або пристосуванню її до середовища. Одночасно дисфункцією слід вважати ті спостерігаємі наслідки, котрі послаблюють саморегуляцію даної системи та її пристосування до середовища.Крім того існують іррелевантні (випадкові, нетипічні) прояви функціональності.

Заповідь четверта. Функція «обслуговує» агрегований об'єкт і таким чином проявляє свою специфіку. Іншими словами, функція співвідноситься з системою як єдністю. Такий принцип називають «фокусуванням» функції.

Заповідь п'ята. Функція примусово висуває вимоги, що пов'язані з системою, усім задіяним змінам. Цього вимагає принцип виживання й збереження системи, функції, що співвідносяться із системою, задовольняють дану потребу системи.

Заповідь шоста. Кожна функція має «механізм» своєї дії. До таких механізмів відносять зокрема сегментування соціальних ролей, ієрархування ціннісних орієнтацій, суспільний розподіл праці, ритуальні й церемоніальні відправлення тощо.

Заповідь сьома. Функція може розкритися через альтернативи, функціональні еквіваленти та функціональні замінники. Кожна функція дозволяє виникнення альтернативних способів своєї самореалізації, що створює можливості варіативності функцій.

Заповідь восьма. Область варіативності функцій не безмежна. Варіативність обмежується умовами структурного контексту. Щільна взаємозалежність елементів соціальної структури суттєво обмежує можливість альтернативного функціонування.

Заповідь дев'ята. Функціональний аналіз не робить наголос на статиці; поняття дисфункції створює простір для динамічного «виміру» структури. Йдеться про будь-які прояви соціальної напруги, стреси, конфлікти, які ведуть до соціальних змін.

Заповідь десята. Функціональний аналіз підкреслює проблему валідності дослідження, яка залежить не лише від власної логіки дослідження, але й від систематизованих можливостей і обмежень крос-культурного і крос-групового аналізу.

Заповідь одинадцята. Функціональний аналіз може мати й ідеологічного забарвлення. Деякі функціоналістські теорії, деякі функціоналістські гіпотези

можуть проявляти ідеологічну (світоглядну) спрямованість або відповідні орієнтації дослідників [3,с.116-117] .

В процесі розробки теорії функціоналізму Мертоном були обґрунтовані важливі соціологічні категорії, які складають фундамент сучасного розуміння соціальних явищ, процесів, тенденцій суспільного розвитку: «функція», «дисфункція», «функціональні вимоги», «функціональні альтернативи» тощо[4,с.29].

Зрозуміло, не варто абсолютизувати теорію функціонального аналізу Роберта Мертона. Як вважають деякі соціологи, зокрема Ентоні Гіденс, ця теорія немає загально-універсального характеру і є певним чином обмеженою Проте не викликає сумніву теоретична вагапошуків механізмів і ресурсів функціонування соціальних процесів і соціальних систем.

Список використаних джерел:

1. Роберт Кінг Мертон. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki|\E

2. Merton R. Social Theory and Social Structure. New York. Lonlon;Eniarget, 1968.

3. Покровський Н.Е. Одиннадцатьзаповедейфунционализма Роберта Мертона. Социологические исследования. 1992. №2.с. 114-117.

4. Шатохін А.М. Соціологія: Підручник для студентів аграрних закладів вищої освіти. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2020.316с.

Шиманська О. В.

викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист

ВСП Уманського фахового коледжу технологій та бізнесу УНУС

СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ: СПАДКОЄМНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У розгалуженій системі економічних наук сучасні економічні теорії посідають важливе самостійне місце і відіграють істотну роль у розвитку світових інтелектуальних здобутків та у вивченні злободенних питань національних економік. Економічна думка XXI ст. висвітлює широкий спектр сучасних економічних концепцій як з позицій досліджуваних проблем представниками різноманітних шкіл, течій і напрямів економічної думки, так і з позицій сучасного аналітично-дослідного інструментарію їх вивчення та методології аналізу, впливу на соціально-економічні процеси розвитку світового господарства.

Суттєві зміни в структурі останнього на зламі XX– XXI ст., безперечно, позначилися на розвитку світової та національної економічної думки. Предметне поле дослідження сучасної економічної теорії помітно збагатилося за рахунок фундаментальних проблем економічної науки, пов’язаних з глобалізацією, кліматичними змінами, трансформацією соціальних відносин, новим етапом науково-інформаційної революції, зростанням ролі фінансового сектора в структуріекономіки, ринковим реформуванням господарств постсоціалістичних країн та іншими проблемами. З огляду на множинність і багатопарадигмальність сучасної економічної теорії акцентується увага на визначенні поняття «сучасні економічні теорії» з оглядом найвагоміших течій сучасної економічної думки. Робиться наголос на спадкоємності досліджень і в цьому контексті сучасні економічні теорії розглядаються як результат теоретикного прогресу та критичного

переосмислення інтелектуальних досягнень попередників. Подібний підхід уможливлює бачення загальних тенденцій розвитку сучасної економічної теорії та відмежування уваги від дрібних, конкретних досліджень, які істотно не впливають на стан і закономірності розвитку сучасної економічної думки. Разом з тим, є необхідність розкрити неоднозначний характер сучасного стану економічної науки, для якого характерні складні аналітичні побудови, відсутність одновекторності і прямолінійності розвитку, гострі дискусії з приводу різноманітних теоретичних проблем, досить тонкі грані у розмежуванні тлумачення окремих питань, кризові тенденції. І в зв'язку з цим відбуваються суттєві зміни у змісті окремих теорій, напрямів, течій економічної думки. Щодо поняття «сучасні економічні теорії», то в науковій літературі до сьогодні ще не склалося однозначної думки у його визначенні. В окремих теоретичних джерелах сучасною вражається теорія, починаючи з хронологічних меж ХХ-го ст. (Ш. Жід і Ш. Ріст, Й. Шумпетер, Б. Селігмен, Г.Г. Фетисов, Ю.Я. Ольсевич, М.Г. Покидченко), від становлення кейнсіанства, яке доповнило мікроекономічний аналіз неокласики вивченням макроекономічних процесів (С. Вайнтрауб, В. Автономов, П. Юхименко). Деякі дослідники під сучасною розуміють економічну теорію післявоєнного періоду її розвитку. Існує також думка, що сучасною слід вважати економічну теорію, починаючи з 70-х рр. ХХ-го ст. (Т. Гайдай, В. Тарасевич, А.Гальчинський). Дискусійною у науковому середовищі залишається сьогодні і проблема критеріїв виокремлення із цілісної системи економічних наук сучасної економічної теорії як його складової. До таких критеріїв, на нашу думку, можна віднести: • часовий чинник; • зв'язок з трансформаційними змінами в сучасному господарському розвитку; • актуальність з точки зору тематики економічних досліджень; • врахування змін у методології сучасного аналізу; • рівень практичної реалізації (використання теоретикних рекомендацій в економічній політиці, у практиці реформ); • місце в структурі сучасних економічних шкіл і напрямів теоретичної

думки та вплив на інші концепції і течії сучасної економічної теорії. З огляду на зазначені критерії, до сучасного етапу розвитку економічної наукислід віднести теорії, що сформувалися починаючи з середини 70-х рр. ХХ-го ст. і до сьогодення, зокрема під дією низки економічних криз 1973–1975 рр. (сировинної, енергетичної, валютної), розвитку науковоінформаційної революції, активних процесів глобалізації та трансформаційних змін у постсоціалістичних країнах, а також внаслідок істотних модифікацій у розвитку самої економічної науки та здійснення «неоконсервативної контрреволюції». Під дією цих змін формувався новий, сучасний етап розвитку економічної науки, характерними ознаками якого є: • орієнтація науки на дослідження нерівноважних, нелінійних, відкритих систем; • посилення соціально-гуманістичної та екологічної спрямованості економічного аналізу; • актуалізація досліджень у сфері фундаментальних проблем трансформаційної економіки, глобального економічного простору; • використання методології цивілізаційного аналізу; • методологічний плюралізм; • міждисциплінарний підхід тощо.

Тобто, можна стверджувати, що сучасній економічній думці притаманні власна сфера теоретичного знання (предмет вивчення) та відповідна техніка пошуку й тлумачення фактів об’єктивної дійсності (методологія аналізу), що сформувалася в процесі еволюції світового господарства. Сучасна економічна теорія виступає як динамічна наука, предмет її вивчення проникає у все нові сфери життя суспільства, а методологія суттєво збагатилася (і цей процес триває) за рахунок залучення до економічного дослідження множини методів і принципів міждисциплінарного аналізу, методів економіко-математичного моделювання, поєднання економічного і соціологічного аналізу тощо. Зазначений прогрес у розвиткові сучасної економічної теорії не є прямолінійним і одновекторним. Справедливоює думка М. Довбенка, який наголошував на безперервності економічних пертурбацій і різкому зростанні їх швидкості, які проте не означають, що вони всі розвиваються в одному напрямі.

Відбуваються мутації перетворень, стрибкоподібні зміни, зникнення окремих теорій (Д. Рікардо про зростання земельної ренти, К. Маркса про зубожіння промислового пролетаріату, Д. Робертсона про зовнішню торгівлю як двигун економічного зростання) і поява нових або дещо забутих теорій [1, с. 19]. Зокрема, у післявоєнний період (1945–70-ті рр.) абсолютно втратила актуальність проблема періодичних криз, оскільки світова економіка демонструвала тривале економічне зростання. Але 70–80-ті рр. XX ст. з їхніми різкими коливаннями економічної кон'юнктури знов повернули проблему циклічності у лоно економічного аналізу. Тобто, у розвитку світової економічної думки існує спадкоємність, тяглість економічного аналізу, але не як простий процес кумуляції, додавання знань, їх нанизування на дослідження тієї чи іншої проблеми. Цей процес має швидше характер тенденції, з окремими розривами, стрибкоподібними змінами, але безумовно свідчить про теоретичний прогрес економічних досліджень, про збагачення предметного поля аналізу тощо. Такий процес спадкоємності демонструє, наприклад, розвиток кейнсіанства, яке і сьогодні залишається впливовою течією світової економічної думки.Відмічаючи спадкоємність у економічних дослідженнях, необхідно зазначити, що під дією змін у господарській практиці відбуваються суттєві трансформації і в змістовному наповненні, предметному полі дослідження різних напрямів економічної думки та окремих теорій.

Так, суттєву трансформацію предметного поля дослідження ми спостерігаємо у розвитку, наприклад, монетаризму, в еволюції якого економісти виокремлюють чотири етапи: I етап – 50-ті рр. – розробка теорії перманентного доходу; II етап – кінець50-х – 60-ті рр. – створення теорії господдарського циклу, аналіз проблем інфляції та формування концепції «природного рівня безробіття»; III етап – 70-ті рр. – розробка теорії номінального доходу і пояснення впливу грошей на основні економічні параметри; IV (сучасний) етап – виникнення нового монетаризму, формування та розвиток теорії глобального монетаризму, наголос на вивченні

проблем руху міжнародних фінансових потоків та обґрунтуванні теорій оптимальної валютної зони, валютних коридорів, природного відбору єдиної валюти тощо.

Суттєві зміни у предметному полі вивчення монетаризму відбулися, як бачимо, саме на сучасному етапі. Подібні зміни у змістовному наповненні прослідковуються і в розвитку інших течій економічної думки.

Крім того, можна констатувати, що вирішення злободенних проблем сьогодні відбувається часто не шляхом конкуренції між окремими течіями економічної думки і пошуку єдиного істинного знання або правильного рішення, а шляхом поєднання зусиль економістів різних теоретичних напрямів, коли стає можливим формування нових наукових гіпотез чи оптимальних господарських рішень у межах кількох течій економічної думки або на стику різних наук. Поява монетарного посткейнсіанства, нового кейнсіанства, еволюція інституціоналізму впродовж ХХ-го ст. свідчать саме про намагання економістів поєднати сили у вирішенні глобальних проблем сучасності. На наш погляд, зазначені процеси свідчать про те, що для світової економічної науки початку ХХІ ст. характерними стають об’єднавчі, конвергентні тенденції. В потужному розвитку останніх важливе значення мають історико-економічні знання (підходи) до розуміння сучасних економічних теорій, їхньої еволюції впродовж ХХ ст. Необхідність звернення до витоків, історичних джерел розуміли провідні дослідники минулого: К. Маркс при написанні «Капіталу» опрацював усі існуючі до нього дослідження, М. Бунге в своїй праці «Теорія кредиту» великий розділ присвятив історичному аналізові теоретичних досліджень про кредит, М. Туган-Барановський свою магістерську дисертацію «Промислові кризи в сучасній Англії та їхній вплив на народне життя», починає саме з дослідження історії криз. Такий підхід дозволив ученому зробити ряд узагальнень і теоретичних висновків щодо закономірностей і періодичності кризових коливань. Авторські передбачення щодо ряду промислових криз справдилися і, відповідно, праця М. Тугана-Барановського мала величезний успіх і наукове визнання. На

необхідність звернення сучасних українських дослідників до національної історико-економічної спадщини наголошували провідні історики-економісти С. Злупко, Л. Корнійчук, пам'яті якої присвячений нинішній Круглий стіл. Про це пише також проф. В.Д. Базилевич. У статті «Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії» він зауважує, що «вирішення завдань національного відродження країни, становлення її як незалежної, економічно розвинутої держави, розбудова її ефективної економіки неможливі без глибокого вивчення та осмислення історичної спадщини українського народу» [2, с. 82]. Особливо це стосується вивчення і переосмислення історії економічної думки України, яка розвивалась як органічна складова світового процесу створення суспільно-економічної культури, часто не лише плідно впливаючи на загальносвітовий культурний процес, але й у ряді випадків – визначаючи і випереджаючи його (праці М. Туган-Барановського, Є. Слуцького, С. Подолинського та ін.).

Знання цієї інтелектуальної спадщини надзвичайно актуальне для сьогодення: воно важливе для глибшого розуміння загальної траєкторії історичного розвитку країни, особливостей української економіки, її проблем і необхідності успішного використання нагромадженого досвіду реформування господарства в сучасних умовах ринкової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Довбенко М. Криза економіки – не криза науки: монографія / М. Довбенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 304 с. Сучасні економічні теорії: історія, методологія та перспективи розвитку.

2. Базилевич В.Д. Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії / В. Базилевич // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 78–90.

3. Ходаківський Є. І. Психологія управління: підручн. 4-те вид. перероб. та доп. / Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар. – К.: «ЦУЛ», 2014. – 488 с.

4. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою / Дж. Сорос. – К.: Основи, 1999. – С. 148.

5. Ходаківський Є. І. Синергетика та гештальти кооперації: брошура / Є. І. Ходаківський. – Житомир: ЖНАЕУ, 2015. – 31 с.

6. Канигін Ю. М. Фізична економія: (Енергія історичного прогресу) / Ю. М. Кан

ЯМЧУК П.М.,

доктор філософських наук, професор, академік НАН ВО України, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва (Україна)

УХТО ГАЛІНА,

професор, помічник ректора з питань міжнародної співпраці, директор Центру українознавства Академії імені Якуба з Парадижу в Гожові Великопольському (Польща)

РИБЧАК В. І.,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу Уманського національного університету садівництва (Україна)

УКРАЇНСЬКИЙ САД І ХЛІБОРОБСЬКА ТРАДИЦІЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Філософія українського садівництва, без перебільшення, є одним із потужних маркерів, які позначують присутність українського феномену в контексті усієї

світової цивілізації. В даному разі йдеться про весь універсум унікальних традицій, звичаїв, обрядів, що пов'язані з вітчизняною хліборобсько-садівничою традицією, з усією неповторною семіосферою української національної культури. Свого часу видатна українознавиця, археолог, письменниця й фольклорист Докія Гуменна, що походила з Жашкова, на тодішній Київщині, у монографії «Минуле пливе в прийдешнє. Розповідь про Трипілля» так означила глибинно-органічний зв'язок між філософією та повсякденним буттям українців впродовж тисячоліть: «Особливо багато було хлібної магії у весільному ритуалі. Тому, що в українському весіллі зашифровано багато епох, починаючи із найдальших часів… мета наша… підглянути, що єднає наш час (XX століття) із тими першими хліборобами, які ці обряди створили, і так встановити тяглість*, безперервність незчисленних поколінь* на просторах від Карпат до Дону, починаючи з правіку. *І хто ж цю хлібну святість, що тепер у нас у повній силі, створив?*» (письмівка усюди наша. Автори) [1, С.279]

Поміркуймо про сказане. Дослідниця цілком обґрунтовано ставить концептуальні питання, отримавши відповіді на які можна ясно і глибоко усвідомити саму трансцендентальну природу українського феномену світової цивілізації. Феномену, який не лише має особливі сутнісні характеристики, а й вимірюється багатьма тисячоліттями сталого розвитку на власній землі. Докія Гуменна наголошує на тому, що в одному з основних обрядів – українському весіллі «зашифровано багато епох, починаючи із найдальших». Відтак, можемо вести мову про особливий характер цієї обрядовості в сенсі розуміння феномену українства.

В указаному контексті вчена акцентує на наступних аспектах: «Звернемо лише увагу на кілька моментів у весільному обряді… В акті сватання. Якщо молода приймає пропозицію – дві сторони обмінюються хлібом. Якщо відкидає – хліб сватів повертається. Це відмова. Не сама дівчина, а священна субстанція відмовляє. Коровай. Цей священний родовий хліб виготовляється з такою безліччю обрядових деталей, заклинань, пісень, ритуальних…танців, він так заряджується магією шлюбу,

що в цілому все це виглядає як якась поганська літургія. Весільний коровай не тільки коровай-хліб, він сонце: аби був коровай красний як сонечко ясне… Він святий: «Ой де ж ти бував, ой, що ж ти чував *святий* короваю? Він втілення у хлібному вигляді всього роду,бо весь рід зніс муку, воду брали з сімох криниць… Цей родовий хліб розподіляється тільки між членами роду». (письмівка Докії Гуменної. (Автори) [1, С.279-280].

Цілком зрозуміло, що акцентуючи увагу на вищеокреслених концептуальних архетипах Докія Гуменна має на меті не лише привернути увагу до правічної обрядовості українців, а й, головним чином прагне провести особливі опорно-динамічні світоглядно-екзистенціальні лінії, згідно з якими, за її власним філософсько-метафоричним висловом, що винесений авторкою у заголовок цитованої праці: «минуле пливе в прийдешнє». Питомий зв'язок українського світовиду з обріями розвитку людства константно бринить у її міркуваннях. І справді. Чи можемо ми уявити універсум будь-якого народу без його продовження, яскраво оприявненому у весільній обрядовості? Риторичне питання. Але слід зазначити, що з прадавніх часів українці-хлібороби ще від часів Трипілля і до наших часів саме Хліб асоціювали й асоціюють зі світом і Всесвітом. А власний Родовід як органічну і неповторну частину світу і Всесвіту.

В українській філософії сакральна причетність до творення Хлібу, відома ще з доби Трипілля, органічно й потужно поєдналася із Христовим вченням, де саме Хліб є уособленням Тіла Господнього. Українська пасіонарна незнищенність полягає саме у цій святій дихотомії. Великий український мислитель, автор «Листів до братів-хліборобів» В’ячеслав Липинський ще в 1919 році констатував: «Села українські, хоч з великою бідою… живуть, орють, сіють і якось самі управляються. *Народ навіть в тій страшній руїні поволі виділяє з себе найкращих організаторів – нову українську аристократію*. І вона повстає там, де від початку світу кожна аристократія повставала: *при праці й при війні*, при обсіві ланів і обороні села від

бандитів і реквізицій». (перша письмівка наша, друга письмівка В.Липинського. Автори) [2, С.45] Вічна філософія українського Саду і хліборобства – вона у цьому полягає.

Джерела:

1. Гуменна Докія. Минуле пливе в прийдешнє. Розповідь про Трипілля. Видання ВУАН. 1978 -375с .
2. Липинський Вячеслав. Листи до братів-хліборобів. Київ-Філадельфія. – 1995. 470 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Асмолова Надія Олександрівна

здобувач вищої освіти, Уманський національний університет садівництва
Науковий керівник:. кандидат економічних наук, доцент, доцент Кожухівська Раїса Борисівна

Білотіл Валентина Юріївна

докторантка філософії, Національна академія аграрних наук України, Інститут агроекології і природокористування

Вуйченко Марина Анатоліївна

доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Уманський національний університет садівництва

Білошкурська Зинаїда Павлівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва.

Доморослий Валентин Іванович

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Коваленко-Чукіна Ірина Григорівна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Кожухівська Раїса Борисівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

Кожушко Тетяна Валеріївна

викладач кафедри соціальних і правових дисциплін Уманськогго державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Комісаренко Наталія Олександрівна

завідувач кафедри української та іноземних мов, доцент, доцент Уманського національного університету садівництва

Крисенко Ілона

студентка Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Костюк Майя Володимирівна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Курінна Аліна Іванівна

здобувач вищої освіти Уманський національний університет садівництва
Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент, доцент Кожухівська Раїса Борисівна

Малюга Людмила Миколївна

кандидат неекономічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

Машковська Людмила Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Мовчан Людмила Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва

Нагернюк Діана Валентинівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

Ніколаєва Алла Арсенівна

старший викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Пахольчук Іван Степанович

кандидат історичних наук, доцент, доцент Уманського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Т. Г. Шевченка

Поліщук Олена Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних

і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Рибчак Віталій Іванович

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу Уманського національного університету садівництва

Рослік Ангеліна Валеріївна

здобувач вищої освіти Уманський національний університет садівництва
Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент, доцент Кожухівська Раїса Борисівна

Суліма Лариса Василівна

викладач кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва

Терещук Наталя Василівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

Транченко Людмила Володимирівна

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва

Ухто Галіна

професор, помічник ректора з питань міжнародної співпраці, директор Центру українознавства Академії імені Якуба з Парадижу в Гожові Великопольському

Шатохін Анатолій Миколайович

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін, академік НАН ВО України,

Шиманська О.льга Василівна

викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист ВСП Уманського фахового коледжу технологій та бізнесу Уманського національного університету садівництва

Ямчук Павло М.иколайович

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва, академік НАН ВО України

Наукове видання

«Філософія саду і садівництва в світовій культурі : джерела та новітні інтерпретації»: збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції, Уманський НУС, 19 травня 2022 р.

МАТЕРІАЛИ

VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ФІЛОСОФІЯ САДУ І САДІВНИЦТВА В СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ : ДЖЕРЕЛА ТА НОВІТНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ»

Видається в авторській редакції